

”Jaksavaa, vahvaa vanhemmuutta sekä turvalliset ja
päihteettömät kasvuolosuhteet” –vanhemmuuden
arviointilausunnot riittävää vanhemmuutta
määrittämässä

Heini Laaksonen

Turun yliopisto

Sosiaalitieteiden laitos

Lisensiaatintutkimus

Sosiaalityön erikoistumiskoulutus

Yhteisösosiaalityö

Kevät 2017

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys
on tarkastettu Turnitin Originality Check -järjestelmällä.

Turun yliopisto

Sosiaalitieteiden laitos / Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta

LAAKSONEN, HEINI: ”Jaksavaa, vahvaa vanhemmuutta sekä turvalliset ja päihhteettömät kasvuolosuhteet” – vanhemmuuden arviointilausunnot riittävää vanhemmuutta määrittämässä

Lisensiaatintutkimus, 119 s.

Sosiaalityö

Kevät 2017

TIIVISTELMÄ

Vanhemmuuden arviointilausunto syntyy ajallisesti rajatun, ennakkoon suunnitellun ja moniammatillisesti toteutetun vanhemmuuden arviointityöskentelyn lopputuloksena. Vanhemmuuden arviointilausunnossa kuvaillaan vanhempia, lasta ja perheen elämäntilannetta sekä pyritään arvioimaan, pystyykö vanhempi vastaamaan lapsensa tarpeisiin vai täytyvätkö huostaanoton kriteerit.

Tutkimuksen tavoitteena on selvittää sisällönanalyysin keinoin, minkälainen lastensuojelun asiakirja vanhemmuuden arviointilausunto on ja mitkä vanhemmuuteen liittyvät ominaisuudet ovat lapsen edun näkökulmasta keskeisiä arviointilausuntojen valossa.

Tutkimusaineistona on 14 vanhemmuuden arviointilausuntoa, jotka on kirjoitettu vuosina 2011 – 2013. Arviointiprosesseihin osallisia lapsia on 22 ja vanhempia 18. Aineiston arviointilausunnot on tehty yksityisen sosiaalialan palveluntuottajan sekä kunnan tai kaupungin omien sosiaalipalveluiden toteuttamina. Arvioinnit on toteutettu moniammatillisesti käyttämällä useaa tiedon hankinnan tapaa: havainnointia, haastatteluja, toiminnallisia menetelmiä ja psykologisia tutkimusmenetelmiä.

Vanhemmuutta kuvataan vanhemmuuden arviointilausunnoissa riittäväksi tai riittämättömäksi. Arviointilausunnoissa kuvaillut vanhemmuuteen liittyvät ominaisuudet muodostavat yhteensä kuusi osa-aluetta: jaksava ja jaksamaton vanhemmuus, vuorovaikutustaidoiltaan heikko ja vuorovaikutustaidoiltaan osaava vanhemmuus sekä turvallinen ja turvaton vanhemmuus. Erityistä merkitystä saavat vanhemman vuorovaikutukselliset

taidot; hänen kykynsä kuvailla sanallisesti lasta ja omaa vanhemmuuttaan sekä kyky tehdä yhteistyötä viranomaisten kanssa.

Jos vanhemmalla on enemmän riittävään kuin riittämättömään vanhemmuuteen liittyviä ominaisuuksia, suositellaan perheelle lastensuojelun avohuollon tukitoimia. Vanhemmuuden ollessa pääasiassa riittämätöntä, suositellaan usein lapsen huostaanottoa, mikä jää arviointilausunnoissa kyseisten perheiden kohdalla ainoaksi suositukseksi.

Asiasanat: Lastensuojelu, vanhemmuus, arviointi, vanhemmuuden arviointi, moniammatillisuus, sisällönanalyysi

Sisällysluettelo

1 Johdanto	5
2 Tarkastelukulmia vanhemmuuden arviointiin.....	9
2.1 Vanhemmuuden arviointi osana lastensuojelun prosessia.....	9
<i>Vanhemmuuden arviointityöskentely käytännössä</i>	<i>14</i>
<i>Lapsen paikka vanhemmuuden arviointityöskentelyssä</i>	<i>18</i>
2.2 Vanhemmuuden arviointia koskevia tutkimuksia ja kirjallisuutta	21
3 Tutkimuksen toteutus.....	27
3.1 Tutkimustehtävä ja tutkimusaineisto	27
<i>Tutkimustehtävä</i>	<i>27</i>
<i>Tutkimusaineisto</i>	<i>30</i>
3.2 Tutkimusmetodologia.....	34
<i>Lastensuojelun asiakirjat tutkimusaineistona</i>	<i>38</i>
4 Tutkimustulokset.....	44
4.1 Vanhemmuuden arviointilausuntojen rakenteen ja sisällön kuvaus	44
<i>Vanhemmuuden arvioinnin lähtökohdat</i>	<i>44</i>
<i>Arvioinnin perusteella annetut suositukset.....</i>	<i>55</i>
4.2 Moniammatillisen tiedonkeruun kuvaukset	60
4.3 Vanhemmuuden arviointi.....	66
<i>Kuvaus lapsesta.....</i>	<i>69</i>
<i>Kuvaus riittävästä ja riittämättömästä vanhemmuudesta.....</i>	<i>74</i>
5 Yhteenveto ja johtopäätökset	96
Lähteet	112
<i>Liite 1</i>	<i>119</i>

1 Johdanto

Vanhemmuutta sekä lapsen hoidon ja huolenpidon puutteita arvioidaan lastensuojelun sosiaalityössä koko ajan. Vanhemmuuden arviointi ja lapsen hoidon ja huolenpidon puutteiden kuvaaminen ja arvioiminen ovatkin keskeinen osa lastensuojelun sosiaalityön perustehtävää. Vanhemmuuden arvioimisen apuvälineenä lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä voi käyttää yhtenä vaihtoehtona ajallisesti rajattua, ulkopuolisen arviointiryhmän toteuttamaa vanhemmuuden arviointityöskentelyä. Vanhemmuuden arviointityöskentelyn avulla saadaan tietoa esimerkiksi lapsen ja vanhemman välisen suhteen laadusta (Kääriäinen 2006, 58). Lapsen ja vanhemman välisen vuorovaikutuksen ja arjen kanssakäymisen havainnointi yhdistettynä muihin strukturoidumpiin tiedonhankinnan keinoin tuotettuun tietoon on tyypillinen tapa, jolla ulkopuolinen asiantuntija voi tuottaa tietoa lastensuojelun käyttöön päätöksentekoa varten (ks. Baker 2003, 85; Beckett 2010, 31; Walker & Beckett 2011, 13). Lastensuojelussa on jopa kuvattu viime kädessä olevan kyse lapsen ja vanhemman välisten emotionaalisten kohtaamisten turvaamisesta (Bardy 2009, 266).

Englanninkielisessä kirjallisuudessa *assessment* - käsite eli arviointi tarkoittaa sosiaalityöntekijän ammatillista arviota asiakkaan tilanteesta, jonka pohjalta sosiaalityöntekijä päättää, miten edetä työskentelyssä asiakasperheen kanssa. Arvioinnilla sosiaalityössä ei siis tarkoiteta dokumenttia tai asiakirjaa eikä myöskään asiakkaan tilanteen arvioinnissa käytettäviä arviointityökaluja tai ajallisesti rajattua vanhemmuuden arviointityöskentelyä, vaan dokumentit ja erilaiset menetelmät ovat arvioinnin välineitä ja vanhemmuuden arviointilausunto sosiaalityön arvioinnin lopputulos. Vanhemmuuden arviointilausunto ei siis ole itseasiassa arviointi, vaan arviointiprosessin tuloksena syntynyt asiakirja. (vrt. Beckett 2010, 25). Tarkoitan jatkossa arviointi - termillä nimenomaan *assessment* - tyyppistä sosiaalityön asiakastyön jatkuvaa arviointia. Sen sijaan oma tutkimukseni koskee selkeämmin rajattua, lastensuojelun

sosiaalityössä käytettävää, ulkopuolisen asiantuntijaryhmän toteuttamaa *vanhemmuuden arviointityöskentelyä* tai *vanhemmuuden arviointilausuntoa*. Lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä tarvitsee ulkopuolisen asiantuntijan tuottamaa tietoa vanhemmuudesta erityisesti silloin, kun hänen on arvioitava huostaanoton kriteerien täyttymistä, jolloin lapsen ja perheen kokonaistilanteen arvioiminen on erittäin tärkeää (ks. White 2005, 12; Pezzot-Pearce & Pearce 2004).

Vanhemmuuden arviointityöskentely toteutetaan tapaamalla lasta ja vanhempia suunnitellusti. Tiedonkeruun menetelminä käytetään yleisimmin havainnointia, haastatteluja ja psykologisia tutkimusmenetelmiä. Arviointityöskentelyn aikana vanhemmuutta arvioidaan moniammatillisesti ja intensiivisesti. Vanhemmuuden arviointilausuntoon kirjataan laadulliset huomiot vanhemmuudesta sekä tehdyt johtopäätökset ja suositukset tukitoimiksi tai toimenpiteiksi lapselle ja perheelle. Lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä ei itse osallistu vanhemmuuden arvioinnin tekemiseen, vaan arviointityöskentely tilataan sosiaalityöntekijän päätöksenteon ja tukitoimien suunnittelun avuksi. Vanhemmuuden arviointityöskentely muistuttaa jonkin verran sosiaalitoimen käräjäoikeudelle tuottamaa olosuhdeselvitystä, jossa sosiaalityöntekijät tuottavat erillisen työskentelyjakson aikana tietoa asiakasperheen olosuhteista ja vanhempien kyvystä toimia lapsensa huoltajana tai lähivanhempana (vrt. Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 361/1983, 16§).

Vanhemmuuden arviointilausunto on lastensuojelun sosiaalityön asiakirja. Jokaisella sosiaalityön dokumentilla on oma tehtävänsä, joka määrittää sen sisältöä. Asiakirjan kirjoittajan valintoja ohjaa kohdeyleisö, eli se kenelle dokumentti on tarkoitettu luettavaksi. (Kääriäinen 2006, 48-49.) Vanhemmuuden arviointityöskentelyn tilaajana on lastensuojelun sosiaalityöntekijä julkisen vallan edustajana, joten on selvää, että arviointilausunnot kirjoitetaan viranomaiskäyttöä varten. On kuitenkin mahdollista, että tulevaisuudessa pelkästään viranomaisille suunnattuja

sosiaalityön asiakirjoja on entistä vähemmän. Laki sosiaalihuollon asiakasasiakirjoista tuli voimaan huhtikuussa 2015 ja se tapahtuu vaiheittain vuosina 2015 - 2021. Lakimuutos tuo mukanaan sosiaalialan ammattilaisten kirjaamisosaamisen kehittämisen tavoitteen asiakkaiden päästessä itse lukemaan heistä itsestään ja huollettavista lapsistaan kirjoitettuja sosiaalityön asiakirjoja. Tarkoituksena on kehittää asiakastyön dokumentteja ja sosiaalialan eri organisaatioiden valmiuksia liittyä osaksi sähköisiä Kanta-palveluja asteittain vuodesta 2018 alkaen. (Kansakoulu-hankkeen tiedote 2015). Tästä näkökulmasta asiakkaan osallisuus ja sosiaalityön dokumenttien merkittävyys kasvavat entisestään niiden tullessa enenevissä määrin helpommin asiakkaiden itsensä ulottuville ja tarkasteltaviksi.

Vanhemmuuden arviointityöskentelyt ja niiden pohjalta kirjoitetut vanhemmuuden arviointilausunnot ovat tekijöidensä näköisiä. Lausunnon laatijat tekevät valintoja siitä, mitä asiakirjaan kirjoitetaan. Vanhemmuuden arviointityöskentelyn tavoitteen tulisi kuitenkin olla kaikille vanhemmuuden arviointityötä tekeville työntekijöille yhteinen: lapsen edun toteutuminen parhaalla mahdollisella tavalla. Kuulostaa yksinkertaiselta, mutta tavoitteeseen pääsemiseksi joudutaan vaikeiden asioiden ääreen: arvokeskusteluun sekä yhteiskunnan, usein sanattomasti määrittelemän, yleisesti hyväksytyyn hyvän ja huonon vanhemmuuden kuvaamiseen. Vaikka lapsen etu on lastensuojelun ydinkäsitteitä, lapsen edun käsitteelle ei ole olemassa yksiselitteistä ja yhtä oikeaa teoriapohjaa ja määritelmää (Pösö, 2012, 76). Käsite ohjaa ottamaan lapsen näkökulman huomioon kaikessa lastensuojelutyössä, mutta konkreettisia toimintaohjeita se ei juuri tarjoa (Lamminen 2016, 14). Näin ollen riittävän hyvälle vanhemmuudelle on mahdotonta antaa tyhjentävää ja aina pätevää määritelmää. Vanhemmuuden arviointilausuntojen sisällön lähemmällä tarkastelulla on kuitenkin mahdollista saada käsitys siitä, mitä lastensuojelussa tarkoitetaan vanhemmuuden arvioinnilla sekä minkälaisiin asioihin vanhemmuudessa lastensuojelun sosiaalityössä kiinnitetään huomiota. Tutkimustehtäväni on

tuottaa tietoa siitä, mitkä vanhemmuuteen liittyvät ominaisuudet ovat lapsen edun kannalta keskeisiä näiden asiakirjojen valossa?

2 Tarkastelukulmia vanhemmuuden arviointiin

2.1 Vanhemmuuden arviointi osana lastensuojelun prosessia

Seuraavassa tarkastelen vanhemmuutta lainsäädännön asettamien velvoitteiden kautta sekä vanhemmuuden arviointityöskentelyä lastensuojelun prosessin osana. Lisäksi tarkastelen arviointia sosiaalityössä (assessment) kansainväliseen tutkimukseen peilaten.

Vanhemmuuden tehtävä on ylläpitää huolenpitosuhdetta lapseen. Jos vanhempi ei syystä tai toisesta kykene huolehtimaan tästä tehtävästään, on lastensuojelun velvollisuus puuttua tilanteeseen. (Ahonen 2013, 24.) Lastensuojelulain mukaan lastensuojelun tarkoituksena on turvata lapsen oikeus turvalliseen kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä erityiseen suojeluun. Lapsi- ja perhekeskeisen lastensuojelun keskeisenä tehtävänä on edistää lapsen suotuisaa kehitystä ja hyvinvointia sekä tukea lapsen huoltajia ja kasvattajia lapsen huolenpidossa ja kasvatuksessa. Tärkeimpänä periaatteena lastensuojelulaissa korostuu lapsen edun turvaaminen. (Lastensuojelulaki 417/2007.)

Lastensuojelulain mukaan ensisijainen vastuu lapsen hyvinvoinnista on huoltajilla ja vanhemmilla. Vanhempien tulee turvata lapselle tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi. (Lastensuojelulaki 417/2007.) Hyvinvoinnin ja tasapainoisen kehityksen määritelmä löytyy laista lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta: ”Lapsen huollon tarkoituksena on turvata lapsen tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi lapsen yksilöllisten tarpeiden ja toivomusten mukaisesti. Huollon tulee turvata myönteiset ja läheiset ihmissuhteet erityisesti lapsen ja hänen vanhempiensa välillä. Lapselle tulee turvata hyvä hoito ja kasvatusta sekä lapsen ikään ja kehitystasoon nähden tarpeellinen valvonta ja huolenpito. Lapselle on pyrittävä antamaan turvallinen ja virikkeitä antava kasvuympäristö sekä lapsen taipumuksia ja toivomuksia vastaava koulutus. Lasta tulee kasvattaa siten, että lapsi saa osakseen ymmärtämystä, turvaa ja hellyyttä. Lasta ei saa alistaa, kurittaa

ruumiillisesti eikä kohdella muulla tavoin loukkaavasti. Lapsen itsenäistymistä sekä kasvamista vastuullisuuteen ja aikuisuuteen tulee tukea ja edistää.” (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 361/1983.) Samoin vuonna 2014 voimaantulleen sosiaalihuoltolain (1301/2014) mukaan vanhemman tulee kyetä takaamaan lapselleen tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi, mahdollisuus saada ymmärtämystä sekä iän ja kehitystason mukaista huolenpitoa, turvallinen kasvuympäristö, ruumiillinen ja henkinen koskemattomuus sekä mahdollisuus itsenäistymiseen ja vastuullisuuteen kasvamiseen.

Kansainvälisistä sopimuksista vanhempien velvollisuuksien kannalta keskeisin on YK:n lapsen oikeuksien sopimus. Lapsen oikeuksien sopimuksen mukaan lapsi voidaan erottaa vanhemmistaan tahdonvastaisesti vain, jos toimivaltaiset viranomaiset, joiden päätökset voidaan saattaa tuomioistuimen tutkittavaksi, toteavat sen olevan lapsen edun mukaista. Lapsen oikeuksien sopimuksen mukaan tällainen erityistilanne voi syntyä vanhemman pahoinpidellessä tai laiminlyödessä lastaan. Lapsen vanhemmilla ja huoltajilla on velvollisuus antaa lapselle ohjausta oikeudellisissa asioissa lapsen kehitystason mukaisesti ja vastata yhteisesti lapsen kasvatuksesta ja kehityksestä. Lisäksi vanhemmilla on ensisijainen velvollisuus kykyjensä ja taloudellisten mahdollisuuksiensa mukaan turvata lapsen kehityksen kannalta välttämättömät olosuhteet. (YK:n lapsen oikeuksien sopimus 60/1991.)

Lastensuojelu astuu mukaan kuvaan tukemaan ja myös kontrolloimaan lapsen ja perheen elämää ja arkea silloin, kun vanhempi ei syystä tai toisesta kykene vastaamaan riittävällä tavalla lapsensa hyvinvoinnista. Lastensuojelun tukitoimenpiteet koskettavat kymmeniä tuhansia suomalaisia perheitä. Vuonna 2015 lastensuojeluilmoituksia tehtiin Suomessa 66 646 lapsesta ja samana vuonna 73 872 lasta oli lastensuojelun avohuollon asiakkuudessa. Heistä 28 % oli uusia asiakkaita. 3733 lasta oli kiireellisesti sijoitettuna vuonna 2015. Lukumäärä on prosentin alhaisempi

kuin vuonna 2014. Kodin ulkopuolelle sijoitettuja huostaan otettuja lapsia oli vuonna 2015 yksi prosentti alle 18-vuotiaista ja lukumäärällisesti kodin ulkopuolelle sijoitettuja lapsia oli yhteensä 17 664. Kodin ulkopuolelle sijoitetuista lähes puolet sijoitettiin sijaisperheeseen vuonna 2015. (THL, Lastensuojelu 2015).

Lastensuojelutyö on monimuotoista ja sen ensimmäisenä ja lievimpänä lakisääteisesti järjestettävänä lastensuojelun tuen muotona on ennaltaehkäisevä lastensuojelutyö. Ennaltaehkäisevää lastensuojelutyötä tehdään kaikissa lapsen luonnollisissa ympäristöissä: päiväkodeissa, kouluissa, terveydenhuollossa jne. Sosiaalihuoltolain muutoksen myötä vuodesta 2014 lapsiperheiden on ollut mahdollista saada monia aikaisemmin vain lastensuojelun asiakasperheiden käytettävissä olevia palveluja ilman lastensuojelun asiakkuutta. (Lastensuojelulaki 417/2007, Sosiaalihuoltolaki 1301/2014.) Pyrkimyksenä on tarjota lapsille ja perheille tukea varhaisemmassa vaiheessa ennen ongelmien syvenemistä, jotta raskaampia lastensuojelun tukitoimia ei tarvittaisi lainkaan tai ainakin nykyistä vähemmän.

Lastensuojelun prosessi käynnistyy, kun lapsesta on lastensuojelulain nojalla tehty ilmoitus (lastensuojeluilmoitus) tai sosiaalihuoltolain mukainen yhteydenotto tuen tarpeen arvioimiseksi, silloin kun sosiaalityöntekijä arvioi tilanteen vaativan myös lapsen lastensuojelun tarpeen arvioimisen. Sosiaalityöntekijä arvioi kiireellisten lastensuojelun tukitoimien tarpeen heti tiedon saatuaan ja lastensuojelun asiakkuus voi alkaa jopa välittömästi tilanteen niin vaatiessa. Jos sosiaalityöntekijä toteaa palvelutarpeen arvioinnin jälkeen, että lapsen kasvuolosuhteet eivät turvaa hänen kasvuaan ja kehitystään tai lapsi itse vaarantaa kasvuaan ja kehitystään ja on lastensuojelun tukitoimien tarpeessa, alkaa lastensuojelun avohuollon asiakkuus. (Lastensuojelulaki 417/2007, Sosiaalihuoltolaki 1301/2014.) Huomionarvoista on, että kaikkiin asiakaslapsen liikkeisiin lastensuojelun

järjestelmässä liittyy sosiaalityöntekijän arvioinnin perusteella tehtyjä päätöksiä (ks. Walker & Beckett 2011, 13).

Lastensuojelun avohuollon tukitoimenpiteinä lapsi ja perhe voivat saada esimerkiksi tehostettua perhetyötä, taloudellista tukea, tukihenkilön tai tukiperheen lapselle. Avohuollon tukitoimenpiteet perustuvat vapaaehtoisuuteen ja sosiaalityöntekijä työskentelee mahdollisuuksien mukaan tiiviissä yhteistyössä asiakasperheen ja muiden viranomaisten kanssa. Jos huoli lapsesta on jo vakava, voidaan lapsi tai perhe sijoittaa avohuollon tukitoimenpiteenä lastensuojelulaitokseen, ammatilliseen perhekotiin tai sijaisperheeseen. (Lastensuojelulaki 417/2007.) Jos esimerkiksi äiti ja vauva sijoitetaan sijaisperheeseen, puhutaan perheperheessä – sijoituksesta. Palvelujen myöntämiseen ja sijoituspäätösten tekoon liittyy samalla tavoin jatkuvaa sosiaalityöntekijän tekemää arviointia, kuten muuhunkin lastensuojelun sosiaalityöhön (ks. Walker & Beckett 2011, 13; Beckett 2010, 25).

Huostaanotto on lastensuojelun tukitoimista tunnetuin ja myös tunteita herättävin. Raja lastensuojelun avohuollon tukitoimien ja sijaishuollon välillä ylittyy sosiaalityöntekijän tehtyä arvion huostaanoton kriteerien täytymisestä. Kyseessä on aina viimesijainen keino turvata lapsen kasvu ja kehitys. Huostaanottoon on ryhdyttävä, ”jos puutteet lapsen huolenpidossa tai muut kasvuolosuhteet uhkaavat vakavasti vaarantaa lapsen terveyttä tai kehitystä tai, jos lapsi itse vaarantaa vakavasti terveyttään tai kehitystään käyttämällä päihteitä, tekemällä muun kuin vähäisenä pidettävän rikollisen teon tai muulla niihin rinnastettavalla käyttäytymisellään”. Huostaanottoon ja sijaishuollon järjestämiseen voidaan kuitenkin ryhtyä vain, jos avohuollon tukitoimet eivät olisi lapsen edun mukaisen huolenpidon toteuttamiseksi sopivia tai mahdollisia taikka jos ne ovat osoittautuneet riittämättömiksi ja sijaishuollon arvioidaan olevan lapsen edun mukaista. Lapsi voidaan sijoittaa myös kiireellisesti enintään 30:ksi vuorokaudeksi, mikäli sosiaalityöntekijä arvioi hänen olevan välittömässä vaarassa. (Lastensuojelulaki 417/2007.)

Lastensuojelun sosiaalityöntekijän tekemillä, erityisesti lapsen huostaanottoon liittyvillä arvioinneilla ja arvioinnin kautta syntyneillä päätöksillä on lähtemätön ja pitkäaikainen vaikutus lasten ja heidän perheidensä elämään. Tämän vuoksi arvioinnin tekemiseen tulee paneutua erityisellä huolella ja arvioinnissa käytettävien kriteereiden tarkastelu on erityisen tärkeää. (Beckett 2010, 31.)

Vanhemmuuden arviointityöskentelyn paikka on lastensuojelun avo - ja sijaishuollon rajapinnalla. Arviointityöskentelyn tarkoituksena on tuottaa tietoa siitä, täyttyvätkö asiakaslapsen kohdalla huostaanoton kriteerit tai mitkä ovat lapsen ja perheen tarvitsemat ja lapsen edun mukaiset lastensuojelun avohuollon tukitoimet. Tietoa huostaanoton kriteerien täyttymisestä tarvitaan silloin, kun arvioidaan lapsen huostaanoton tarpeellisuutta tai kun arvioidaan hänen mahdollisuuksiaan palata sijaishuollosta takaisin syntymäperheeseensä (ks. White 2005, 12). Huostaanoton kriteerien täyttymistä arvioitaessa tulee selvittää, ovatko lapsen kasvua, kehitystä ja terveyttä vaarantavat tekijät niin huomattavia, että mahdolliset lasta suojaavat tekijät eivät riitä estämään lapselle aiheutuvia fyysisiä tai psyykkisiä vaurioita. Arvioinnissa tulee kuitenkin olla huolellinen, sillä myös erottaminen vanhemmistaan on lapselle riski, oli lapsen tilanne kuinka huolestuttava tahansa. (Cassell & Coleman 1995, 169.) Vanhemmuuden arviointityöskentely voidaan toteuttaa huostaanoton kriteerien täyttymisen arvioimisesta huolimatta myös intervention omaisena, eli vanhemman ja lapsen vahvuuksia etsien ja niitä vahvistaen (vrt. Walker & Beckett 2011, 60).

Vanhemmuuden arviointityöskentely käytännössä

Vanhemmuuden arviointityöskentelyllä tarkoitetaan tässä tutkimuksessa yhdessä asiakasperheen, eli lapsen ja vanhempien tai muiden lapsen hoidosta ja kasvatuksesta huolehtivien henkilöiden kanssa toteutettua, ajallisesti rajattua ja yksilöllisesti suunniteltua arviointityöskentelyä, jolla on ennalta-asetettu tavoite. Arvioinnin teolle asetettu aikaraja erottaa vanhemmuuden arviointityöskentelyn sosiaalityössä tehtävästä arvioinnista yleensä, mutta on silti kiinteä osa lastensuojelun prosessia (ks. Walker & Beckett 2011, 13, 16). Vanhemmuuden arviointityöskentelyn avulla pyritään tuottamaan uutta tietoa vanhemmuudesta lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän käyttöön ja päätöksenteon tueksi (ks. Beckett 2010, 25; Walker & Beckett 2011, 13). Lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä ei siis itse tee arviota vanhemmuudesta vaan toimii arviointityöskentelyn tilaajana. Vanhemmuuden arviointityöskentelyn lopputuloksena syntyy työskentelyyn osallistuneen sosiaalityöntekijän laatima vanhemmuuden arviointilausunto. Esimerkki arviointilausunnon keskeisestä sisällöstä on kuvattu liitteessä 1.

Vanhemmuuden arviointityöskentely ei ole ennaltaehkäisevä työskentelymuoto, vaan se toteutetaan yleensä silloin, kun lapsella ja perheellä on jo ongelmia, joihin lastensuojelun on puututtava tai pyrittävä puuttumaan (ks. Munro 2010, 21, 94). Pääsääntöisesti vanhemmuuden arviointityöskentelyyn ryhdytään, kun sosiaalityöntekijä tarvitsee ulkopuolista asiantuntijatietao lapsen ja perheen tilanteesta huostaanoton tarpeellisuuden tai huostaanoton purkamisen edellytysten arvioimista varten. (ks. White 2005, 12; Pezzot-Pearce & Pearce 2004). On syytä huomioida, että vaikka arvioitaisiinkin lapsen huostaanoton tarpeellisuutta, on perheiden yhdessä pysyminen vanhemmuuden arviointityöskentelyä ohjaava arvo. Lapselle ja vanhemmille pyritään suosittelemaan huostaanoton vaihtoehtona sellaisia lastensuojelun avohuollon tukitoimia, joiden avulla lapset voivat jatkaa asumista vanhempiensa kanssa turvallisesti. On myös muistettava, että vanhemmuuden

arviointityöskentelyn lopputuloksena annettava vanhemmuuden arviointilausunto ei ole päätös vaan suositus. Arviointityöryhmä ei tee päätöstä jatkotoimenpiteistä, vaan tehtävä jää lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän arvioinnin ja päätöksenteon varaan.

Lapsi voidaan sijoittaa arviointityöskentelyn ajaksi avohuollon tukitoimenpiteenä lastensuojelulaitokseen yksin tai yhdessä vanhempiensa kanssa tai vanhemmuuden arviointityöskentely voidaan toteuttaa perheen kotona tehtävänä työskentelynä. Käytännön tasolla vanhemmuuden arviointityöskentelyn tavoitteena on selvittää, minkälaisia lapsen yksilölliset tarpeet ovat ja pystyvätkö vanhemmat vastaamaan niihin lapsen edun mukaisella tavalla. Arviointi voidaan tehdä niin, ettei vanhempien ja lapsen toimintaan puututa ulkopuolelta, jolloin arviointia tekevät työntekijät ovat vain tarkkailijan roolissa tai niin, että he tukevat perhettä ja lasta kuntouttavalla työotteella. Tukea tarjoten suoritettu arviointi voi olla asiakkaalle voimaannuttava kokemus, jos sosiaalityöntekijä on sen kuluessa onnistunut huomioimaan asiakkaan tarpeiden lisäksi hänen oikeutensa, vaikuttamismahdollisuutensa sekä erityisesti vahvuutensa (Beckett 2010, 2).

Arviointityöskentelyn toteuttaa usein sosiaalityöntekijä – psykologi työpari, mutta arviointityöryhmään voi kuulua myös muiden ammattikuntien edustajia, kuten sosiaaliohjaajia tai terveydenhoitoalan ammattilaisia. Kyseessä on moniammatillisesti toteutettu kokonaisuus, jonka vastuullisena työntekijänä toimii kuitenkin lähes poikkeuksetta sosiaalityöntekijä. (ks. Pezzot-Pearce & Pearce 2004, 5, 12, 237.)

Vanhemmuuden arvioinnin apuvälineinä käytetään usein lapsen ja vanhemman havainnointia, vanhemman haastatteluja ja psykologisia tutkimuksia (esimerkiksi MIM-arviointi, WMCI-haastattelu). Tietoa hankitaan myös olemalla yhteydessä muihin lapsen ja perheen tunteviin tahoihin sekä tutustumalla lapsesta ja perheestä saatavilla olevaan aikaisempaan tietoon esimerkiksi lastensuojelun asiakaskertomuksiin, lastensuojeluilmoituksiin ja viranhaltijapäätöksiin. Perheen ulkopuoliset

toimintaympäristöt; päiväkotit, koulut, neuvolat ja muut lapsen kanssa päivittäin paljon aikaa viettävät tahot pystyvät antamaan paljon tietoa lapsen elämäntilanteesta, tarpeista ja voinnista. Aikaisempi tieto ei kuitenkaan saa ohjata työskentelyä liikaa. (Pezzot-Pearce & Pearce 2004, 255, 261.)

Arvioinnin kohteena olevia vanhempia ja lasta tulisi tavata viranomaisten toimitilojen lisäksi myös kotikäynneillä heidän luonnollisessa ympäristössään. Perheen vuorovaikutuksen havainnoiminen ja kodin olosuhteiden tarkastelu tarjoavat arviointityön tueksi arvokasta tietoa. (Pezzot-Pearce & Pearce 2004, 5, 12, 237.) Myös lapselta itseltään esimerkiksi haastatteleamalla saatua tietoa hyödynnetään arvioinnin teossa. Vanhemmuuden arviointityöskentelyssä lapsen edun arvioimisessa ja määrittämisessä täytyy monesti tukeutua muihin keinoihin kuin lapsen suoraan kuulemiseen ja haastatteleamalla saatuun tietoon. Kaikkien lasten, mutta erityisesti kaltoinkohtelua kohdanneiden lasten voi olla vaikea puhua tarpeistaan ja tunteistaan ulkopuoliselle. Myös lojaliteettiristiriita saattaa estää lasta ilmaisemasta ajatuksiaan. (Ahonen 2013, 24.)

Pezzot-Pearcen & Pearce (2004, 4 - 5) mukaan vanhemmuuden arviointityöskentely on yksi vaikeimmista tehtävistä lastensuojelun sosiaalityössä, mutta siihen saadaan yleisesti ottaen vähiten koulutusta ja ohjausta. Jokainen sosiaalityöntekijä tuo kuitenkin vanhemmuuden arviointityöskentelyyn mukanaan oman asiantuntemuksensa ja käytännön kokemuksensa. Erityisesti psykologian tuntemusta pidetään hyödyllisenä arvioitavien vanhempien ja lapsen käyttäytymisen ymmärtämisessä erityisesti silloin, kun arviointiryhmään ei kuulu psykologia. Vanhemmuuden arviointityöskentelyssä pyritään yhdistämään toisiinsa eri tavoin hankittua tietoa, esimerkiksi havainnoinnin ja haastattelujen tuottamaa informaatiota perheestä. Liian kapeakatseisesti ja vain muutamiin seikkoihin perustuva vanhemmuuden arviointityöskentely ei ole

asianmukaisesti toteutettu eikä palvele tarkoitustaan eli lapsen edun mukaisten ratkaisujen tekoa. (Pezzot-Pearce & Pearce 2004, 4 - 5.)

Arvioinnin teon toimintaympäristönä olevan organisaation vaikutus vanhemmuuden arviointityöskentelyn toteutukseen on myös tärkeä huomioida. On paljon kiinni organisaation asettamista reunaehdoista, kuinka paljon aikaa arvioinnin tekemiseen on mahdollista käyttää, kuinka arviointeja tekevät sosiaalityöntekijät on koulutettu tehtäväänsä ja minkälaiset työntekijäresurssit muutoin ovat. Organisaatiossa voi olla toimintatapoja ja julkilausumattomiakin työkäytäntöjä, jotka edesauttavat tai haittaavat sosiaalityön arvioinnin tekemistä. (Petrelius 2016, 144 - 145.) Arviointityöryhmän tulee olla näistä reunaehdoista tietoinen ja tarvittaessa pyrkiä omalla toiminnallaan muuttamaan niitä. Parhaimmillaan arviointityöryhmä saa organisaatiolta tuen laadukkaan arvioinnin tekemiseen tarjoamalla aikaa, koulutusta ja hyvät työvälineet.

Kansainvälisen tutkimuksen pohjalta voidaan todeta, että vaikka arvioidaan vanhemmuutta, tulee lapsen olla työskentelyn keskiössä. Arviointia suorittavalla sosiaalityöntekijällä on tärkeää olla lapsen kasvun ja kehityksen tutkimustiedon tuntemusta. Lisäksi sosiaalityöntekijällä tulee olla, kuten jo totesin, tehtäväänsä soveltuva koulutus ja työkokemus sekä laadukkaat ja asianmukaiset arviointityövälineet. Vaikka vanhemmuuden arvioinnin aikana kiinnitetään usein erityistä huomiota lapsen hoidon ja huolenpidon puutteisiin, on tärkeää muistaa, että harvoin yksikään vanhempi on yksiselitteisesti ja läpikotaisin huono. Tämän vuoksi vanhemmuuden arviointityöskentelyssä on huomioitava myös vanhemman vahvuudet sekä kasvun ja muutoksen mahdollisuudet (Beckett 2010, 31). Jokaisesta vanhemmasta löytyy puutteiden lisäksi jotain hyvää, joka on lapselle tärkeää ja rakasta. Sosiaalityössä ja erityisesti lastensuojelussa tulee kiinnittää huomiota siihen, ettei työtä tehdä liian ongelmalähtöisesti vaan myös vahvuuksia etsien. (Haverinen 2012, 163; Walker & Beckett 2011, 2.) Laadukas arviointi sisältääkin arvion vanhemman vahvuuksista,

kehittymismahdollisuuksista, huolenaiheista ja arvion vanhemmuuden vaikutuksesta lapseen (Houston 2014, 354 – 355).

Vanhemmuuden arviointityöskentelyyn liittyen on huomionarvoista, että arviointi on asiakkaan elämän kannalta relevantti vain hetken aikaa ja arvioinnilla on arvoa vain, jos siitä seuraa toimintaa, esimerkiksi päätös asiakkaalle järjestettävästä tukitoimesta. Arviointi ei myöskään koskaan tuota faktatietoa, vaan on nimensä mukaisesti sosiaalityöntekijän tavallisesti yhdessä arviointiryhmän kanssa asiakkaan tilanteesta tekemä arvio. Täysin varmoja johtopäätöksiä, saatikka ennustuksia asiakkaan tilanteen kehittymisestä on laadukkaimmankaan vanhemmuuden arviointityöskentelyn avulla mahdotonta tehdä. (Beckett 2010, 30 – 31, 33.)

Vanhemmuuden arviointityöskentelyä on kritisoitu kansainvälisessä tutkimuksessa muun muassa liian kapea-alaisesti käytettävistä tiedonkeruunmenetelmien käytöstä, havainnoinnin puutteellisuudesta ja perheen luonnollisen ympäristön ja vanhemman vahvuuksien tarkastelun laiminlyömisestä, minkä vuoksi näihin seikkoihin tulisi kiinnittää erityistä huomiota. (White 2005, 19). Petrelius (2016) toteaa laadukkaan sosiaalityön ammatillisen arvioinnin olevan kansainvälisen tutkimuksen perusteella lapsikeskeinen lapseen ja vanhempaan luottamusta rakentava prosessi. Prosessin aikana kootaan ja analysoidaan lapsen tilannetta koskevaa tietoa huomioiden ja kunnioittaen lasta ja hänen perhettään. Laadukasta arviointiprosessia ohjaa tutkimus- ja teoretieto ja se rakentuu sosiaalityöntekijän kokemus- ja ammattitiedon sekä arviointimenetelmien ja työvälineiden tuottamaa tietoa yhdistellen. Arviointityöskentelyn tuloksena tulisi olla tiedonrakentamiseen ja tietoon pohjautuva analyysi lapsen ja perheen tilanteesta ja tuen tarpeista. (emt., 144 – 145.) Monialaisesti rakentuneen ja laadukkaasti toteutetun vanhemmuuden arviointityöskentelyn lopputuloksena syntyy informatiivinen ja asiakasta kunnioittava vanhemmuuden arviointilausunto.

Lapsen paikka vanhemmuuden arviointityöskentelyssä

Vanhemmuuden arviointityöskentelyn tavoitteena on selvittää, kykeneekö vanhempi vastaamaan lapsensa yksilöllisiin tarpeisiin, eli toteutuuko lapsen etu (ks. Pezzot-Pearce & Pearce 2004). Kuten aikaisemmin todettiin, lastensuojelun sosiaalityöntekijällä on työnsä tukena lakeja ja ohjeistuksia, joissa on määritelty lapsen etua ja sen kautta riittävän hyvän vanhemmuuden edellytyksiä. Lait ja ohjeistukset eivät kuitenkaan anna tyhjentäviä toimintaohjeita. Sosiaalityöntekijän tulee arvioida, aiheutuuko perheen tilanteesta lapselle huomattavaa haittaa tai uhkaa, joka jatkuessaan aiheuttaa lapselle pysyviä fyysisiä tai psyykkisiä vaurioita. Sosiaalityöntekijän tehtäväksi jää arvioida eri toimintavaihtojen mahdollisia vaikutuksia sekä erilaisten tukitoimien vaikutusta vanhemmuuteen ja lapsen elämäntilanteeseen. (Cassell & Coleman 1995, 169.)

Lapsen edun käsitteen sisältö vaihtelee määrittelijästä toiseen, mikä tekee vanhemmuuden arviointityöskentelystä vieläkin haasteellisempaa. Lapsen vanhempien, sosiaalityöntekijän ja esimerkiksi lapsen opettajan näkemykset lapsen edusta voivat poiketa toisistaan suurestikin. Lapsen käsitys omasta edustaan voi lisäksi olla hyvinkin erilainen kuin hänen elämässään mukana olevien aikuisten näkemys. Lapsen ollessa avohuollon lastensuojelun asiakkaana hänen huoltajiensa näkemys lapsensa parhaasta ja myös sen toteutumisesta on kuitenkin hyvin painava. Samanaikaisesti sosiaalityöntekijä viranhaltijan ominaisuudessa arvioi, toteutuuko lapsen etu riittävällä tavalla ja mikä on lapsen oman näkemyksen sekä muiden asianosaisten näkemysten painoarvo. Lastensuojelun sosiaalityöntekijän tulee aina pyrkiä tarkastelemaan lapsen ja perheen tilannetta mahdollisimman puolueettomasti ja ulkopuolelta, missä vanhemmuuden arviointityöskentely voi osoittautua sopivaksi tiedonhankinnan apuvälineeksi. Sosiaalityön arvioinnin tavoitteena on muodostaa lapsen tilanteesta kokonaiskäsitys niin, että kaikkien osallisten näkemykset tulisivat huomioiduiksi riittävällä ja sopivalla tavalla. (vrt. Pezzot-Pearce & Pearce 2004.)

Lapsen kuuleminen ja osallistaminen osaksi vanhemmuuden arviointityötä ei ole helppo tehtävä. Lapsen tulee olla ikätasonsa mukaisesti tietoinen siitä, miksi häntä ja hänen vanhempiaan tavataan ja hänelle tulee selittää tapaamisten kulkua. Lapsen haastattelu vaatii taitoa, sillä johdattelevin kysymyksiin kerätty tieto on arvotonta. Lasta tulee kuulla hänelle turvallisessa ympäristössä niin, että siitä koituu hänelle mahdollisimman vähän haittaa. Lasta ei saa koskaan käyttää aseena vanhempiaan vastaan. (Pezzot-Pearce & Pearce 2004, 246-249.)

Lapsen ikä tulee huomioida pohdittaessa hänen kuulemistaan omassa asiassa. Pienen lapsen kohdalla sosiaalityöntekijä turvautuu pääasiassa täysin muuhun, kuin lapsen itsensä tuottamaan tietoon. Nuorisoikäisen kohdalla tilanne on jo toinen, ja myös lastensuojelulaki velvoittaa kuulemaan virallisesti yli 12-vuotiaan lapsen näkemyksen omasta tilanteestaan (Lastensuojelulaki 417/2007). Pientäkään lasta ei silti voida jättää arviointityöskentelyn ulkopuolelle ja lapselle tulee ikätasonsa mukaisesti pyrkiä selvittämään vanhemmuuden arviointityöskentelyn kulkua ja tarkoitusta. Leikki-ikäistä lasta voidaan osallistaa työskentelyyn havainnoinnin ja muualta kerätyn tiedon lisäksi leikin avulla. Erityisesti leikki-ikäisten lasten kohdalla voi kuitenkin muodostua ongelmaksi lapselta saadun tiedon luotettavuus lapsen kielellisen kehityksen tason ja muistin kehityksen vuoksi. Pienet lapset ovat alttiita jo aiemmin mainitsemani haastattelijan johdattelulle ja voivat ilmaista ajatuksiaan kielellisesti eri tavalla kuin ovat tarkoittaneet. (Pezzot-Pearce & Pearce 2004, 245, 262.) Lapsen osallisuus vanhemmuuden arvioinnissa tulee arvioida tapauskohtaisesti kuitenkin muistaen sen, että lapsi on aina vanhemmuuden arviointityöskentelyn päähenkilö.

2.2 Vanhemmuuden arviointia koskevia tutkimuksia ja kirjallisuutta

Arviointia sosiaalityössä (assessment) ovat tutkineet muun muassa Walker ja Beckett (2011) sekä Becket (2010) ja sosiaalityön arvioinnin teoriaan pohjautuvia käytännönläheisiä teoksia ja artikkeleita ovat kirjoittaneet muun muassa Holland (2004) ja Milner ym. (1998, 2015). Munro (2010) ottaa kantaa vanhemmuuden arvioinnin laadulliseen tilaan Iso-Britannian lastensuojelua käsittelevässä laajassa selvityksessään. Pezzot-Pearce ja Pearce (2004) ovat puolestaan laatineet vanhemmuuden arviointityöskentelyä käsittelevän käytännön menetelmäoppaan, jonka mukaisesti olen mallintanut vanhemmuuden arviointilausunnon sisällön liitteeseen 1. Petrelius (2016) on tehnyt lapsi- ja perhekohtaista arvioinnin kansainvälistä tutkimusta koskevan kirjallisuuskatsauksen. Kirjallisuuskatsaus on osa Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen julkaisua, jonka tavoitteena on ollut tiedon tuottaminen lapsi- ja perhekohtaisen arviointityön kehittämisen tukemiseksi (emt., 5). Nimenomaan vanhemmuuden arviointityöskentelystä on tuotettu jotain suomalaisia käytännön oppaita, jotka on tarkoitettu lähinnä vanhemmuuden arviointityöskentelyä tuottavien lastensuojeluyksiköiden omaan käyttöön tai vanhemmuuden arviointityöskentelyn esittelemiseksi asiakkaille (ks. Virtanen 2011; Mäkelä & Samuelsson 2009).

Vanhemmuuden arvioiminen on lastensuojelun sosiaalityön ydintehtävä, mutta ajallisesti rajattua, tämän tutkimuksen kohteena olevaa vanhemmuuden arviointityöskentelyä on silti tutkittu melko vähän. Myös siitä, kuinka hyvin nykyiset käytössä olevat vanhemmuuden arviointityöskentelyssä käytetyt menetelmät ja mallit soveltuvat käyttötarkoitukseensa, on yhä vain vähän tutkimustietoa. (White 2005, 3; Budd ym. 2001, 95). Suomessa lastensuojelun sosiaalityössä tehtävästä lapsen tilannetta koskevasta arviointityöskentelystä yleensä on tutkimustietoa erittäin vähän (ks. kuitenkin Möller 2005; Oranen 2006; Hietämäki 2015). Suomalainen lastensuojelututkimus tarjoaa moninaisia

näkökulmia lastensuojelussa tehtävään arviointiin sen laajassa merkityksessä, mutta lastensuojelun erilaisista käytännöistä on edelleen vain vähän tutkimustietoa (ks. Pekkarinen 2011). Siksi nojaudun tässä tutkimuksessa paljolti kansainväliseen tutkimukseen.

Vanhemmuuden arvioinnista yleisemmässä merkityksessä ja vanhemmuuden arviointityöskentelystä on saatavana eniten yhdysvaltalaista, kanadalaista ja brittiläistä sosiaalityön tutkimusta. Yhdysvaltalainen ja brittiläinen tutkimus nousee esiin myös Petreliuksen (2016) kirjallisuuskatsauksessa. Myös pohjoismaista tutkimusta on saatavissa. Norjassa on tutkittu lastensuojelussa tehtävää arviointia englantilaisten ja norjalaisten sosiaalityöntekijöiden kokemusten kautta. Norjalainen ”ammattillisen arvioinnin malli” muistuttaa rakenteellisessa väljyydessään suomalaista lastensuojelun arviointikäytäntöä kun taas englantilainen ”rakenteistettu arviointimalli” on tiukemmin normitettu. Norjalainen arviointimalli pohjautuu paljolti lainsäädäntöön ja alkuarviointin aikarajana on kolme kuukautta kuten myös suomalaisessa arviointikäytännössä. Norjalaisesta arviointikäytännöstä puuttuu suomalaisen tavoin selkeä ja yhteinen arviointimalli toisin kuin englantilaisessa lastensuojelun arvioinnissa (Common Assessment Framework, CAF). Näin ollen norjalaisessa lastensuojelun arvioinnissa on käytössä lukuisia erilaisia arviointimalleja, mikä korostaa ammatillisen arvioinnin merkitystä työskentelyssä. Englantilainen, tiukasti ohjeistettu lastensuojelun arviointi korostaa riskien arvioinnin tärkeyttä ja sillä on tärkeä byrokraattinen tehtävä lastensuojelutyössä. Tutkimuksen mukaan lastensuojelutyön arvioinnissa tulee huomioida niin arviointityön rakenteelliset vaatimukset kuin ammatillisen arvioinnin mahdollisuudet. (Petrelius 2014; Samonsen & Willumsen 2014.)

Nimenomaan vanhemmuuden arviointityöskentelyä ovat tutkineet muun muassa Houston (2014) sekä Budd ym. (2001). White (2005) on laatinut vanhemmuuden arviointia koskevan laajan kirjallisuuskatsauksen ja Ryder

ym. (2003) ovat koonneet sosiaalityön ja psykologian tutkimukseen pohjautuvan artikkeleista koostuvan vanhemmuuden arviointia käsittelevän teoksen. Käytössäni olleista kansainvälisistä teoksista käytännön näkökulmasta kattavimpia on Pezzot-Pearcen ja Pearcen (2004) vanhemmuuden arviointityöskentelyä käsittelevä opas, joka luo teoreettista viitekehystä vanhemmuuden arvioinnissa tarvittavaan tietopohjaan. Teoksessa käsitellään vanhemmuuden arvioimiseen liittyviä eettisiä kysymyksiä, käydään läpi lapsen normaaleja kehitysvaiheita sekä tyypillisimpiä käytöshäiriöitä ja niiden ilmenemistä. Lisäksi taustatietona teoksessa esitellään äidin raskauden aikaisen alkoholin ja huumeiden käytön mahdollisia vaikutuksia syntyvään lapseen sekä muita lapsen kasvun ja kehityksen riskitekijöitä. Vanhemmuuden arvioimiseen keskittyvässä osiossa lukijaa ohjataan aloittamaan arvioinnin tekeminen vanhempien omasta historiasta ja parisuhteen alkutaipaleelta. Vanhemmuuden arvioinnissa käydään läpi vanhempien psyykinen ja fyysinen terveydentila sekä tehdään heille standardoituja psykologisia testejä. Myös lapset arvioidaan samoin menetelmin: psykologisin testein, haastattelemalla ja havainnoimalla. Asiakastyön lisäksi oppaassa annetaan ohjeita vuorovaikutustilanteisiin, oikeuden istuntoihin ja dokumenttien arkistointiin. (emt.) Monet teoksen käytännön ohjeista ovat relevantteja myös suomalaiseen vanhemmuuden arviointityöskentelyyn sovellettaviksi.

Kun puhutaan arvioinnista sosiaalityössä, pelkkä käytännön näkökulma vanhemmuuden arviointityöskentelyyn ei kuitenkaan riitä. Tarkastelen seuraavaksi vanhemmuuden arviointityöskentelyä aikaisemman yhdysvaltalaisen ja brittiläisen sosiaalityön tutkimuksen valossa. Tarkastelen myös, miten vanhemmuuden arviointityöskentelyn toteutustapoja on kritisoitu ja luotettavuutta kyseenalaistettu.

Houston (2014) esittää tutkimuksensa pohjalta neljä eri näkökulmaa, jotka sosiaalityöntekijän tulisi huomioida vanhemmuuden arviointityöskentelyssä. Ensimmäinen niistä on vanhemman vahvuuksien

huomioiminen. Vahvuudet voidaan ymmärtää sellaisiksi ominaisuuksiksi, jotka auttavat vanhempaa selviytymään vaikeista ja haastavista tilanteista. Toinen näkökulma on vanhemman vahvuuksien vastakohta eli huolenaiheet. Huolenaiheet voivat liittyä mihin tahansa vanhemmuudessa ja perhe-elämässä, mutta erityistä huolta aiheuttavat perheväkivalta, vanhemman päihteidenkäyttö ja mielenterveysongelmat. Huolenaiheiden vaikutus heijastuu moniin vanhemmuuden osa-alueisiin ja sitä kautta lapsen hyvinvointiin. Kolmantena näkökulmana ovat muutoksen ja kasvun mahdollisuudet. Muutoksen ja kasvun mahdollisuuksien arvioimiseksi ja aikaansaamiseksi sosiaalityöntekijän tulee olla yhteistyössä vanhemman kanssa. Neljäs ja viimeinen Houstonin esiintuoma näkökulma on vanhemmuuden vaikutuksen arvioiminen suhteessa lapseen. Kun arvioidaan vanhemmuuden vaikutusta lapseen, huomioidaan kaikki kolme aiemmin nimettyä näkökulmaa: vahvuudet, huolenaiheet ja muutoksen sekä kasvun mahdollisuudet. Lapsen ominaisuuksien arvioiminen on tärkeää ja Houston tuo esiin lapsen itsetunnon, itsekunnioituksen ja itsevarmuuden sosiaalityön arvioinnin kohteina. (Houston 2014, 354 – 355.)

Buddin ym. (2001) USA:ssa toteuttamassa tutkimuksessa todetaan, että lastensuojelullisiin syihin perustuvissa vanhemmuuden arviointityöskentelyissä on löydettävissä useita epäkohtia. Arviointityöskentely saattaa sisältää vain yhden tapaamisen ja perustua vain vanhemmalta haastattelemalla saatuun tietoon, eikä perheen kotiin ole tehty kotikäyntiä. Näin ollen arviointi perustuu vain yhteen tietolähteeseen ja tiedonhankinnan tapaan. Vanhemmuuden arviointityöskentelyn syy saattaa olla vanhemmille epäselvä eikä vanhempien ja lapsen välistä suhdetta huomioida tai kuvailla. Huonosti toteutettu arviointityöskentely painottuu epäkohtien esiintuomiseen ja vanhemman vahvuudet eivät tule arvioinnissa esille. Kaiken kaikkiaan Budd ym. toivovat vanhemmuuden arviointityöskentelyyn lisää yksilöllisyyttä ja esittävät jatkotutkimuksen aiheeksi vanhemmuuden laadullisten määreiden tarkastelua. (emt., 104 - 106.)

White (2005) esittää laajassa tutkimuskatsauksessaan samansuuntaista vanhemmuuden arviointityöskentelyyn kohdistettua kritiikkiä. Myös White on havainnut, että arviointi tehdään usein vain yhden tapaamisen perusteella, kotikäyntiä ei tehdä, tieto kerätään ja saadaan vain yhdestä lähteestä ja yhtä menetelmää käyttäen eikä vanhemman vahvuuksia tai suhdetta lapseen huomioida osana vanhemmuuden arviointia. Näiden lisäksi hän havaitsi puutteena, ettei perheen historiaan kiinnitetä vanhemmuuden arviointityöskentelyn aikana huomiota, käyttäytymisen havainnointia käytetään menetelmänä harvoin ja vanhemmuuden arviointilausuntojen perusteluissa käytetään mieluummin hyvin yleisiä kuin yksilöllisiä perusteita. (emt., 19.)

Aiemmin mainitsemani Houston (2014) on tutkinut vanhemmuuden arviointityöskentelyn tietopohjaa ja vanhemmuuden arviointityöskentelyä sosiaalityössä ja tullut tiedonhankinnan kapea-alaisuuden osalta samaan päätelmään kuin Budd ym. (2001) ja White (2005). Minkälaista erilaista tietoa sosiaalityöntekijällä sitten voisi parhaimmillaan olla käytettävissään arviointityössä? Houstonin tutkimuksen taustalla ovat Trevithickin (2005) sosiaalityön tietopohjaa koskeva malli ja perhedynamiikkaa ja vanhemmuuden eri osa-alueita käsittelevä McMasterin malli ([Miller 2000]; (Houston 2014, 347, 350). Sosiaalityön arvioinnissa käytetään näiden mukaan kolmenlaista tietoa: 1) faktoihin perustuvaa tietoa, 2) teorian tietoa ja 3) käytännöntietoa. Teorian tieto on tutkimukseen perustuvaa asiain tietoa ja käytännön tieto puolestaan muodostuu sosiaalityöntekijän käyttäessä ja omaksuessa erilaista teoriaan perustuvaa tietoa käytännön asiakastyössä. Teorian tieto voidaan jakaa vielä kolmeen ryhmään: muiden tieteenalojen tuottamaan tietoon, teorioihin, jotka tarkastelevat sosiaalityötä terapeuttisesta ja emansipatorisesta näkökulmasta sekä käytännön teorioihin, jotka sovittavat yhteen sosiaalityön työmenetelmät ja metodit asiakkaan erityisiin tarpeisiin. (Houston 2014, 248-349; Trevithick 2005.)

Kaikki kolme tiedon muotoa, faktoihin perustuva tieto, teoriatieto ja käytännön tieto, ovat yhteydessä toisiinsa ja tämä näkökulma tulee huomioida myös vanhemmuuden arviointityöskentelyssä. Vanhemmuuden arviointityöskentelyyn liittyvä teoriatieto perustuu aikaisempaan tietoon ja tutkimukseen myös muilta kuin sosiaalityön alalta ja käytännön tietoa sosiaalityöntekijä kerää työkokemuksensa kautta sekä kollegoiltaan. Tiedon triangulaation - useiden tietolähteiden ja menetelmien käyttö - edesauttaa luotettavan vanhemmuuden arviointityöskentelyn toteutumista. Vanhemmuuden arviointityöskentelyssä käytetään liian usein tiedonhankintamenetelmänä pelkkää vanhempien haastattelua. Sen sijaan arvioinnin kannalta luotettavampi ja enemmän tietoa tuottava tapa olisi havainnoida lasta ja vanhempaa eri ympäristöissä ja suosia strukturoituja haastatteluja. (Houston 2014, 347 – 349, 350, 354; Trevithick 2005; Sheppard ym. 2010; Reder ym. 2003).

Tiedonmuodostuksen ja tiedonkeruun lisäksi vanhemmuuden arviointityöskentelyn taustalla tulee olla määritelmä vanhemmuudesta ja vanhemmuuden osa-alueista, eli käsitys riittävän hyvästä vanhemmuudesta. Houstonin (2014 350 – 351; ks. [Miller ym. 2000]) mukaan McMasterin malli sopii vanhemmuuden arviointityöskentelyn taustalle hyvin, koska siinä huomioidaan sosiaalisten ja ympäristötekijöiden sekä yksilöllisyyden vaikutukset sekä emotionaalisen ja käytännön huolenpidon merkitys vanhemmuudessa. Malli muistuttaa jonkin verran suomalaisessa lastensuojelun sosiaalityössä käytössä olevaa Vanhemmuuden roolikartta - menetelmää, mutta käsittelee vanhemmuutta myös rooliajattelun ulkopuolelta (vrt. Rautiainen 2001; Ylitalo 2011).

Kansainvälisen tutkimuksen perusteella on mahdollista tuoda esiin myös suomalaiseen vanhemmuuden arviointityöskentelyyn soveltuvia perustavaa laatua olevia laatuvaatimuksia. Ensimmäinen laadukkaan arvioinnin vaatimus on riittävä aika (Petrelius 2016, 144). Arvioinnin tekemiseen pitää olla varattuna riittävästi aikaa eikä arviointi saa perustua yhteen

tapaamiseen (ks. White 2005, 19; Budd 2001, 104 – 106). Toiseksi arvioinnin tekemisessä on käytettävä useampaa tiedonkeruun tapaa ja huolehtia siitä, että arvioinnin teossa käytetään sekä teoria- että käytännöntietoa. (ks. Houston 2014, 348-349; Trevithick 2005). Laadukas arviointi syntyy, kun sosiaalityöntekijän kokemusperäinen ja ammatillinen arviointi sekä arviointityövälineiden tuottama tieto yhdistyvät kokonaisuudeksi (Petrelius 2016, 144 – 145).

Edellä mainittu kansainvälisen vanhemmuuden arvioinnin tutkimus painottuu paljolti vanhemmuuden arvioinnissa ilmenneisiin epäkohtiin ja niiden korjaamiseksi esitettyihin toimenpide-ehdotuksiin. Vanhemmuuden arviointityöskentelyn etenemistä ja sisältöä kuvataan yksityiskohtaisesti menetelmäoppaissa, joissa niissäkin painotetaan laadukkaan arvioinnin näkökulmaa ja tärkeyttä. Näiden näkökulmien lisäksi vanhemmuuden arviointien tiedonmuodostukseen on myös kiinnitetty huomiota tutkimuksissa. Sen sijaan esimerkiksi vanhemmuuden arviointilausunnoissa annettujen suositusten mahdollista toimeenpanoa koskevaa tutkimusta ei em. kirjallisuudessa ole mainittu. Laatuksiteereihin painottuva tutkimus voi kertoa vanhemmuuden arviointiin liittyvistä ongelmista ja epäkohdista sekä pyrkimyksistä saada asiaan muutosta.

3 Tutkimuksen toteutus

3.1 Tutkimustehtävä ja tutkimusaineisto

Tutkimustehtävä

Vanhemmuuden arvioiminen on lastensuojelun sosiaalityön ydintehtävä ja siksi siitä on tärkeä saada tutkimustietoa käytännön työn tueksi ja perusteiksi. (ks. White 2005, 3; Budd ym. 2001, 95.) Kiinnostukseni aihetta kohtaan on herännyt pitkin matkaa lastensuojelun sosiaalityöntekijän urani varrella ja pidän arviointityöskentelyä yhtenä sosiaalityön keskeisimpänä tehtävänä, joka ansaitsee tulla enemmän näkyväksi suomalaisessa sosiaalityössä. Lisäksi vanhemmuuden arviointityöskentely lastensuojelussa pitkälti hyvin käytäntöpainotteisesta näkökulmasta sai minut kaipaamaan arviointityöskentelyn tueksi tutkimukseen perustuvaa tietoa (ks. Alasuutari 2011, 234).

Tarkastelen tässä tutkimuksessa vanhemmuuden arviointityöskentelyn lopputuloksena tuotettujen vanhemmuuden arviointilausuntojen sisältöjä ja erityisesti sitä, mitä niihin on kirjoitettu lapsen vanhemmista. Tämä on tärkeää, koska vanhemmuuden arviointilausuntojen sisältö kertoo siitä, mitkä vanhemmuuden ominaisuudet ovat lastensuojelun sosiaalityön erityisen arvioinnin ja tarkastelun kohteena. Ajankohtaisessa lastensuojelua koskevassa kriittisessä keskustelussa on nostettu paljon esille lapsen näkökulmaa ja lapsen edun huomioimista. Lapsen kasvuolosuhteisiin ja hyvinvointiin vaikuttavat kuitenkin mitä suurimmissa määrin vanhempien luomat olosuhteet. (Hämäläinen & Kangas 2010, 236, 238.) Tarkastelen asiakirjoissa kuvattua vanhemmuutta sekä arviointia vanhemmuuden arviointilausuntojen kuvausten sekä lausuntoihin kirjattujen toimintasuositusten kautta.

Tutkimuskysymykseni ovat:

1. Minkälainen lastensuojelun asiakirja vanhemmuuden arviointilausunto on? Tähän kysymykseen haen vastauksia tarkastelemalla lausuntojen sisällöllistä rakennetta, lausuntoihin kirjoitettuja suosituksia ja suositusten perusteluja sekä moniammatillisen tiedon ilmenemistä lausunnoissa.
2. Mitkä vanhemmuuteen liittyvät ominaisuudet ovat lapsen edun näkökulmasta keskeisiä vanhemmuuden arviointilausuntojen valossa? Tarkastelen, millaisia kuvauksia ja arvioita lausunnot sisältävät lapsista ja vanhemmista.

Vanhemmuuden arviointityöskentelyn avulla on tarkoitus arvioida sekä vanhemmuutta, että lapsen tarpeita painottaen arviointi kuitenkin vanhemmuuteen, joka luo pohjan lapsen kasvuolosuhteille. *Tutkimuskysymykseen vastaamalla pyrin valottamaan sitä, mikä tänä päivänä luo lastensuojelun sosiaalityön arvioinnin näkökulmasta pohjan lapsen kasvuolosuhteille. Tutkimuskysymykseen vastaamalla on ehkä mahdollisuus tarkastella myös sitä, minkälaiselle pohjalle lastensuojelun sosiaalityön arviointi rakentuu: sosiaalityön ammatilliselle tiedolle, muiden ammattiryhmien edustajien tiedolle vai kenties näiden yhdistelmälle.*

Tutkimusaineisto

Tutkimukselle myönnettiin tutkimuslupa yhteensä kolmesta kunnasta ja kaupungista. En hakenut näiden kolmen lisäksi tutkimuslupaa enää muualta, koska arviointilausuntojen sisällön saturaatiopiste tuli riittävästi saavutetuksi ja samankaltaisia havaintoja hieman eri tavoin kuvailtuna alkoi ilmetä (Tuomi & Sarajärvi 2009, 87 - 88). Kaksi arviointilausuntoa on luovutettu minulle tutkimuskäyttöön kotona luettavaksi arviointilausunnon tilanteen kunnan tai kaupungin sekä asiakasperheen vanhempien kirjallisella luvalla. Muut arviointilausunnot olen lukenut kunnan tai kaupungin tiloissa. Asiakasperheiden yksityisyyden turvaamiseksi en erikseen mainitse vanhemmuuden arviointilausunnot tuottaneita tai tilanneita kuntia, kaupunkeja tai palveluntuottajia, enkä esittele perheitä kokonaisuuksina. Vaikka tutkimuksen kohteena on sosiaalityö ja lastensuojelu, kohteena ovat väistämättä myös asiakkaat (Kuula 2006, 75). Perheiden anonymiteetti on hyvin tärkeä asia, koska aineiston aihepiiri ja asiakkaista esiin tulevat taustatiedot ovat arkaluontoisia ja syvälle yksilön itsemääräämisoikeuteen ja perhe-elämän suojaan ja yksityisyyteen kajoavia (ks. Kuula 2006, 200). Kaikki aineistonäytteissä olevat nimet ovat keksittyjä.

Tutkimusaineistona on 14 vanhemmuuden arviointityöskentelyn perusteella kirjoitettua vanhemmuuden arviointilausuntoa. Lapsia tutkimusaineiston perheissä on 22 ja vanhempia 18. Lapset ovat iältään kuudesta kuukaudesta kolmeentoista vuotiaita. Pääasiassa lapset ovat iältään kuitenkin alle kouluikäisiä. Kahden vanhemman perheitä on viisi ja lopuissa on arvioitu vain jompaakumpaa vanhempaa. Yksin arvioiduista vanhemmista äitejä on viisi ja isiä kolme.

Aineisto on kerätty vuosina 2012 – 2013 ja arviointilausunnot on kirjoitettu vuosina 2011 – 2013. Arviointilausunnot ovat keskenään hyvin eripituisia, lyhimmillään kaksi sivua ja pisimmillään kuusi sivua. Samassa organisaatiossa kirjoitetuilla arviointilausunnoilla on keskenään yhtenäinen sisäinen rakenne, mutta eri organisaatioissa kirjoitetut arviointilausunnot

ovat rakenteellisesti erilaisia. Myös vanhemmuuden arvioinnissa käytetyt tiedonkeruuntavat vaihtelevat, mutta kaikkien lausuntojen pohjana käytetään suurimmaksi osaksi vanhemmuuden arviointia tehneiden työntekijöiden havaintoja, vanhempien haastatteluja, psykologisia menetelmiä ja niiden pohjalta tehtyjä johtopäätöksiä.

Yksi tutkimusaineiston vanhemmuuden arviointilausunnoista on tehty sijaishuollossa olevan lapsen perheestä, loput 13 avohuollon lastensuojelun asiakkaana olevista perheistä. Kaikki arvioidut vanhemmat ovat lasten biologisia vanhempia ja huoltajia. Osa arviointilausunnoista on tehty lapsen avohuollon sijoituksen aikana, jolloin sijoituspaikkana on ollut lastensuojelulaitos. Osa lapsista on ollut ensin kiireellisesti sijoitettuna samaan laitokseen, jossa vanhemmuuden arviointityötä on jatkettu avohuollon sijoituksen aikana. Myös sijaishuollossa oleva lapsi asui lastensuojelulaitoksessa. Arviointilausunnoista kaksi on tehty yksinomaan perheiden kotona työskennellen ja kolme arviointilausuntoa on kirjoitettu sekä laitoksessa että perheen kotona toteutetun työskentelyn pohjalta. Perheen kokoonpanot vaihtelevat paljon kahden vanhemman perheistä yksinhuoltajiin ja lapsia perheissä on yhdestä neljään. Kaksi arviointilausunnoista on yksityisen palveluntuottajan tekemiä ja loput on tehty kunnan tai kaupungin omana työnä.

Tutkimusaineiston vanhemmuuden arviointityöskentelyihin osallistui sosiaalityöntekijöiden lisäksi myös muiden ammattiryhmien edustajia: psykologeja, perheohjaajia, perhetyöntekijöitä, lastenhoitajia ja sairaanhoitajia. Kaikki arviointilausunnot on kirjoittanut ja koontanut sosiaalityöntekijä. Suuressa osassa lausunnoista on myös muiden ammattiryhmien edustajien, kuten psykologin, kirjoittamia osioita.

Suurimassa osassa tutkimusaineiston vanhemmuuden arviointilausuntoja on johdanto-osio, jossa käydään läpi vanhemmuuden arviointityöskentelyn toteuttamisen syy. Yleisimmillään tarkoituksena on arvioida huostaanoton kriteerien täyttymistä, vaikka tätä ei ole vanhemmuuden

arviointilausuntoon suoraan kirjoitettu. Yleisimmässä vanhemmuuden arviointityöskentelyyn johtaneessa tilanteessa lapsi on sijoitettu kiireellisesti lastensuojelulaitokseen ja arvioidaan lapsen mahdollisuuksia palata kotiin. Kiireellinen sijoitus voidaan lopettaa vanhemman suostuttua vanhemmuuden arviointiin lastensuojelun avohuollon tukitoimenpiteenä. Laitosmuotoisena vanhemmuuden arviointityöskentely on toteutettu niin, että lapsi jää vapaaehtoisella avohuollon sijoituspäätöksellä lastensuojelulaitokseen, missä vanhemmat säännöllisesti vierailevat. Vanhempien vierailujen aikana vanhemmille ja lapselle järjestetään strukturoituja ja haastattelutyypisiä tapaamisia ja lisäksi vanhempia ja lasta havainnoidaan niin sanotuissa vapaissa tilanteissa: ruokailun ja leikin aikana sekä ulkoilun aikana. Vanhemmuuden arviointityöskentelyyn osallistuvat arviointityöryhmän jäsenet havainnoivat lasta myös ilman vanhempien läsnäoloa. Joissain tilanteissa vanhemmat asuvat yhdessä lapsen kanssa lastensuojelulaitoksessa vanhemmuuden arviointityöskentelyn ajan.

Vanhemmuuden arviointityöskentelyyn käytettävä aika on enimmillään kolme kuukautta, joka on myös tyypillisin avohuollon sijoituksen kesto. Vanhemmuuden arviointityöskentely alkaa lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tilattua arvioinnin ja päättyy, kun vanhemmuuden arviointilausunto on valmistunut. Jos vanhemmuuden arviointityöskentely toteutetaan perheen asuessa omassa kodissaan, arviointia tekevä työryhmä käy perheen luona lähes päivittäin. Arviointimenetelmät ovat kuitenkin samanlaisia kuin laitosmuotoisena toteutetussa vanhemmuuden arviointityöskentelyssä.

Lapsen ja vanhempien havainnointiin ja perheen tapaamisiin käytettävä aika ei pääosin tule ilmi arviointilausunnoista. Ainoastaan kotona tehdyissä arviointilausunnoissa tapaamisajat näkyvät käyntimäärinä, joita oli noin kaksitoista kotikäyntiä tai muuta tapaamista arviointityöskentelyä kohden. Suurin osa perheen tapaamisista oli kotikäyntejä eri työntekijäkokoonpanoilla ja loput työskentelyn aloitus- ja

lopetustapaamisia, verkostopalavereja ja yhteydenpitoa vanhempiin puhelimitse.

Lähes kaikissa aineiston vanhemmuuden arviointilausunnoissa on lasta kuvaileva ja vanhemmuutta kuvaileva osio. Laitosmuotoisesti toteutetuissa arviointilausunnoissa on erilliset osiot psykologin ja lasta hoitavan henkilöstön havainnoille ja johtopäätöksille. Keskityn pääasiassa tarkastelemaan vanhemmuuden arviointilausunnoissa sosiaalityöntekijän kirjoittamia osioita, mutta kiinnitän huomiota myös muiden ammattiryhmien edustajien tuottamien tekstien sisältöihin.

Aineiston arviointilausunnot ovat sisällöltään melko heterogeenisiä, mutta niiden yhteisenä nimittäjänä on tavoite kuvailla lapsen ja vanhempien tilannetta ja antaa suositus jatkotuen järjestämisestä. Jatkosuositusvaihtoehtoina ovat joko avohuollon tukitoimet perheen kotiin, perheen tai lapsen sijoittaminen avohuollon tukitoimena tai lapsen huostaanotto ja sijoittaminen kodin ulkopuolelle. Vanhemmuuden arviointilausunnon valmistuttua lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä tekee päätöksen, minkälaisin lastensuojelun tukitoimin työskentely perheen kanssa jatkuu lapsen asuessa edelleen kotona vai täytyvätkö huostaanoton kriteerit (vrt. Beckett 2010, 31; Walker & Beckett 2011, 13; Munro 2010, 21, 94).

3.2 Tutkimusmetodologia

Vanhemmuuden arviointilausunnoissa vanhemmuutta tarkastellaan laadullisesta, kvalitatiivisesta näkökulmasta ja myös tämä tutkimus on puhtaasti laadullinen. Laadullisen tutkimuksen tarkoituksena on ratkaista arvoitus, tulkita laadullisia tuloksia tekemällä merkitystulkinta tutkittavasta ilmiöstä käytettävissä olevien vihjeiden pohjalta (Alasuutari 2011, 44).

Kuvasin aiemmin tutkimusaineistoa heterogeeniseksi. Rikas ilmaisu, monitasoisuus ja kompleksisuus ovatkin laadulliselle aineistolle yleisesti ominaisia piirteitä ja havaintojen erottamiseksi tarvitaan tutkimusmetodi (Alasuutari 2011, 82, 84). Tästä johtuen laadullisen tutkimuksen kautta saadaan syvällistä, mutta toisaalta huonosti yleistettävää tietoa (emt., 231). Laadullisen tutkimuksen tarkoitus on muodostaa kuva tutkittavasta ilmiöstä, tässä tapauksessa vanhemmuuden arviointilausunnoista ja niiden sisällöstä. Vaikka tämän tutkimuksen tarkoitus ei laadullisista lähtökohdista käsin ole tuottaa laajalti sovellettavia yleistyksiä, siinä tarkastellaan kuitenkin ilmiötä yksittäistapausta yleisemmällä tasolla. Alasuutari (emt.) kuvaa laadullisen analyysin yleistettävyysongelmaa näin: ”Kun samasta asiasta kerätään monia versioita ja määritellään tutkimuskohde metatasolla siten, että se kattaa aineistossa olevien esimerkkitapausten keskinäisen variaation, ei ollakaan enää tekemisissä pelkän yksittäistapausten kanssa”. Myös se, että aineistosta puuttuu jotakin, voi olla huomionarvoista ja tärkeää. (emt., 237.) Laadullista tutkimustulosta on siis mahdollista tarkastella esimerkkinä myös muusta kuin vain kyseisestä yksittäistapauksesta. Selitysmallin tulee kuitenkin olla looginen ja koherentti sekä mahdollisimman monien aineiston analyysin tulosten tulee tukea sitä. Lisäksi selitysmallin tulee sopia mahdollisimman hyvin perustanaan olevaan empiiriseen aineistoon. (emt., 243.) Tarkoitukseni ei siis ole esittää, että tämän tutkimuksen lopputulos pätee kaikkiin tai edes useimpiin vanhemmuuden arviointilausuntoihin, mutta se tarjoaa kuitenkin esimerkin vanhemmuuden arviointilausunnon sisällöstä ja sen tulkinnasta. Myös tietynasteisen saturaatiopisteen saavuttaminen tukee tätä päätelmää (ks. Tuomi & Sarajärvi 2009, 87 - 88).

Tarkastelenkin aineistoani näytenäkökulmasta: tutkimusaineisto ja siitä tehdyt johtopäätökset ovat osa tutkittavaa todellisuutta, eivätkä vain heijastuma siitä. Näytenäkökulmasta aineiston tarjoama tieto ei voi olla väärää, vaikka sen todenmukaisuus itsessään on sivuseikka (Alasuutari 2011, 114 – 115.) Sillä, ovatko vanhemmuuden arviointilausuntojen sisällöt totta vai eivät, ei ole tutkimuksen kannalta merkitystä, sillä ne ovat joka tapauksessa näyte tutkittavasta ilmiöstä.

Ammennan analyysitapani sisällönanalyysistä käyttäen valikoidusti diskurssianalyttisestä viitekehyksestä omaksuttuja, lähinnä argumentaatiota koskevia käsitteitä (ks. Jokinen & Juhila 2004). Käytän argumentaatiota koskevia käsitteitä havainnollistamaan vanhemmuuden arviointilausuntojen kirjoittajan keinoja vakuuttaa lukija tekemiensä havaintojen ja tulkintojen oikeellisuudesta. Argumentaation näkyväksi tuominen on tärkeää myös vanhemmuuden arviointilausunnoissa annettujen suositusten perustelujen tarkastelussa. Samoin kuin havaintojen ja tulkintojen kohdalla, myös suositusten oikeellisuutta täytyy perustella lausuntoa lukevalle lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle, joka puolestaan joutuu perustelemaan niitä arvioinnin kohteena oleville vanhemmille ja mahdollisesti lapsellekin.

Sisällönanalyysissä, kuten muissakin laadullisissa tutkimusmenetelmissä, tutkimusaineistoa tarkastellaan kokonaisuutena. Tämänkin tutkimuksen toteutus koostuu kahdesta vaiheesta: havaintojen pelkistämisestä ja arvoituksen ratkaisemisesta. Havaintoja pelkistettäessä tarkastelen tutkimusaineistoa tietyistä teoreettisesta ja metodologisesta näkökulmasta. (ks. Alasuutari 2011 38, 40.) Tässä tutkimuksessa näkökulman luo aikaisempi vanhemmuuden arvioinnin kansainvälinen tutkimus ja kirjallisuus (ks. kpl 2.2.). Lisäksi esitän tutkimusaineistosta tehdyistä havainnoista oleellisen ja karsin niistä havaintoja edelleen pyrkimyksenäni löytää havainnoille yhteinen nimittäjä (ks. Alasuutari 2011, 40). Havaintojen pelkistämisen jälkeen on arvoituksen ratkaisemisen vuoro, eli päästään tulkitsemaan

tutkimuksen tuloksia. Tutkimusaineistosta tehtyjen havaintojen ja niiden uudelleen järjestelyn avulla teen tutkittavasta ilmiöstä merkitystulkinnan (ks. emt., 44).

Vaikka tutkimus näennäisesti koostuukin toisiaan seuraavista loogisesti etenevistä vaiheista, laadullinen tutkimus on aina ainutkertainen ja havaintojen pelkistämisen ja arvoituksen ratkaisemisen vaiheet etenevät toisiinsa kiertyen (Alasuutari 2011, 24, 39, 251). Eteneminen sykleissä on tyypillistä myös sosiaalityön ammatilliselle arvioinnille kaikessa sosiaalityössä (Walker & Beckett 2011, 13). Myös tätä tutkimusprosessia voi kuvata etenemisenä askeleen eteenpäin ja kaksi taakse. Tutkimusaineistosta tehdyt havainnot ovat muokanneet tutkimuskysymyksiä ja tutkimuskysymykset tehtyjä havaintoja. Karsinnan jälkeen jäljelle jääneitä havaintoja olen analysoinut useita kierroksia, kunnes lopputulos on vaikuttanut lopullisiin tutkimuskysymyksiin nähden riittävän valmiilta. Lopulta tutkimusmetodin tehtäväksi jää erottaa havainnot tutkimuksen tuloksista (Alasuutari 2011, 82). Parhaimmillaan myös sosiaalityössä tehtävä arviointi voi noudattaa samanlaista kehityskulkua kohti lopulliselta vaikuttavaa päätöstä.

Sisällönanalyysin ensimmäisessä vaiheessa tarkastelin sitä, mikä tutkimusaineistossa on kiinnostavaa. Aloitin analyysin lukemalla tutkimusaineiston, eli kaikki 14 vanhemmuuden arviointilausuntoa, läpi useita kertoja. Jokaisella lukukerralla poimin teksteistä arviointilausunnoissa esiintyneitä yhtenäisiä, pääasiassa sosiaalityöntekijöiden tekemiä, huomioita vanhemmasta. Poimin aineistosta esiin myös sellaisia havaintoja, jotka kiinnittivät huomiota erityisyydellään ja poikkeavuudellaan tai toistuivat usein eri lausunoissa. Kiinnitin huomiota myös siihen, mitä lausunnoista vaikutti puuttuvan. Kävin aineiston läpi erotellen ja merkiten asiat, jotka sisältyivät määriteltyyn kiinnostukseen. Kun uusia havaintoja ei enää syntynyt, aloin jakaa löytämiäni mainintoja omiin luokkiinsa käyttäen apuna värikoodeja.

Aineiston pelkistyksen, eli alustavan ryhmittelyn jälkeen siirryin varsinaiseen teemoitteluun, eli ryhmittelin aineiston vielä uudelleen. Tässä vaiheessa havainnot alkoivat selvästi muodostaa erilaisia teemoja. Aineiston redusointi eteni tutkimuskysymysten mukaan. (ks. Tuomi & Sarajärvi 2002, 93, 109 – 116.) Koodasin tehdyt havainnot ja ylijääneen tiedon jätin pois. Ryhmittelin havainnot ensin alustavasti ennen varsinaisten teemojen hahmottumista. Jäljelle jääneet, kiinnostuksen kohteen mukaiset havainnot keräsin yhteen ja muusta aineistosta erilleen, minkä jälkeen teemoittelin ne jälleen. Teemoittelussa pilkoin ja ryhmittelin havainnot erilaisten aihepiirien mukaan ja vertailin tiettyjen teemojen esiintymistä aineistossa. (ks. Tuomi & Sarajärvi 2009, 92 - 93.)

Sisällönanalyysissä aineiston abstrahoinnilla tarkoitetaan käsitteellistämistä (Tuomi & Sarajärvi 2002, 114). Abstrahoinnilla luodaan aineistosta teemoja ja käsitteitä, joiden avulla tutkimuskohdetta on mahdollista kuvailla (Hämäläinen 1987, 38). Tutkimuksen tarkoitus ei kuitenkaan ole tyytyä pelkkään kuvailuun vaan kerätyn tiedon tulkinta on myös oleellista. Tämä tutkimuksen teemoittelu on syntynyt vanhemmuuden arviointilausunnoista löytämistäni vanhemmuuteen liittyvien ominaisuuksien kuvauksista, joiden sisältöä tulkitseen mahdollisuuksien mukaan aikaisemman tutkimuksen tarjoamista näkökulmista käsin. Teemoittelun kautta tehdyt havaintojoukot saivat vanhemmuuden laatua ja sisältöä koskevat yläkäsitteet, joiden kautta puolestaan itse tutkimuskysymyksiin vastaaminen tuli mahdolliseksi.

Lastensuojelun asiakirjat tutkimusaineistona

Asiakirjat ovat tärkeä osa suomalaista palvelujärjestelmää sekä sosiaalityön ja lastensuojelun asiantuntijatyötä. Kirjoitettu ja tulkittu kieli muodostaa monimutkaisen sanojen ja merkitysten verkon, jota kutsutaan asiakirjaksi. (Vierula 2012, 149.) Asiakirjojen teksteistä tehdyt tulkinnat tekevät dokumenttien tutkimuksesta sekä tärkeää että mielenkiintoista. Sosiaalityön ja dokumentoinnin prosessit nivoutuvat erottamattomalla tavalla yhteen ja olen kuullut sosiaalityöntekijöiden jopa sanovan, että dokumentoimatonta työtä ei ole koskaan tehty. Asiakirjojen tekstit tuottavat ja ylläpitävät asiakassuhteen todellisuutta ja niitä käytetään päätöksenteossa. Päätöksenteko puolestaan luo lisää asiakirjoja. Lastensuojelun asiakirjojen sisältö ohjaa ja suuntaa viranomaisten päätöksentekoa yksityisyyden ja perhe-elämän suojaa nauttavia asioita koskevassa päätöksenteossa. (ks. Vierula 2014, 344, 343.)

Kaikkea ei kuitenkaan ole mahdollista kirjata ja sosiaalityöntekijän valittavaksi jää, mitkä asiat hän nostaa esiin, millä tavoin ja kenen lähtökohdista käsin. Tästä näkökulmasta vanhemmuuden arviointilausuntojen sisältöjen tarkastelu tuottaa tietoa siitä, mitä asioita vanhemmuudessa pidetään tärkeänä ja keskeisenä lastensuojelun sosiaalityössä tutkimusajankohtana. Lastensuojelun dokumentointia ohjaavat lainsäädännön ja muun ohjeistuksen lisäksi eettiset periaatteet, teoreettiset näkemykset sekä yksilölliset ja yhteisölliset kirjaamisen tavat. Tuen ja kontrollin yhtäaikainen läsnäolo lastensuojelun asiakastyössä sekä emotionaalinen kuormittavuus vaikuttavat myös tiedon tuottamiseen ja sen käyttämiseen lastensuojelutyössä. Lastensuojelun asiakirjat ovat erityisiä dokumentoidun tiedon henkilökohtaisuuden, kirjatun tiedon muuttumattomuuden sekä käyttötarkoituksensa vuoksi. (ks. Vierula 2014, 344, 343.)

Lastensuojelun asiakirjoille on tyypillistä, että niiden laadintaan osallistuu useita tahoja ja niitä käytetään useammassa kuin yhdessä tarkoituksessa.

Monesti niitä kirjoitetaan palvelemaan lastensuojelun työkäytäntöjä. (Vierula 2014, 344 - 345.) Lastensuojelun asiakirjat eivät siis ole asiakkaan asiakirjoja sanan varsinaisessa merkityksessä. Kataja (2012, 69) kirjoittaa omassa tutkimuksessaan asiakirjojen päinvastoin ”luovan totuuden”. Asiakirja on tällöin konkreettinen todiste menneisyydessä tapahtuneesta asiasta esimerkiksi lastensuojeluviranomaisen toimenpiteestä. Asiakirja on siis todiste tai näyte todellisuudesta, mutta se myös luo todellisuutta. Tarkoitan tällä sitä, että tietyt asiat vanhemmuudessa määrittyvät ongelmallisiksi, kun ne arviointiryhmän tulkintaprosessin kautta sellaisiksi määritellään ja kirjataan vanhemmuuden arviointilausuntoon (vrt. Raatikainen 2004, 45). Edelleen arviointilausunnon sisältö tuottaa uusia tulkintoja, joilla on suuri vaikutus erityisesti arvioinnin kohteena olevien vanhempien, lapsen ja perheen elämään tietynlaisen käyttäytymisen määritettyä poikkeavaksi tai ei-hyväksytyksi.

Vanhemmuuden arviointilausunnot sisältävät paljon arviointilausunnon kirjoittajan sekä myös muiden arviointiryhmän osallistuneiden tulkintaa siitä, mitä on tapahtunut ja onko tapahtuneeseen syytä reagoida kirjaamalla tapahtunut ja siitä tehdyt johtopäätökset arviointilausuntoon. Arviointilausunnon kirjoittanut sosiaalityöntekijä tekee valintoja siitä, mitkä tapahtumat tai käyttäytyminen, ovat niin merkittäviä vanhemmuuden arvioinnin kannalta, että ne on syytä mainita lausunnossa.

Vanhemmuuden arviointilausunnon sisältö on lastensuojelun kontekstissa tapahtunutta sosiaalityöntekijän ja arviointiryhmän tekemää toiminnan tulkintaa ja arviointia lastensuojelun sosiaalityön tarpeisiin (ks. Beckett 2010, 31). Sosiaalisten prosessien myötä esimerkiksi ihmisen tietynlainen käyttäytyminen voi määrittyä ongelmaksi. (ks. Kataja 2012, 69.) Vanhemmuuden arviointilausunto on sosiaalityöntekijän ja muun arviointiryhmän tulkinnan kautta syntynyt näyte todellisuudesta, muttei kuitenkaan puhdasta faktatietoa (ks. Alasuutari 2011, 114 – 115; Beckett 2010, 30 - 31, 33). Huomionarvoista on myös se, että vanhemmuuden

arviointilausunnon kirjoittaa pääsääntöisesti aina sosiaalityöntekijä sosiaalityöntekijälle, jolloin diskurssi on sosiaalityön ja lastensuojelun ammatillista diskurssia aidoimmillaan. Tästä johtuen asiakkaiden omat tulkinnat eivät arviointilausunnoissa tavallisesti pääse esille. Kuitenkin myös lastensuojelun asiakirjojen tulisi sisältää myönteisiä asioita lapsesta ja vanhemmasta sekä heidän välisistä suhteistaan sekä näiden johtopäätösten perustelut ja taustat sekä asianosaisten omat mielipiteet ja näkemykset (Vierula 2014, 357).

Lastensuojelun asiakirjoja on käytetty sosiaalityön laadullisen tutkimuksen tutkimusaineistona paljon ja niiden avulla on mahdollista saada paljon tietoa lastensuojelun prosessista erityisesti sosiaalityön ja sosiaalityön organisaatioiden näkökulmasta. Mainitsen seuraavassa muutamia tämän tutkimuksen teemaa sivuavia mielenkiintoisia dokumenttiaineistopohjaisia kotimaisia tutkimuksia, joita olen hyödyntänyt tämän tutkimuksen rakentamisessa.

Lamminen (2016) tarkastelee lisensiaatintutkimuksessaan hallinto-oikeuden sijaishuoltopaikan valintaperusteluja. Aineistona lisensiaatintutkimuksessa on hallinto-oikeuksien huostaanottopäätöksiä, joissa asianosainen, yleensä lapsi tai vanhempi, vastustaa sosiaalitoimen esittämää sijaishuoltopaikkaa. Lapseen liittyvät sijaishuoltopaikan perustelut ovat vanhempiin liittyvien perusteluiden sijaan etusijalla, sillä lasta vahingoittava vanhemmuus poistuu lapsen siirtyessä kasvuympäristöltään terveeseen, päihteettömään, väkivallattomaan sijaishuoltoon. Tutkimuksessa todetaan, että lapsen sijaishuoltopaikkaa valittaessa sosiaalityöntekijän tulisikin perusteluja laatiessaan kiinnittää entistä enemmän huomiota lapsen sijoitushistoriaan, sisarusuhteisiin, asianosaisten vastustukseen sekä asiantuntijalausuntoihin. (Lamminen 2016, 9, 107.) Tässä tutkimuksessa tarkastelen puolestaan muun muassa vanhemmuuden arvioinnissa käytettyjä perusteluja, argumentteja ja annettuja suosituksia.

Hiitola (2015) pureutuu väitöskirjatutkimuksessaan perheen ja vanhemmuuden määrittelyihin tilanteissa, joissa hallinto-oikeuksissa päätetään lapsen huostaanotosta. Vanhemmuus on vanhemman toimintaa suhteessa lapseensa ja vanhemman toiminta voi olla riittävää tai puutteellista lapsen tarpeisiin nähden, mutta toisaalta myös lapsen toiminta määrittelee osaltaan vanhemmuuden toimivuutta. Lapsen käytösongelmat tai koulunkäyntivaikeudet voivat näin olla merkkejä puutteellisesta vanhemmuudesta. (emt., 95.) Myös tässä tutkimuksessa pidän tärkeänä kiinnittää huomiota siihen millä tavoin lapsen käyttäytymisen perusteella tehdään vanhemmuuteen liittyviä tulkintoja.

Hiitolan tutkimus kuvaa vanhemmuutta isyytenä ja äitiytenä ja vanhempia kuvaillaan sosiaalityön teksteissä omista ongelmistaan käsin. Äitejä kuvataan teksteissä myös suhteessa isien ongelmiin. Isiin yleisesti liitetty ongelma on väkivaltaisuus ja päihteidenkäyttö. Isien kohdalla kuvataan harvemmin kyvyttömyyttä vanhemmuuteen, avohuollon tuesta kieltäytymistä, mielenterveysongelmia tai väsymystä toisin kuin äitien kohdalla. Isä saatetaan äitiä helpommin myös sivuuttaa teksteissä toteamalla, ettei isä pysty hoitamaan lapsia. Isien haluttomuutta tai kyvyttömyyttä vanhemmuuteen ei teksteissä perustella samoin kuin äitien. Isien epäonnistumisia pyritään ymmärtämään enemmän kuin äitien epäonnistumisia, mahdollisesti siksi, ettei isiltä odoteta samanlaisia onnistumisia kuin äideiltä. Isän vanhemmuus näkyy tutkimuksen huostaanottoasiakirjoissa myös kodin kunnon kuvauksissa. Isien kodinhoitotaitoja ja erityisesti ruuanlaittotaitoa tuodaan esille hyvään vanhemmuuteen liittyvinä tekijöinä äitejä selvemmin. (emt., 98 – 99, 177.)

Äitejä ja äitiyttä kuvaillaan huostaanottoasiakirjoissa Hiitolan tutkimuksen mukaan selvästi isiä enemmän. Poissaolevan äidin kuvailu on kuitenkin samankaltaista kuin poissa olevan isän kuvailu; äidin poissaolo vain todetaan. Riittämättömien äitien kuvaillaan olevan kykenemättömiä vastaanottamaan tukipalveluja ja apua. Tämän lisäksi syynä

epäonnistumiseen vanhemmuudessa kuvataan äidin omat vaikeudet: päihde- ja mielenterveysongelmat kuten isilläkin. Tutkimuksessa kuvataan ongelmaisen äidin määrittävän äitinä, mutta ongelmaisen isän ongelmaisena miehenä. (emt., 94 - 97.)

Katajan (2012) väitöstutkimuksen tavoitteena oli selvittää millä tavalla lasten huostaanotto vetää rajaa normaalin ja toisaalta poikkeavan kasvuyhteisön ja toisaalta normaalin ja poikkeavan lapsen välille. Lapsen ongelmien voidaan nähdä johtuvan kodin olosuhteista tai lapsesta itsestään. Kodin olosuhteista johtuvia syitä ovat kykenemättömyys vanhemmuuteen, vanhemman mielenterveysongelmat, vanhemman päihteidenkäyttö, vanhemman voimavarojen riittämättömyys, perheristiriidat ja elämänhallintaongelmat. Lapsesta johtuvia syitä ovat taas kouluvaikeudet, rajaton käytös, lapsen päihteidenkäyttö, lapsen psyykinen oireilu, muutokset ystäväpiirissä sekä rikollinen käytös. (emt., 79.) Katajan näkökulmaa voi peilata tähän tutkimukseen, sillä myös vanhemmuuden arviointilausunnoissa määritellään normaalin ja poikkeavan vanhemmuuden rajaa, sitä mikä on hyväksyttävää ja mikä ei. Nämä rajanvedot voidaan nähdä paitsi yksittäisten sosiaalityöntekijöiden ja arviointiryhmien myös lastensuojelun ammatillisen yhteisön luomina riittävän ja riittämättömän vanhemmuuden tulkintoina.

Kääriäisen (2003) väitöskirjatutkimus tuotti tietoa lastensuojelun sosiaalityön dokumentoinnista ja sen merkityksestä lastensuojelun tiedonmuodostuksessa ja ammattikäytännöissä. Lastensuojelun dokumenttien tutkimuksissa tarkastellaan lastensuojelua neljästä näkökulmasta: vanhempien ja perheen, lapsen, sosiaalityön ja viranomaisen sekä yhteiskunnan ja palveluiden näkökulmasta. Sosiaalityön asiakirjat ovat myös argumentaatiotekstejä, joissa kirjoittajalla, yleensä sosiaalityöntekijällä, on oma paikkansa. Kirjoittajat esittävät näistä paikoista käsin väitteitä, argumentteja, kritisointeja ja oikeutuksia sekä kätkevät ja tuovat esille asioita. Asiat on mahdollista sanoa monin eri tavoin ja

sanavalintojen taustalla voi vaikuttaa esimerkiksi viranomaisen tarve hakea oikeutusta tekemälleen päätökselle tai tehdä tekstistä asiakkaan kannalta ymmärrettävämpää. (emt., 10, 57 -58.)

Kääriäisen (2003) mukaan vaikuttamisen keinot voivat olla väitteen esittäjään tai esitettyyn argumenttiin liittyviä, tai muita vaikutuskeinoja, kuten metaforien käyttöä. Yleisesti käytettyjä vaikuttamisen keinoja ovat numeerinen ja empiirinen määrällistäminen, kategorioiden käyttö, yksityiskohdilla vaikuttaminen, ääri-ilmaisujen käyttö sekä asiantuntijalausunnoilla vahvistaminen. (emt., 59 – 60, 79.) Lastensuojelun asiakirjoista voidaan löytää myös sisällöllisiä teemoja, jotka liittyivät lapsen hoivaan, arjen hallintaan, yhteistyöhön sekä päihteidenkäyttöön. Kokemukselliset teemat liittyvät puolestaan huoleen, vastuuseen, yhteyteen ja moraaliin. Aineistossa useimmin esiintyviä teemoja ovat huoli ja lapsen hoiva, toiseksi useimmin vastuu ja arjen hallinta. (emt., 91.)

Edellä esitellyt asiakirja-aineistoihin perustuvat tutkimukset ovat osaltaan innoittaneet ja ohjanneet tätä tutkimusta eteenpäin antamalla suuntaviivoja siitä, mitä kaikkea asiakirja-aineisto voikaan lukijalleen uuden tiedon muodossa antaa. Lisäksi on mielenkiintoista selvittää, löytyykö vanhemmuuden arviointilausunnoista sisällöllisiä yhtäläisyyksiä aikaisemman lastensuojelun dokumenttien tutkimusten tulosten kanssa.

4 Tutkimustulokset

4.1 Vanhemmuuden arviointilausuntojen rakenteen ja sisällön kuvaus

Vanhemmuuden arvioinnin lähtökohdat

Tarkastelen seuraavassa tutkimusaineiston vanhemmuuden arviointilausuntojen rakenteen lisäksi kaikissa lausunnoissa esiin tulleita keskeisiä teemoja ja kuvauksia. Tarkastelen arviointilausuntoihin kirjattuja vanhemmuuden arviointiin johtaneita syitä, arvioinnin tavoitetta sekä vanhemman ja lapsen tilanteen, historian, sosioekonomisen aseman ja läheisverkoston kuvausta, vanhempien keskinäistä vertailua, vanhempien sitoutumista arviointityöskentelyyn sekä erilaisia argumentaatiotapoja.

Tutkimusaineiston vanhemmuuden arviointilausunnoista löytyy selkeästi yhteisiä keskeisiä teemoja, kuvauksia erilaisista vanhemmuuteen liittyvistä ominaisuuksista sekä arviointityöskentelyn sisällön muodostamia kokonaisuuksia. Nämä teemat yhdistävät eri tahoilla tehtyjä vanhemmuuden arviointilausuntoja. Kaikista arviointilausunnoista löytyy seuraavaksi esittelemiäni arviointilausuntojen rakenteeseen, sisältöön sekä vanhemmuuteen liittyvien ominaisuuksien muodostamia teemoja, jotka ovat tutkimusaineiston perusteella keskeisiä vanhemmuuden arvioinnin osa-alueita. Teemat eivät kaikilta osin esiinny arviointilausunnoissa selkeinä ja loogisina kokonaisuuksina, vaan tietoja voi joutua etsimään arviointilausuntojen eri osista. Tämä voi kertoa esimerkiksi arviointilausunnon kirjoittajan kiireestä, puutteellisesta ohjauksesta tai vallitsevasta työkäytännöstä. Osassa tutkimusaineiston vanhemmuuden arviointilausunnoista sisältö on teemoiteltu strukturoidummin joko ”Vanhemmuuden roolikartan” vanhemmuuden rooleja tai ”Sijaisvanhemman valmiuksia” mukailten (vrt. Rautiainen 2001; Ylitalo 2011; Hakkarainen & Siekkinen 2009). Vanhemmuuden roolit ja valmiudet ovat käsitteenä keskeisiä monessa arvioinnissa, vaikka lausunnon rakenne ei olisikaan rakentunut näiden pohjalle.

Osa tutkimusaineiston vanhemmuuden arviointilausunnoista on siis otsikoitu ja teemoiteltu selkeästi, mikä tekee arviointilausunnosta helppolukuisemman ja selkeämmän niin asiakkaan kuin lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijänkin kannalta. Useimmat vanhemmuuden arviointilausunnot alkavat lapsen ja perheen taustatilanteen kuvaamisella lastensuojelun prosessien ja päätöksenteon näkökulmasta. Arviointilausunnot on selvästi kirjoitettu lastensuojelun sosiaalityön ja viranomaisen näkökulmasta ja lastensuojelun käyttöön, ei lasta tai perhettä varten. (ks. Kääriäinen 2003, 10). Asiakkaan näkökulman puuttuminen luo lukijalle mielikuvan asiakkaan osallisuuden huonosta huomioonottamisesta. Vaikka tutkimusaineiston asiakasperheiden lapset ovat pääasiassa alle kouluikäisiä, myös pienten lasten on mahdollisia olla osallisina omassa asiassaan heidän vanhemmistaan puhumattakaan (ks. Pezzot-Pearce & Pearce 2004, 245). Hyvin toteutettu arviointityöskentely voi kuitenkin antaa perheelle paljon eväitä jatkaa elämässä eteenpäin, joten näiden kahden näkökulman yhdistämiseen voitaisiin pyrkiä arviointityöskentelyssä (ks. Houston 2014, 354).

Vanhemmuuden arviointityöskentelyn aikana liikutaan lastensuojelun avo- ja sijaishuollon rajapinnalla ja arvioidaan huostaanoton kriteerien täytymistä ja riittäviä lastensuojelun avohuollon tukitoimia tai sitä, olisiko lapsen huostassapito mahdollista lopettaa (ks. Rätty 2015, 259, 452 – 459). Osa vanhemmuuden arviointilausuntojen sisältämistä tilannekuvauksista sisältää suoria lainauksia vanhemmuuden arviointityöskentelyä mahdollisesti edeltäneen kiireellisen sijoituksen päätöksestä. Näin kirjoittaja vakuuttaa lukijaa asiantuntijalausunnolla (ks. Kääriäinen 2003, 79). Kiireellisen sijoituksen välttämättömyyttä perustellaan usein lapsen edulla.

”Lapsen terveys ja kehitys ovat vakavasti vaarantuneet äidin psyykkisten ongelmien ja jaksamattomuuden sekä äidin ja Kimin välisten ongelmien vuoksi ja kiireellinen sijoitus on välttämätön lapsen tilanteen turvaamiseksi.”

(L8)

”Kotikäynnillä isä ei pystynyt lupaamaan, ettei uutta retkahdusta tule. Isä ei päihdeongelmansa vuoksi kyennyt riittävässä määrin huolehtimaan Aavasta, joten Aavan kiireellinen sijoitus oli välttämätön ja lapsen edun mukainen.”

(L2)

Lastensuojelun viranhaltijapäätöksistä lainattuja otteita ei perustella enempää, vaan niitä käytetään kiireellisen sijoituksen ja vanhemmuuden arviointityöskentelyn legitimoimiseen (vrt. Kääriäinen 2003, 59 – 69, 79). Aina vanhemmuuden arviointityöskentelyn ja mahdollisen lapsen avohuollon sijoituksen syitä ei kuitenkaan perustella viranhaltijapäätöksen avulla vaan perheen ongelmien kuvailujen kautta (vrt. Houston 2014 345; Kääriäinen 2003, 10). Tutkimusaineiston vanhemmuuden arviointilausunnoissa näyttäytyy tärkeänä tarve oikeuttaa vanhemmuuden arviointijakso ja tehdä siitä välttämätön ja tarpeellinen lapsen edun määrittämiseksi lastensuojelun jatkotyöskentelyä varten. Erityisen tärkeänä näyttäytyy vanhemman ja yli 12-vuotiaan lapsen suostumuksen mainitseminen arviointilausunnon johdanto-osuudessa heti lausunnon alussa, sillä lastensuojelun avohuollon sijoituspäätös vaatii lastensuojelulain mukaan huoltajien ja yli 12-vuotiaan lapsen suostumuksen (ks. Rätty 2015, 324). Vanhemmuuden arviointilausunnon kirjoittaneet sosiaalityöntekijät käyttävät asiakasperheen suostumuksen mainintaa osin mahdollisesti myös vaikutuskeinona, jonka tarkoituksena on vakuuttaa lukija päätöksen oikeellisuudesta ja yhteistyöstä perheen kanssa.

”Tapaamiset ovat sujuneet asiallisen ja leppoisan ilmapiirin vallitessa. Kaikki ajat ovat sopineet vanhemmille. Vanhemmat ovat puhuneet avoimesti ja arkailmatta asioistaan. He ovat tuoneet esille useaan otteeseen haluavansa saada suoria ja selkeitä ohjeita perheen myönteisen toimintatavan vahvistamiseksi.” (L13)

Lastensuojeluilmoituksiin ja viranhaltijapäätöksiin viittaamalla yritetään mahdollisesti vakuuttaa lukijaa sekä yksityiskohdilla, että asiantuntijalausunnoilla (vrt. Kääriäinen 2003, 59 – 60, 79). Lisäksi osassa

arviointilausunnoista eritellään lisäksi melko yksityiskohtaisesti, milloin lastensuojelun työntekijät ovat tavanneet perhettä ja mitä tapaamisissa on perheen kanssa puhuttu ja sovittu sekä mitä arviointimenetelmiä työskentelyssä on käytetty. Tämä saattaa liittyä myös pyrkimykseen tuoda näkyväksi arviointiryhmän ja perheen välistä yhteistyötä.

”Isän kanssa pidetty säännöllisesti viikkopalaverit ja osastotunnit, joihin isä on sitoutunut. Omahoitajatunneilla käsiteltiin mm. Liinan kasvua ja kehitystä, vanhemmuuden roolikarttaa ja verkostokarttaa.” (L7)

Arviointityöskentelyn syyt löytyvät tutkimusaineistojen arviointilausuntojen alkuosasta heti perheen kokoonpanon kuvauksen jälkeen. Syyt ovat tutkimusaineiston vanhemmuuden arviointilausunnoissa pääasiassa kotiin ja vanhemmuuteen liittyviä ongelmia riippumatta asiakasperheen lasten iästä: vanhemman päihteiden käyttö (alkoholi, huumeet, lääkkeet), peliongelma, läheisriippuvuus, parisuhdeväkivalta (vaikeat ihmissuhteet, riitely, vaihtuvat parisuhteet), mielenterveyden ongelmat ja psyykkiset sairaudet (skitsofrenia, syömishäiriöt, masennus), vanhempien uupumus, jaksamattomuus, elämänhallinnan ongelmat, taloudelliset vaikeudet, velkaantuminen, vanhemman ja lapsen vuorovaikutuksen ongelmat ja kodin epäsiisteys. (vrt. Kataja 2012, 79.)

Tutkimusaineistossa vanhemmuuden arviointityöskentelyn syyksi ei yhteenkään arviointilausuntoon ole kirjattu ”huostaanoton kriteerien täyttymisen arviointi”, vaan asia esitetään kiertoilmauksin. Osassa arviointilausuntoja työskentelyn tavoitteeksi on kirjattu ”vanhemmuuden arvion tekeminen tai vanhemmuuden arviointi” ilman arvioinnin tarkempaa sisällöllistä määrittelyä. Arvioinnin tavoitteet saattavat sisältää myös muutokseen ja kehittymiseen tähtäviä asioita. Vanhemmuuden arviointityöskentelyyn sisältyykin kontrollin ja valvonnan elementtien lisäksi myös tarkoitus aikaan saada muutos parempaan lapsen ja perheen elämässä.

”Arvioinnin tavoitteena oli selvittää lapsen vointi, saada lapsen elämään jaksavat aikuiset ja sitä kautta saada lapselle pysyvät rajat ja rytmi. Vanhemmuuden arvioinnin aikana tuettiin isän vanhemmuutta ja Essin ja isän välistä vuorovaikutussuhdetta.” (L9)

Lapsen edun vaarantuminen tai epäily lapsen edun vaarantumisesta antavat oikeutuksen arvioida vanhemmuutta ja tekevät vanhemmuuden arviointityöskentelyn tarpeelliseksi (vrt. Kääriäinen 2003, 59 - 60). Lapsen edun vaarantuminen kuvataankin vanhemmuuden arviointilausunnossa heti aluksi ja arvioinnin lähtökohtana. Samoja vaarantavia tekijöitä tulee esiin sekä isien että äitien kohdalla. Alle kouluikäisten lasten kohdalla korostuu vanhemman ongelmien aiheuttama turvattomuus ja jaksamattomuudesta johtuvat lapsen perushoidon ja huolenpidon puutteet. Vanhemman ongelmia kuvataan arviointilausuntojen alussa melko yksityiskohtaisesti.

”Äiti oli uupunut ja hänen on vaikea asettaa lapselle rajoja. Lapsi uhmasi ja sai vaikeita raivokohtauksia äidin kanssa.” (L6)

”Äidin elämäntilanne näyttäytyi sekavana ja äidin vähäinen kiinnostus lapsen asioihin herätti huolta.” (L4)

”Molempien vanhemmat olivat päihtyneessä tilassa vauvan kanssa ja juoneet kaljaa useita tunteja kaupan edessä.... Äiti oli ollut tiedottomana kotona lasten kanssa otettuaan sekaisin alkoholia ja lääkkeitä.” (L10)

Tutkimusaineiston vanhemmuuden arviointilausuntojen sisältörakenteelle on tyypillistä, että aluksi kuvataan lyhyesti perheen kokoonpano, lastensuojelun asiakkuuden historia ja mahdolliseen kiireelliseen tai avohuollon sijoitukseen johtanut tilanne. Perheen kokoonpanoa, vanhempien omaa elämänhistoriaa tai vanhempien omaa lapsuutta ei kuitenkaan kuvata kaikissa tutkimusaineiston vanhemmuuden arviointilausunnoissa. Avohuollon sijoituksen ja vanhemmuuden arvioinnin aikana kotiin jääneet asiakaslapsen sisarukset saatetaan jättää kokonaan mainitsematta arviointilausunnossa. Yhdessä arviointilausunnossa äidin uusi

raskaus mainitaan vasta arviointilausunnon loppupuolella, mikä myös vaikeuttaa kokonais kuvan hahmottumista perheestä (vrt. Lamminen 2016, 9, 107 - 108). Lapsen huoltomuoto ja etähuoltajan tai -vanhemman osallistuminen lapsen elämään jäävät osassa arviointilausunnoista kokonaan kertomatta. Poissaolevan vanhemman puuttuminen lapsen elämästä vain todetaan tai asia sivuutetaan tekstissä kokonaan (vrt. Hiitola 2015, 94 – 97, Ahonen 2013, 70).

Ydinperheen ulkopuolelta lapsen läheisverkostoa kuvaillaan vanhemmuuden arviointilausunnoissa ohuesti (ks. White 2005, 19). Osassa arviointilausunnoissa kerrotaan kuitenkin perheen kanssa tehdyn esimerkiksi verkostokartan ja on siis mahdollista, että aihepiiriä on arviointityöskentelyn aikana käsitelty, mutta sitä ei ole kirjattu arviointilausuntoon (vrt. White 2005, 19). Yhdessä arviointilausunnossa tärkeäksi henkilöksi lapselle kuvataan isän uusi puoliso ja toisessa arviointilausunnossa tukiperheen äiti. Nämä henkilöt ovat olleet aktiivisesti mukana lapsen elämässä myös vanhemmuuden arviointityöskentelyn ja avohuollon sijoituksen ajan. Lapsen läheisverkostolla ja tärkeillä ihmisillä voi olla suuri merkitys lapsen elämässä ja hänen selviytymisessään niin lastensuojelun avohuollon kuin sijaishuollonkin aikana, minkä vuoksi lapselle läheisten ihmisten rooli on tärkeä huomioida koko lastensuojelun työskentelyn ajan (vrt. Ahonen 2013, 71, 73). Vaikka perheen läheisverkoston kuvaus on suurella osalla arviointilausunnoista puutteellinen, on muutaman arvioinnin aikana tehty erikseen laajamittainen läheisverkoston kartoitus.

Lastensuojelussa käytetään termiä ”ylisukupolvisuus”, jonka avulla kuvaillaan esimerkiksi riittämättömän vanhemmuuden periytymistä vanhemmalta lapselle ja edelleen tämän lapsille. Näin ei tietenkään tapahdu automaattisesti, mutta vanhemman oman lapsuuden aikaisilla kokemuksilla kuten väkivallan kokemuksilla, voi olla suuri vaikutus hänen omaan tapansa toimia vanhempana lapsilleen. (Pezzot-Pearcen & Pearce 2004, 108 – 109.)

Vanhemman oman elämänhistorian tuntemus voisi myös auttaa ymmärtämään joitain hänen toimintatapojaan ja mahdollisesti tätä kautta auttaa muuttamaan niitä. Muutamissa tutkimusaineiston vanhemmuuden arviointilausunnossa kuvataan melko tarkoin vanhemman omaa elämänhistoriaa, mikä auttaa ymmärtämään vanhemman myöhemmän elämän vaikeita vaiheita ja riittävän vanhemmuuden puutteita.

”Varhaislapsuudestaan Jounilla ei juurikaan ole muistoja. Lapsuuden kodissa oli ollut runsasta alkoholikäyttöä ja väkivaltaa. Perhe oli myös joutunut rahapulan takia useasti muuttamaan. Huumeet tulivat Jounin elämään veljensä kautta vanhempien eron yhteydessä Jounin ollessa 16-vuotias.” (L3)

”Äidillä on taustalla raskaita kokemuksia ja vaikeita ihmissuhteita, joiden vuoksi unettomuutta ja psyykkistä pahoinvointia.” (L6)

”Lapsuudenkodissa oli runsasta alkoholinkäyttöä ja väkivaltaa. Perhe oli myös joutunut rahapulan takia useasti muuttamaan. Huumeet tulivat Janetten elämään veljensä kautta vanhempien eron jälkeen Janetten ollessa 16-vuotias.” (L6)

Vanhempien sosioekonominen asema ei tule aina selvästi esille tutkimusaineiston vanhemmuuden arviointilausunnoissa. Sosioekonomisella asemalla voi olla merkitystä ymmärrystä ja kokonaiskuvaa luovana tekijänä vanhemmuutta arvioitaessa. Perheiden taloudellinen tilanne käy joistain teksteistä ilmi välillisesti, kun vanhemman kerrotaan asioivan sosiaalitoimistossa tai murehtivan rahahuolia. Sosioekonominen asema kuitenkin vaikuttaa vanhemman ja lapsen suhteeseen ainakin välillisesti. Jos vanhempi esimerkiksi viihtyy työssään ja saa siitä hyvinvointitunnetta, heijastuu se myös suhteessa lapseen (Pezzot-Pearce & Pearce 2004, 150). Lastensuojelussa asiakkaana on kaikenlaisia perheitä, mutta huono-osaisuus voi kasaantua. Perheiden jakaantuminen hyvä- ja huono-osaisiin näkyy kehityssuuntana lastensuojelussa (Helminen 2006, 22).

On mahdollista, että tietyt perheen taustatilanteeseen liittyvät asiat, kuten elämänhistoria ja sosioekonominen asema, ovat jo vanhemmuuden arviointityöhön osallistuneiden työntekijöiden sekä lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tiedossa ja ehkä siksi jätetty pois lausunnosta itsestään selvinä asioina. Vanhemmuuden arviointilausuntoja käytetään kuitenkin myös hallinto-oikeuteen tehtävien huostaanottohakemusten liitteinä ja silloin mahdollisimman laajan kokonaiskuvan muodostuminen perheen tilanteesta, kokoonpanosta ja taustatilanteesta on erityisen tärkeää (vrt. Rätty 2015, 376). Lisäksi täytyy muistaa, että sosiaalityöntekijöiden vaihtuvuus on valitettavan yleistä ja hiljainen tieto ei aina tarpeeksi usein siirry uudelle työntekijälle tarvittavassa laajuudessa (Alhanen 2014, 66).

Osassa arviointilausuntoja lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä eli arvioinnin tilaaja on antanut valmiita arvioinnin tekoa ohjaavia kysymyksiä, jotka ohjaavat arviointiryhmää keskittämään huomionsa tiettyihin seikkoihin vanhemmuudessa (ks. Beckett 2010, 31; Walker & Beckett 2011,13). Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän asettamat kysymykset liittyvät lapsen perushoidon ja huolenpidon toteutumiseen, lapsen ja vanhemman väliseen vuorovaikutukseen ja leikkiin, vanhemman varhaislapsuuden kokemusten vaikutukseen toimia vanhempana, lapsen ikätasoisien kehityksen tukemiseen, virikkeiden tarjoamiseen ja vanhemman kykyyn tehdä lapsen edun mukaisia valintoja.

- *”millainen on äidin ja lasten välinen vuorovaikutus ja leikki?*
- *onko äiti kykenevä ylläpitämään myönteistä tunneyhteyttä lapseen?*
- *pystyykö äiti antamaan lapsilleen heidän ikäänsä ja kehitystasoonsa nähden tarpeeksi virikkeellisen kasvuympäristön sekä ymmärrystä ja hellyyttä?*
- *pystyykö äiti takaamaan lapselleen perushoidon lisäksi tasapainoisen ja monipuolisen kasvu- ja kehitysympäristön ja vastaamaan heidän sekä fyysisiin että psyykkisiin tarpeisiin?” (L4)*

Vanhempien kykyä hoitaa ja huolehtia lapsesta vertaillaan arviointilausunnoista toisiinsa silloin, kun arvioinnin kohteena ovat lapsen molemmat vanhemmat. Arviointityöryhmän huomio kiinnittyy esimerkiksi siihen, miten vanhemmat ovat vuorovaikutuksessa keskenään ja lastensa kanssa, jakavatko he samanlaiset kasvatuseriaatteet ja tukevatko he toisiaan erilaisissa tilanteissa.

Isät saavat arviointilausunnoissa jonkin verran enemmän ymmärrystä osakseen kuin äidit. Isänä toimimiseen vaikuttaa liittyvän vähemmän odotuksia ja onnistumisen paineita kuin äitinä toimimiseen. Kahden vanhemman vanhemmuuden arvioinneissa isien ruuanlaitto- ja kodinhoitotaito saavat teksteissä osakseen arvostusta, mutta äitien kohdalla kodinhoidolliseen osaamiseen kiinnitetään huomiota sen puuttuessa. (vrt. Hiitola 2015, 98 – 99, 177.) Jos vanhempi on yksinhuoltaja, arvioidaan lausunnoissa vanhemman edellytyksiä kantaa yksin huolenpito- ja kasvatustavastuu. Erityisesti yksinhuoltajaisien kykyyn selviytyä yksin lapsenhoidosta ja taloudenpidosta, kiinnitetään arviointilausunnoissa myönteistä huomiota.

”Isä on hoitanut koko ajan Liinan perushoidon itsenäisesti. Toisinaan Liina on laittanut näissä tilanteissa isälle vastaan, mutta isä on siitä huolimatta saanut tytön perushoidon tehtyä” (L7)

Vanhempien suhtautumista ja sitoutumista vanhemmuuden arviointityöskentelyyn kuvataan kaikissa arviointilausunnoissa. Arviointilausunnoissa kiinnitetään erityistä huomiota vanhemman kykyyn olla yhteistyössä arviointityötä tekevän työryhmän ja lastensuojelun työntekijöiden sekä muiden viranomaisten kanssa. Yhteistyökyvyn osatekijöinä arviointilausunnoissa nostetaan esiin vanhemman kyky ottaa vastaan niin myönteistä kuin kielteistäkin palautetta ja kyky soveltaa saamaansa palautetta ja neuvoja lapsen arjessa. Jos vanhempi suhtautuu vanhemmuuden arviointityöskentelyyn myönteisesti ja on yhteistyökykyinen ja –haluinen, myös hänen neuvojen ja ohjeiden kyselynsä

tulkitaan usein myönteisesti lähinnä tiedonhaluna. Vastaavasti, jos vanhemman suhtautuminen vanhemmuuden arvioinnin tekemiseen on kielteinen, myös hänen neuvojen kysymisensä tulkitaan helpommin avuttomuudeksi ja tietämättömyydeksi. Yhteistyökykyinen ja –haluinen vanhempi kuvautuu teksteissä lapsensa etua ajattelevana vanhempana.

”Isä oli kiinnostunut kaikesta tiedosta lapsen hoitoon ja kehitykseen liittyen. Alun jännittyneisyyden jälkeen ja kyseli henkilökunnalta häntä askarruttavia asioita.” (L1)

”Vanhemmat ovat puhuneet avoimesti ja arkailematta asioistaan. He ovat tuoneet esille useaan kertaan haluavansa saada suoria ja selkeitä ohjeita perheen myönteisen toimintatavan vahvistamiseksi.” (L14)

”Äiti haki paljon vahvistusta henkilökunnalta siihen, mitä hänen pitäisi tehdä lasten kanssa ja miten. Erityisesti arviointijakson alussa tämä korostui. Äiti oli fyysisesti läsnä, mutta koki arvion ahdistavana ja epämiellyttävänä ”tuomiona”, mikä myös heijastui äidin olemiseen lasten kanssa.” (L4)

Arviointilausunnoista välittyy kuva siitä, että myönteisesti vanhemmuuden arviointityöskentelyyn suhtautuvat vanhemmat ovat tunnistaneet omat puutteensa ja ovat valmiita vastaanottamaan apua ja neuvontaa tilanteen korjaamiseksi. Yhteistyökyky tulkitaan kaiken kaikkiaan hyvin myönteisenä asiana. Kuitenkin voidaan pysähtyä miettimään, onko esimerkiksi viranomaisvastaisuus välttämättä aina merkki riittämättömästä vanhemmuudesta.

Tiivistettynä vanhemmuuden arvioinnin lähtökohtien (asiakasperheen ongelman määrittelyn) ja perheen yleisen kuvailun lisäksi kaikissa tutkimusaineiston vanhemmuuden arviointilausunnoissa kuvataan joko omana osionaan tai läpi koko asiakirjan, lasta ja hänen käyttäytymistään, vanhemman ja lapsen välistä vuorovaikutusta sekä annetaan suositus jatkotoimenpiteistä perheen kanssa työskentelyyn.

Arvioinnin perusteella annetut suositukset

Tutkimusaineiston vanhemmuuden arviointilausunnoissa annetuille, lapsen ja perheen lastensuojelun tukitoimiin liittyville suosituksille ja suositusten perusteluille on varattu kaikissa arviointilausunnoissa oma osionsa lausunnon lopussa. Arviointilausuntojen suositukset ovat joko lastensuojelun avohuollon tukitoimien suosituksia tai suositus lapsen huostaanotosta ja sijoittamisesta sijaisperheeseen tai lapsen huostaanoton ja sijoituksen lopettaminen. Lastensuojelun avohuollon tukitoimina arviointilausunnoissa suositellaan eniten lastensuojelun perhetyötä useita kertoja viikossa sekä vanhemman sitoutumista omaan terveydenhuollon tarjoamaan tukeen tai hoitoon. Omaan hoitoon tai tarjottuihin tukitoimiin sitoutumiseen tai sitoutumattomuuteen liittyvät vaatimukset koskevat sekä äitejä että isiä (vrt. Hiitola 2015, 98 – 99, 177). Tukitoimiin sitoutuminen kuvataan vanhemman vahvuutena.

”Vanhempien vahvuuksia on ollut sitoutuminen arviointijaksoon.” (L12)

Huostaanottoa ja sijaishuoltoon sijoittamista perustellaan arviointilausunnoissa sillä, että vanhemmat eivät kykene vastaamaan riittävästi lapsen tarpeisiin, mikä vaarantaa lapsen kasvun ja kehityksen (vrt. Lastensuojelulaki 417/2007). Syynä kykenemättömyyteen saattaa olla vanhemman päihde- tai mielenterveysongelma, vuorovaikutuksen vaikeudet, puutteellinen elämänhallinta tai sitouttamattomuus tarjottuihin tukitoimiin (vrt. Kataja 2012, 12, 79).

Suosituksia annetaan vanhemmuuden arviointityöskentelyn toteuttaneen työryhmän nimissä, ei yksin arviointilausunnon kirjoittaneen sosiaalityöntekijän. Monessa arviointilausunnossa on annettu myös toissijainen tai ehdollinen suositus, jossa todetaan, että mikäli vanhemmat eivät sitoudu lastensuojelun avohuollon tukitoimiin tai tukitoimet osoittautuvat riittämättömiksi, suositellaan lapsen huostaanottoa ja sijoittamista kodin ulkopuolelle (vrt. White 2005, 12; Pezzot-Pearce & Pearce

2004). Huostaanoton ja sijaishuoltoon sijoittamisen suosituksia olisi mahdollista perustella vielä yksityiskohtaisemmin. Osassa arviointilausunnoista suositusten perustelut on kirjoitettu hyvin ja konkreettisesti niin, että lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle sekä vanhemmalle muodostuu kuva siitä, millä perusteilla arviointiryhmä antaa suosituksensa jatkotukitoimiksi.

”Tällä hetkellä äidin tilanne ei vastaa sellaista tilannetta, jossa lapset voisivat palata vielä äidin luokse. Katsomme, että lasten sijoitusta ei voi lopettaa, vaan sijoituksen kesto tulee pohtia sen mukaan, miten äiti saadaan aloittamaan muutokset oman elämänhallinnan parantamiseksi. Jotta lapset voivat palata kotiin, äidin tulee olla valmis hyvin radikaalisti muuttamaan toimintatapojaan ja järjestelemään käytännön asioita helpottaakseen lisäkuormituksesta aiheutuvia asioita. Kaikki lapset tarvitsevat poikkeuksellisen vakaat ja ennakoitavat olosuhteet. Lapsia ei voi ”heitellä” paikasta toiseen äidin työvuorojen mukaan ja oman ajan saamiseksi. Lapsista erityisesti Anni tarvitsee runsaasti vanhemman antamaa yksilöllistä huomiota päivittäin jo pelkästään esim. läksytehtävissä.” (L12)

”litu tarvitsee jatkuvaa vuorovaikutusta vanhempansa kanssa sekä kasvunsa ja kehityksensä tueksi vahvaa, jaksavaa vanhemmuutta sekä turvalliset ja päihteettömät olosuhteet. Työryhmä katsoo, että litun äiti ei pysty turvaamaan lapselle turvallisia kasvuolosuhteita päihteidenkäyttönsä sekä psyykkisen vointinsa vuoksi. litun isä on tutkimus- ja arviointijakson aikana osoittanut pystyvänsä huolehtimaan lapsesta ja turvaamaan hänen elinolonsa ja kehityksensä.” (L1)

”Perheen sijoituksen aikana huolenaiheita olivat isän poissaolo perheen arjesta, kodin siisteys ja perheenjäsenten hygienia, vanhempien parisuhteen laatu sekä vanhempien taito ennaltaehkäistä Jonnelle sattuvia vaaratilanteita. Perheeseen on lisäksi syntymässä vauva, joka haastaa vanhempia entisestään arjessa. Tämän kautta työryhmällä on suuri huoli

vanhempien jaksamisesta ja kyvystä turvata lasten turvallinen hoito ja huolenpito.” (L5)

Arviointilausunnoissa ei anneta lapselle tai vanhemmalle tukitoimenpidesuosituksia mahdollisen sijaishuollon eli huostaanoton jälkeiselle ajalle. Kaikille lapsille, joille suositellaan huostaanottoa ja kodin ulkopuolelle sijoittamista aineiston vanhemmuuden arviointilausunnoissa, ehdotetaan sijoituspaikaksi sijaisperhettä. Sijaisperheeseen sijoittamista taas perustellaan arviointilausunnoissa vain lapsen nuorella iällä ja mahdollisella sisaruussuhteella.

”Äiti ei pysty turvaamaan molemmille lapsille heidän tarvitsemaansa perushoitoa, eikä pysty vastaamaan lasten psyykkisiin tarpeisiin ja vuorovaikutukseen. Lasten edun mukaista on huostaanotto ja sijaishuolto. Työryhmänä olemme todenneet, että ettei sisaruksia pitäisi erottaa toisistaan heidän keskinäisen tiiviin suhteen vuoksi. Lasten iät huomioon ottaen työryhmä suosittelee sijoitusta sijaisperheeseen.” (L4)

Vanhemmuuden arviointilausunnoissa annetut suositukset tarvitsevat tuekseen perusteluja ja perustelut puolestaan lukijan vakuutteluja. (ks. Kääriäinen 2003, 59 – 60, 79). Erilaisia lukijan vakuuttamisen keinoja tarvitaan lastensuojelussa erityisesti silloin, kun asiakkaan valinnat ja näkemys oman toimintansa oikeellisuudesta ovat ristiriidassa yhteiskunnan (lastensuojelun sosiaalityön) arvojen ja normien kanssa. Jotta lukija asettuisi arviointilausunnon kirjoittaneen sosiaalityöntekijän puolelle mielipidettä muodostaessaan, teksti voi sisältää moraalisia kannanottoja ikään kuin sisään upotettuna. Tällainen vaikuttaminen on monitasoista ja piiloutuu esimerkiksi sanavalintojen taakse. (Kurri & Wahlström 2000, 167.) Tutkimusaineiston vanhemmuuden arviointilausuntojen perusteella ei voida tehdä tulkintoja vanhempien ja lasten omista suosituksiin liittyvistä näkemyksistä, sillä niitä ei ole arviointilausuntoihin kirjattu.

Tutkimusaineiston vanhemmuuden arviointilausunnoissa suositeltuja lastensuojelun avohuollon tukitoimia ovat: perhetyö, perhekuntoutus, tukihenkilö, tukiperhe, päivähoitopaikka, sopeutumisvalmennus, etävanhemman tapaamisten lisääminen, etävanhemman tuetut tapaamiset, kasvatus- ja perheneuvolan palvelut ja erilaiset ryhmät, päihdehuollon avopalveluyksikön palvelut, laitosmuotoinen päihdekuntoutus, läheisneuvonpito, lapsen ja vanhemman valvotut tapaamiset ja ensikodin ryhmätoiminta. Vapaamuotoisempina suosituksina mainitaan vanhempien sitoutuminen kodin siisteyteen ja liikuntaharrastuksen aloittaminen vanhemman oman terveydentilan kohentamiseksi. Yhdessä lausunnossa suositellaan lapsen muuttamista toisen huoltajan luokse.

Mikäli perheelle suositellaan lastensuojelun avohuollon tukitoimia, niiden sisältöä eritellään tarkemmin, mutta työskentelyn tavoitteet jäävät kuitenkin ulkopuoliselle lukijalle monesti epäselviksi. ”Arjessa jaksaminen” ja ”vanhemmuudessa tukeminen” kuulostavat hyviltä tavoitteilta, mutta ne olisi mahdollista pilkkoa vielä pienempiin osiin niin, että myös vanhemmat ymmärtävät, mitä heiltä odotetaan. Vanhemmuudessa tukeminen on käsitteenä laaja, mutta konkretisoitavissa. Tavoitteena voi olla esimerkiksi vanhemman ohjaaminen lapsen kanssa leikkiessä tai palautteen antaminen onnistumisista ja kehittymisen paikoista. Vanhemmuutta voidaan tukea myös mahdollistamalla vanhemman oman terveydenhuollon toteutuminen tarjoamalla lastenhoitoapua esimerkiksi lääkärissäkäyntien ajaksi. Arjessa jaksamista voidaan tukea tutkimusaineiston vanhemmuuden arviointilausuntojen mukaan ohjaamalla vanhempaa kodin siisteydestä huolehtimisessa tai tarjoamalla vanhemmille mahdollisuus lepoon.

Lastensuojelun avohuollon tukitoimien suosituksille on tutkimusaineistossa osittain samoja perusteluja kuin huostaanoton suosituksillekin, mutta perusteluina on muun muassa vanhempien sitoutumattomuus heille määrättyyn lääkehoitoon tai muuhun kuntoutukseen tai terveydenhoitoon, sitoutumattomuus päihdehoitoon, vanhempien parisuhteen ongelmat, huoli vanhempien jaksamisesta ja kyvystä turvata lapsen turvallinen hoito.

Myös toisen kotona asuvan vanhemman runsas poissaolo kotoa ja uuden lapsen syntymä kuvaillaan arviointilausunnoissa perhettä kohtaavina haasteina.

Johtopäätökset ja jatkotyöskentelysuositukset esitetään vanhemmuuden arviointilausunnoissa toteavasti. Toteamalla asioita, ne esitetään itsestään selvinä ja argumentti vahvistetaan lisäksi usein asiantuntijalausumalla (vrt. Jokinen & Juhila 2004, 79; Kääriäinen 2003, 79). Arviointilausuntoon kirjoitettu arvio vanhemmuudesta vaikuttaa olevan tosi, koska se on lastensuojelun asiantuntijan näkemys tilanteesta. Sosiaalityöntekijällä tai muulla asiantuntijalla on näin argumentoidessaan myös mahdollisuus vallankäyttöön, eli hän voi jättää myös kertomatta asioita (Ahonen 2013, 75).

Vanhemmuuden arviointilausunnoissa annettujen suositusten perustelut liittyvät suurelta osin riittämättömään vanhemmuuteen ja arviointiryhmän näkemystä vahvistetaan lausunnoissa erilaisin keinoin. Erilaisia käytännön keinoja vakuuttaa lukija on käyttää apuna asiantuntijalausunnon, lastensuojeluilmoituksen tai viranhaltijapäätöksen sisältöä tai moraalisia kannanottoja sananvalintojen muodossa (vrt. Kääriäinen 2003, 79).

4.2 Moniammatillisen tiedonkeruun kuvaukset

Vanhemmuuden arviointityön, kuten myös muun lastensuojelun ja sosiaalityön arviointityön, perustana on assessment - tyyppinen jatkuva ja monialainen arviointi, joka kuuluu sosiaalityöntekijän erityisosaamiseen. Laadukas arviointi syntyy nimenomaan sosiaalityöntekijän ammatillisen arvioinnin ja kokemusperäisen tiedon sekä arviointityövälineiden tuottaman tiedon yhdistelmänä (Petrelius 2016, 144-145). Vanhemmuuden arviointityöskentelyt tuotetaan kuitenkin moniammatillisen arviointityöryhmän yhteistyönä, jolloin jokaisen ammattiryhmän edustaja tuo työskentelyyn oman erityisen osaamisensa osaksi kokonaisuutta. Vanhemmuuden arviointilausunnossa yhdistyykin sosiaali- ja terveydenhuollon erikoisosaaminen. Tämän tutkimuksen aineiston vanhemmuuden arviointilausuntojen taustalla olevaan työskentelyyn osallistui sosiaalityöntekijöiden lisäksi psykologeja, perheohjaajia, perhetyöntekijöitä, lastenhoitajia, sairaanhoitajia sekä psykiatrinen sairaanhoitaja. Joillakin työntekijöillä mainitaan olevan arviointityöskentelyyn liittyvää täydennyskoulutusta.

Tutkimusaineiston vanhemmuuden arviointilausunnoissa kiinnitetään erityistä huomiota seikkoihin, jotka määrittyvät riittävänä ja riittämättömänä vanhemmuutena eli lapsen kasvua ja kehitystä suojaavina tai vaarantavina tekijöinä. Sosiaalityöntekijän suorittama arviointi siitä, mikä on lapsen kasvun ja kehityksen kannalta hyvää tai lapsen kehityksen kannalta vahingollista vanhemmuutta, perustuu sosiaalityöntekijän teoria- ja käytännöntietoon (ks. Houston 2014, 248-349; Trevithick 2005.) Tutkimusaineistossa esimerkkejä teoretiedon käytöstä ovat tukeutuminen kiintymyssuhdeteoriaan lapsen ja vanhemman välisestä vuorovaikutuksesta tehtyjen havaintojen tulkinnassa sekä yleinen tietämys lapsen eri kehitysvaiheista ja niiden haasteista. Muiden tieteenalojen kuin sosiaalityön tuottamaan tietoon, voidaan tukeutua myös suoraan riippuen arviointityöryhmän kokoonpanosta.

Eniten käytetty tiedonkeruunmenetelmä tutkimusaineiston vanhemmuuden arviointityöskentelyjen toteuttamisessa on lapsen ja vanhemman havainnointi (vrt. Baker 2003, 85). Havainnoinnin tapa ja intensiteetti vaihtelevat sen mukaan, toteutetaanko vanhemmuuden arviointityöskentely perheen kotona vai lastensuojelulaitoksessa. Perheen kotona työntekijät eivät voi tehdä yhtä paljon havaintoja perheestä ja lapsesta kuin laitososuhteissa, koska arvioinnin tekemiseen käytettävä aika on rajatumpi. Laitososuhteissa lapsi ja mahdollisesti myös vanhemmat ovat arvioinnin kohteena koko ajan. Toisaalta voidaan pohtia myös sitä, kuinka paljon vieras ympäristö vaikuttaa niin lapseen kuin vanhempaankin ja heidän tapaansa toimia ja reagoida erilaisiin asioihin ja tilanteisiin. Arvioinnin kohteena oleminen ja lapsen olo erillään vanhemmastaan sijoitustilanteessa on luonnoton tilanne lapselle ja perheelle ja vaikuttaa sekä lapsen että vanhemman käyttäytymiseen, mikä tulisi huomioida arvioinnissa. Tämä näkökulma nostetaan esiin yhdessä tutkimusaineiston vanhemmuuden arviointilausunnossa.

”Noora ikävöi paljon äitiään ja huonotuulisuuden ja kiukuttelun syyksi paljastui äidinikävä.” (L6)

Havainnointia tehdään joissain arvioinneissa perheen kodin lisäksi muissa toimintaympäristöissä kuten leikkipuistoissa ja muissa ulkoilutilanteissa. Siirtymätilanteisiin kiinnitetään erityistä huomiota useassa arviointilausunnossa. Laitosmuotoisesti toteutetut arvioinnit sisältävät perheen kotiharjoittelun, mutta arviointilausunnoista ei käy selkeästi ilmi, arvioitiinko perhettä myös kotiharjoittelun aikana vai ei.

Kaikkien tutkimusaineiston vanhemmuuden arviointityöskentelyjen toteutuksessa käytetään tiedonhankintamenetelmänä havainnoinnin lisäksi vanhemman ja kouluikäisen lapsen haastatteluja sekä psykologisia tutkimuksia. Osassa arviointeja hyödynnetään sekä psykologin tekemiä vanhempien haastatteluja, että vanhemman ja lapsen välisten leikkitalanteiden havainnointia ja videoavusteista arviointia (MIM- ja WMCI-

haastattelut). Aineistossa suosituimmat vanhemmuuden havainnollistamisen apuvälineet ovat ”Vanhemmuuden roolikartta” ja ”Sijaisvanhemman valmiudet”. Arviointilausunnot kirjoittaneet sosiaalityöntekijät käyttävät apunaan vanhemmuuden rooleja kuvaillessaan arviointilausunnossa vanhempaa ja hänen tapaansa toimia lapsensa kanssa. Lisäksi niitä käytetään keskusteluissa vanhemman kanssa arvioinnin aikana. (vrt. Ylitalo 2011; Rautiainen 2001; Hakkarainen & Siekkinen 2009.) ”Vanhemmuuden roolikartan” avulla vanhemman kanssa voidaan käydä läpi erilaisia vanhemmuuden rooleja ja niiden toteutumista lapsen arjessa erityisesti sosiaalityön käytäntötietoa hyödyntäen (vrt. Helminen 2001; Ylitalo 2011). Lisäksi arvioinnissa saatetaan käyttää haastattelun apuvälineenä ”Lapset puheeksi”-menetelmää (ks. Suomen mielenterveysseura).

Lapsille ei tehdä tutkimusaineiston vanhemmuuden arviointityöskentelyn aikana psykologisia yksilötutkimuksia, mutta sosiaalityöntekijät ja muut vanhemmuuden arviointityöskentelyyn osallistuvat työntekijät tapaavat lapsia myös ilman vanhempien läsnäoloa sekä havainnoivat heitä. Tutkimusaineistosta nousee esiin psykologin havaitsemana vanhemman vahvuutena muun muassa lapsen ja vanhemman välinen hyvä vuorovaikutus sekä vanhemman ja lapsen välinen tunneyhteys. Tunneyhteydellä kuvataan lapsen ja vanhemman välisen kiintymyssuhteen laatua, joka puolestaan kertoo paljon siitä, kykeneekö vanhempi vastaamaan lapsen psyykkisiin tarpeisiin. Hoivan ja läheisyyden laiminlyönti, vanhemman kielteinen tai jopa vihamielinen puhe lapsestaan ja vanhemman epärealistinen käsitys lapsen tarpeista ja kyvyistä ovat merkkejä vanhemman toimintakyvyn vakavasta heikentymisestä (Mäntymaa & Puura 2012, 283). Kiintymyssuhteen laatu ja voimakkuus kertovat arviointia suorittavalle työntekijälle myös jotain lapsen menneisyydestä eli siitä, minkälaista hoivaa ja vuorovaikutusta hän on saanut osakseen varhaislapsuudessaan häntä hoitavalta aikuiselta. Kiintymyssuhteen laatu on puolestaan ensiarvoisen tärkeä lapsen ja vanhemman välisen suhteen, lapsen myöhemmän

itsenäistymisen ja henkisen hyvinvoinnin kannalta. (Baker 2003, 75, 88.) Vanhemmuuden arviointilauseissa kuvaillaan lapsen ja vanhemman kiintymyssuhdetta esimerkiksi tunneyhteyden ja ilmapiirin käsitteiden avulla.

”Vuorovaikutuksellisia vahvuuksia isän ja lapsen välillä nousee esille yleinen myönteinen ilmapiiri ja isän vahva tunneyhteys ja hyvä mentalisaatiokyky.” (L3)

Vuorovaikutus liittyy keskeisesti lapsen ja vanhemman välisen kiintymyssuhteen laatuun, vaikka tätä näkökulmaa tuodaan arviointilauseissa esiin hieman arasti sosiaalityön arviointina. Tulkitsen tätä varovaisuutta eräänlaiseksi kohteliaisuudeksi psykologien ammattikuntaa kohtaan, jonka erityisosaamiseen kiintymyssuhdehäiriöt ja -teoria pääosin kuuluvat. Kuitenkin suuren osan lapsen ja vanhemman vuorovaikutukseen ja sen kautta kiintymyssuhdeteoriaan liittyvistä havainnoista tekevät muut kuin psykologit erityisesti niiden perheiden kohdalla, joiden arviointi toteutetaan laitospoliteissa. Sosiaalityöntekijä-psykologi-työparityöskentely, jota tehdään erityisesti perheiden kotona toteutettujen vanhemmuuden arviointityöskentelyjen kohdalla, puolestaan vaikuttaa poistavan ainakin osittain tätä ”kohteliaisuusongelmaa”.

Vanhemmuuden arvioinnin legitimoimisen keinona tutkimusaineiston vanhemmuuden arviointilauseissa käytetään myös ulkopuolisten asiantuntijoiden, lääkärin, ravitsemusterapeutin ja psykologin lausuntoja. Tiedot saadaan usein lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän välityksellä, joka osaltaan pääsee päättämään, mikä tieto on vanhemmuuden arviointityöskentelyn kannalta relevanttia ja mikä ei (vrt. Ahonen 2013, 75). Vanhempien oma näkemys lapsen tilanteesta saatetaan kumota asiantuntijan näkemyksellä, jos se on vastakkainen asiantuntijoiden kanssa (vrt. Kääriäinen 2003, 79). Tämänkaltaisella vastakkainasettelulla on mahdollisesti tarkoitus osoittaa vanhemman toimivan vastoin asiantuntijan suositusta, eli vastoin lapsen etua. Asiantuntijan näkemys lapsen tilanteesta

näyttäyty monesti vanhemman näkemystä vahvempana. Asiantuntijalausumaa voidaan käyttää myös vanhemmassa tapahtuneen kehityksen ja tukitoimien riittävyyden arvioimiseen ja vertailuun.

”Kiintymyssuhde lapseen on päässyt vahvistumaan tuetussa ympäristössä ja Tuiren reflektiivinen kyky nähdä lapsen tarpeita on kehittynyt. Jää kuitenkin huolta, miten äiti kykenee vahvistamaan lapsen paikoin passiivista vuorovaikutusroolia aktiivisempaan suuntaan.” (L8)

Vanhemmuuden arviointilausunnoissa on asiantuntijalausumia myös lastensuojelulaitoksen muulta työntekijältä kuin sosiaalityöntekijältä ja psykologilta. Nämä argumentit perustuivat siihen, että moni työntekijä on nähnyt saman asian toistuvan ”usein” tai ”ei lainkaan”. Määrällistävien argumenttien tukena käytetään joissain vanhemmuuden arviolausunnoissa yksityiskohtia ja annetaan esimerkkejä vanhemman tai lapsen käytöksestä kyseisessä tilanteessa. (vrt. Kääriäinen 2003, 59 – 60, 79.) Arviointilausunnossa on jälleen havaittavissa vastakkainasettelu vanhemman näkemyksen ja ammattihenkilön näkemyksen välillä ja ammattihenkilöstöllä on mahdollisuus olla suurempana joukkona eri mieltä vanhemman kanssa.

”Äiti ei aina kuitenkaan kokenut, että ruokailutilateet olisivat menneet huonosti, vaikka hoitajien mielestä näin oli ollut.” (L2)

Yhteenvedona voidaan todeta, että tutkimusaineiston vanhemmuuden arviointityöskentelyn tiedot on kerätty hyödyntämällä sosiaalityön ja muiden ammattikuntien työntekijöiden kokemuseräistä käytännöntietoa sekä lähinnä vuorovaikutukseen ja kiintymyssuhteeseen pohjautuvaa teoriatietoa. Teoriatieto näkyy paljolti vanhemmuuden arviointilausuntoihin kirjattuina kuvauksina ja tulkintoina lapsen ja vanhemman välisestä vuorovaikutuksesta kiintymyssuhdeteorian näkökulmasta. (vrt. Houston 2014, 348-349; Trevithick 2005). Kuinka paljon teoria- ja käytännöntiedosta on nimenomaan sosiaalityön ammatillista tietoa, jää tutkimusaineiston

vanhemmuuden arviointilausuntojen perusteella lukijalle osittain epäselväksi, koska havainnot, johtopäätökset ja perustelut esitetään usein arviointiryhmän yhteisesti tuottamana tietona. Laadukas arviointi syntyy kuitenkin nimenomaan sosiaalityöntekijän ammatillisen arvioinnin ja kokemukseräisen tiedon sekä arviointityövälineiden tuottaman tiedon yhdistelmänä (Petrelius 2016, 144-145).

4.3 Vanhemmuuden arviointi

Vanhemmuuden arviointi toteutetaan tilanteessa, jossa ennaltaehkäisevät ja avohuollon lastensuojelun tukitoimet eivät välttämättä enää riitä turvaamaan lapsen hyvinvointia (ks. Munro 2010, 21, 94). Vanhemmuuden arviointityöskentely avulla on tarkoitus selvittää, kykeneekö vanhempi vastaamaan lapsensa tarpeisiin vai täytyvätkö huostaanoton kriteerit. Mikä siis luo sosiaalityön arvioinnin näkökulmasta pohjan lapsen kasvuolosuhteille. Arviointityöskentely on mahdollista toteuttaa myös pelkästään lastensuojelun avohuollon tukitoimien tarpeen arvioimista varten tilanteessa, jossa huostaanoton uhkaa ei vaikuta olevan. Tällaisia tilanteita on todennäköisesti harvemmin, sillä vanhemmuuden arviointityöskentely vaatii perheeltä erityistä sitoutumista työskentelyn intensiivisyyden vuoksi sekä lastensuojelulta taloudellista panostusta.

Esittelin aiemmin tässä tutkimuksessa lainsäädännön ja erilaisten kansainvälisten sopimusten asettamia vaatimuksia vanhemmalle ja riittävälle vanhemmuudelle. Vanhemmuuden arviointia eivät kuitenkaan selvästi ohjaaja tiukat ohjeet ja reunaehdot eikä yksiselitteistä ja tyhjentävää riittävän vanhemmuuden määritelmää ole vanhemmuuden arviointityöryhmän käytettävissä (vrt. Samonsen & Willumsen 2014). Vanhemmuuden arviointityöhön vaikuttavat lainsäädännön ja ohjeistusten lastensuojelutyölle yleisesti asettamien reunaehto- jen lisäksi monet tekijät kuten esimerkiksi sosiaalityöntekijän henkilökohtaiset ja yhteiskunnan arvot. Se, minkälaisiin asioihin sosiaalityöntekijä kiinnittää huomiota vanhemmuudessa arviointia tehdessään, kertoo osaltaan jotain myös siitä, mitkä seikat vanhemmuudessa määrittyvät yhteiskunnallisessa ja sosiaalityön ammatillisessa arvomaailmassa poikkeaviksi ja ei-hyväksytyiksi ja mitkä eivät. (ks. Kataja 2012, 54-55; [Lemert 1951, 59]).

Tutkimusaineiston vanhemmuuden arviointilausunnot ovat rakenteeltaan ja osin sisällöltään erilaisia, mutta ne kaikki sisältävät seuraavat teemat, jotka yhdessä muodostavat vanhemmuuden arvioinnin: kuvauksen lapsesta,

kuvauksen vanhemman ja lapsen välisestä vuorovaikutuksesta sekä kuvauksen vanhemmuudesta sekä suositukset tukitoimiksi (ks. liite 1). Lapsen kuvailu arviointilausunnoissa painottuu paljolti lapsen käyttäytymisen, kehityksen, fyysisen olemuksen ja terveydentilan kuvailuun. Lapsen käyttäytymistä kuvaillaan paljon myös vanhemman ja lapsen välistä vuorovaikutusta kuvailevassa osiossa, sillä lapsen kuvaus kertoo aina myös jotain vanhemmasta.

Lastensuojelun sosiaalityön arviointityö ei olisi arviointia, jos työskentelyn painopiste olisi yksinomaan vanhemmuuteen ja lapsen tilanteeseen liittyvissä huolenaiheissa. Laadukkaassa vanhemmuuden arviointityöskentelyssä otetaan huomioon myös vanhemman ominaisuuksiin liittyvät vahvuudet (Houston 2014, 254 - 355). Kaikissa tutkimusaineiston vanhemmuuden arviointilausunnoissa kiinnitetään ainakin jossain määrin huomiota vanhemman vahvuuksiin, toisin sanoen riittävään vanhemmuuteen lasta suojaavana tekijänä. Vanhemmuuteen liittyvien ominaisuuksien, riittävän ja riittämättömän vanhemmuuden, ilmenemisen vaihtelu jää kuitenkin paikoitellen tutkimusaineiston vanhemmuuden arviointilausunnoissa liian vähäiselle huomiolle ja vanhemmuuden ominaisuuksien vertailu olisi voinut olla läpinäkyvämpää ja ehkä jopa pidemmälle vietyä. Tästä johtuen myös vanhemman mahdollisuudet muutokseen ja kasvuun jäävät tutkimusaineistossa paikoin vähälle huomiolle (vrt. Houston 2014, 354 - 355). Vanhemmuuden arviointilausuntoja kirjoittaneet sosiaalityöntekijät ovat näkemykseni mukaan hieman vaatimattomia omien näkemystensä julkituomisessa ja ne on arviointilausunnoissa piilotettu usein arviointityöryhmän näkemyksen taakse, toisin kuin esimerkiksi arviointityöskentelyyn osallistuneen psykologin näkemykset ja johtopäätökset.

Kuvaukset vanhemmuuteen liittyvistä ominaisuuksista muodostavat riittävän ja riittämättömän vanhemmuuden osa-alueet, jotka jakautuvat edelleen jaksavan ja jaksamattoman vanhemmuuden,

vuorovaikutustaidoiltaan osaavan ja heikon vanhemmuuden sekä turvallisen ja turvattoman vanhemmuuden alaluokiksi. Vanhemmuuden arviointilausunnon loppuyhteenvedossa tuodaan yhteen keskeiset havainnot ja johtopäätökset sekä arvio siitä, onko vanhemmalla tarpeeksi lasta suojaavia riittävään vanhemmuuteen liittyviä ominaisuuksia riittämättömän vanhemmuuden ominaisuuksien vastapainona.

Kuvaus lapsesta

Tutkimusaineiston vanhemmuuden arviointilausuntojen kuvaukset lapsista liittyvät lapsen fyysiseen olemukseen, terveydentilaan, ikätason mukaiseen kehitykseen ja käyttäytymiseen erilaisissa tilanteissa eri ihmisten kanssa. Lukijaa vakuutetaan yksityiskohdilla ja lapsen tai vanhemman poikkeavasta käyttäytymisestä annetaan esimerkkejä (vrt. Kääriäinen 2003, 59 – 60, 79). Kuvaukset lapsesta ovat monessa vanhemmuuden arviointilausunnossa melko yleisluonteisia ja vain vähän lapsen sisäistä maailmaa tulkitsevia. Useassa lausunnossa kuvataan lasta ”herttaiseksi” ja oman tahdon omaavaksi.

”Valtteri on reipas ja meneväinen, omatahtoinen poika.” (L8)

”Miika on nyt kahden vuoden ikäinen herttainen poika.” (L2)

”Aava on herttainen kaksivuotias tyttö... Aava on temperamenttinen tyttö, joka ilmaisee omaa tahtoaan päivittäin”. (L3)

Lapseen ja lapsen käyttäytymiseen liittyviä syitä vanhemmuuden arviointityöskentelyyn esitetään usein liitettynä vanhemman toimintaan. Lapsi voi oireilla aktiivisesti ilmaisten pahaan oloaan voimakkaasti ulospäin tai passiivisesti sulkeutumalla (vrt. Kataja 2012, 87 - 88). Lukijalle saattaa muodostua käsitys siitä, että lapsen haastava käyttäytyminen johtuu lapsen ja vanhemman kiintymyssuhteen laadusta, vanhemmuuden taitojen puutteista tai vuorovaikutuksen ongelmista. Lapsen terveydentilaan liittyviä huomioita otetaan arviointilausunnoissa esille myöhemmässä vaiheessa eivätkä nekään kuvastu vanhemmuudesta riippumattomina. Lapsen sosiaalista käyttäytymistä sekä lasten että aikuisten seurassa kuvaillaan kaikkien alle kouluikäisten lasten kohdalla. Isompien lasten kohdalla merkityksellisenä näyttäytyvät aineistossa kaverisuhteet ja ikätoverien kanssa vietetty aika, mutta tämän vuorovaikutuksen laatua ei kuvailla. Alle kouluikäisten lasten kohdalla muihin lapsiin kohdistunut sosiaalisuus lukijan on helppo tulkita hyvänä asiana.

”Maija on touhukas tyttö, joka viihtyy ikäistensä seurassa.” (L13)

Muutoksia lapsen käyttäytymisessä kuvataan, jos lapsi alkaa voida vanhemmuuden arviointityöskentelyn aikana joko huonommin tai paremmin. Jos lapsen vointi kohentuu arviointijakson aikana, lukijalle voi muodostua mielikuva siitä, että lapsen vanhempi on tuettuna kyennyt vastaamaan paremmin lapsensa tarpeisiin, minkä seurauksena lapsen vointi kohentuu. Tilanteissa, joissa vanhempi on haluton osallistumaan vanhemmuuden arviointityöskentelyyn avohuollon sijoituksen aikana ja käy lastensuojelulaitoksessa toivottua vähemmän lapsensa luona, kuvataan lapsen voinnin usein huonontuneen vanhemman poissaolon seurauksena. Vanhempi saattaa olla viikonkin vierailematta lapsensa luona lastensuojelulaitoksessa, vaikka hänen kanssaan on sovittu päivittäisistä vierailuista. Jos lapsi ei reagoi vanhemman pitkään poissaoloon, saattaa myös tästä syntyä lukijalle vaikutelma huonosti lapsensa tarpeisiin vastaavasta vanhemmasta. Joskus vanhemman poissaolon lapsen arjesta lastensuojelulaitoksessa kuvataan myös parantavan lapsen käyttäytymistä. Jos lapsi on erityisen kiinnostunut vieraista aikuisista ja tukeutuu heihin hakien jopa fyysistä läheisyyttä, jää lukijan tulkinnan varaan, onko sitä pidettävä myönteisenä vai kielteisenä asiana.

”Lapsi menee sekä vanhempien että hoitajien syliin.” (L10)

”Aino sopeutui hyvin osastolle sijoituksen alusta saakka. Aino oli heti sijoituksen alettua osastolla hyvin tuttavallinen, tomera ja sanavalmis tyttö... Aino saattoi tulla kesken leikkien spontaanisti halaamaan aikuista. ” (L10)

Lapsen normaaleina tarpeina voidaan pitää ravitsevaa ruokaa, riittävää lepoa, terveydenhuoltoa, puhtautta ja turvallisuutta (Pezzot-Pearcen & Pearce 2004, 30 – 32). Tutkimusaineistossa lapsen ruokailun sujuminen, säännöllisyys ja ruokavalion monipuolisuus, unirytmii ja unille nukuttaminen saavat pienten lasten perheitä koskevissa arviointiläusunnoissa erityistä painoarvoa. Lapsen erityisruokavaliosta ja sen aiheuttamista rajoitteista

sekä vanhemman sitoutumisesta ruokavalion noudattamiseen mainitaan myös arviointilausunnoissa. Jos lapsen ruokailutilanteet sujuvat hyvin, asiasta mainitaan melko lyhyesti. Ruokailutilanteisiin liittyviä ongelmia kuvataan enemmän ja monisanaisemmin ja vanhempien kykyä toimia lapsen kanssa vertaillaan usein toisiinsa.

”Äidille annettiin palautetta jatkuvien herkkuruokien tarjoamisesta lapsille, koska ongelman perimmäinen syy oli kuitenkin muu kuin makukysymys.” (L2)

”Varsinkin äidin kanssa pojan ruokailutilanteet ovat olleet monesti vaikeita. Isä sai pojan useammin syömään ja ruokailutilanteet olivat rauhallisempia kuin äidin kanssa.” (L4)

Pienen lapsen kyseessä ollessa vanhemman rooli ravinnon tarjoajana on erityisen keskeinen. Tilanteessa, jossa lääkäri on poissulkenut sairauden aiheuttaman haitan, jää lapsen alipainisuuden todennäköiseksi aiheuttajaksi vanhempi ravinnon tarjoajana. Vanhemman ja asiantuntijan näkemykset lapsen hyvinvoinnista erityisesti ravinnonsaantiin ja terveyteen liittyen saattavat poiketa toisistaan, jolloin asiakkaan ja asiantuntijan eriävät mielipiteet tulevat arviointilausunnoissa selvästi näkyviksi.

”Äiti arveli lapsen alipainon selittyvän osittain alkuvuoden runsaalla sairastelulla. Lääkärin mukaan sairastelu ei selitä alipainoa... ”Äiti ei ymmärtänyt viranomaisten huolta ja koki, ettei hänen puheitaan uskota.” (L2)

Erityisesti alle kouluikäisten lasten kohdalla vanhemmuuden arviointilausunnoissa kuvaillaan paljon lapsen ruokailutottumusten ja ruokailutilanteiden sujumisen lisäksi lapsen muun perushoidon ja huolenpidon toteutumista vanhemman ja lapsen oman toiminnan kautta: miten lapsi syö, nukkuu, käy wc:ssä ja pukeutuu. Esille nostetaan asioita, joista lapsi selviytyy jo itse ja missä tarvitsee aikuisen apua. Lapsen kehitystä verrataan ikätasoiseen ”normaaliin”, mutta tätä ei sanallisesti teksteissä

avata kertaakaan, vaan asia esitetään tulkintani mukaan paikoitellen ristiriitaisesti.

”Öisin lapsi käytti vaippaa, mutta saattoi herätä pissahätään. Päivisin lapselle sattui myös pissa- ja kakkavahinkoja.” (L9)

Jos lapsella ilmenee vanhemmuuden arviointilausunnon kirjoittaneen sosiaalityöntekijän ja arviointityöryhmän poikkeavaksi tulkitsemaa käytöstä, sitä kuvataan lausunnoissa melko yksityiskohtaisesti, eli vakuutetaan lukija yksityiskohdilla tulkitsemaan käytös myös poikkeavaksi (vrt. Kääriäinen 2003, 59 – 60, 79). Vanhemmuuden arviointilausunnoissa ei kuitenkaan suoraan esitetä poikkeavaksi määritellyn käyttäytymisen johtuvan vanhemmasta, vaan syy-seuraussuhde jää avoimeksi. Jos lapsi ei kykene ikänsä vuoksi vielä ilmaisemaan ajatuksiaan puheen avulla, hän kertoo siitä käyttäytymisellään, ilmeillään ja eleillään ja hieman vanhemmat lapset leikin avulla (Mäntymaa & Puura 2012, 274). Oletettavasti arviointityöryhmän jäsenet vertaavat lapsen käyttäytymistä niin sanottuun yleiseen käsitykseen lapsen normaalista kehityksestä, mutta tätä päättelyketjua ei ole kirjoitettu auki vanhemmuuden arviointilausuntoon, vaan päätelmä jää lukijan tehtäväksi. Lapsen poikkeavaksi tulkittu käyttäytyminen voi esimerkiksi herättää epäilyn lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä, vaikkei tätä suoraan ilmaistakaan. Arviointilausunnoissa ilmaistaan epäsuorasti myös huolta lapsen psyykkisestä voinnista kuvailemalla lapsen käyttäytymistä.

”Lapsen havaittiin tyydyttävän itseään sijoituksen aikana... Yksin omassa huoneessa leikkiessään lapsi yllätettiin useamman kerran ”kihnuttamasta”. Kun näissä tilanteissa lasta ohjattiin muuhun toimintaan, Aino aloitti toiminnan kuitenkin uudelleen hetkeä myöhemmin...” (L10)

”Naureskelua ja poissaolokohtauksia esiintyy ajoittain. Liina on vaikea sietää rajoja. Hän kiljuu ja häneen on vaikea saada kontaktia rajaamistilanteessa.” (L7)

Osa lapsen käyttäytymisen kuvauksista jää arviointilausuntoon irrallisiksi ja lukijan tulkinnan varaan. Lausunnossa saatetaan esimerkiksi mainita lapsen näkevän painajaisia. Kuvaus on sinänsä neutraali, mutta saattaa luoda lukijalle mielikuvan siitä, että lapsella ei ole kaikki hyvin. Suoraan tällaista päätelmää ei painajaisunen perusteella voi kuitenkaan tehdä.

Kuvaus riittävästä ja riittämättömästä vanhemmuudesta

Sosiaalityöntekijävetoisen arviointiryhmän tarkoituksena on vanhemmuuden arviointityöskentelyn avulla tuoda esiin vanhemmuuteen liittyviä ominaisuuksia, jotka suojaavat tai vaarantavat lapsen hyvinvointia. Riskitekijöitä vanhemmuudessa nimitän seuraavassa riittämättömäksi vanhemmuudeksi ja suojaavia tekijöitä riittäväksi vanhemmuudeksi. Riittävä ja riittämätön vanhemmuus voi olla joko aktiivista tai passiivista: vanhempi joko tekee tai jättää tekemättä asioita, jotka suojaavat tai vaarantavat lapsen hyvinvointia. Arviointiryhmän kirjaamien kuvausten kautta vanhemmasta ja hänen toiminnastaan syntyy lukijalle mielikuva vanhemmuudesta ja vanhemman kyvyistä vastata lapsensa tarpeisiin. Tästä näkökulmasta käsin kyse ei ole vain asioiden kuvailusta, vaan sosiaalityöntekijän tekemästä arviointityöstä, jossa hän yhdistää kokemusperäisen ja ammatillisen tiedon arvioinnin apuvälineiden kautta tuotettuun tietoon muodostaen näin kokonaiskäsityksen arvioinnin kohteena olevan isän tai äidin vanhemmuudesta suhteessa lapseensa (ks. Petrelius 2016, 144 - 145).

Vanhemman päihde- ja mielenterveyden ongelmat ovat monessa arviointityöskentelyssä keskeinen huolenaihe ja arvioinnin teon syy. Päihteitä käyttävän vanhemman voi esimerkiksi olla vaikeaa olla kasvattajana johdonmukainen, auttaa lasta tunteiden hallinnassa ja säännöllisen päivärytmin ylläpitämisessä. Vanhemman mielenterveyden ongelmia kuvataan vanhemmuuden arviointilausunnoissa psyykkisenä pahoinvointina, masennuksena tai muun diagnoosin, esimerkiksi kaksisuuntaisen mielialahäiriön tai skitsofrenian kautta. Vanhemman psyykkisen sairauden kuvataan olevan riski lapselle, jos vanhempi ei hoida sairauttaan tai on sairautentunnoton. Vanhemman psyykinen sairaus ei ole vanhemmuuden arviointilausunnoissa arvioidun mukaan välttämättä este riittävän hyvälle vanhemmuudelle, elleivät sairauden oireet estä vanhempaa toteuttamasta hyvää ja toimivaa vanhemmuutta, eikä lapselle aiheudu vanhemman sairaudesta suoranaista haittaa esimerkiksi vanhemman

käyttäytymisen kautta. Erilaiset psyykkiset sairaudet ja häiriöt vaikuttavat ihmiseen ja vanhemmuuteen eri tavoin (Cassell & Coleman 1995, 169 – 170, 180).

Tutkimusaineiston vanhemmuuden arviointilausunnoissa perheiden vanhemmilla kuvataan olevan alkoholi-, lääkaine-, huume- ja peliriippuvuutta, jolla on suora vaikutus kaikkiin vanhemmuuden osa-alueisiin ja välttämättä myös lapsen ja vanhemman välisen vuorovaikutuksen laatuun. Päihde- ja mielenterveyden ongelmista kärsivät sekä isät, että äidit. Vanhemmalla saattaa olla yhtäaikaan useampi riippuvuus ja osa vanhemmista kärsii sekä päihde- että mielenterveysongelmista. Osa vanhemmista saa hoitoa päihderiippuvuuteensa yhtäaikaan vanhemmuuden arviointityöskentelyn kanssa joko A-klinikalta tai erikoissairaanhoidon palveluna. Päihdehoitoon sitoutuminen ja avun vastaanottaminen kuvataan riippuvuuksista kärsivien vanhempien kohdalla selvästi myönteisesti. Kaikilla psyykkisistä ongelmista tai päihdeongelmasta kärsivillä vanhemmilla ei kuitenkaan ole vanhemmuuden arviointityöskentelyn aikana aktiivista hoitokontaktia. Arviointityöryhmän sosiaalityöntekijä on tällöin keskeisessä roolissa ohjaamassa vanhempaa tarvittavan hoidon piiriin arvioituaan vanhemman palveluntarpeen. Vanhemman oireiluun liittyvät selittävät tekijät auttavat arviointityöryhmän jäseniä ymmärtämään vanhempaa ja suhtautumaan hänen haasteisiinsa empaattisesti.

Tutkimusaineiston vanhemmuuden arviointilausunnoissa kuvaillaan myös vanhemman omaa käyttäytymistä, joka vaikuttaa lapseen epäsuorasti. Vanhemman käyttäytymiseen liittyen kuvataan useassa arviointilausunnossa erityisesti vanhemman tupakointitottumuksia. Kuvaukset liittyvät lapsen ja vanhemman vuorovaikutuksen laatuun ja lapsen turvallisuuden kokemukseen. Kaikki tupakoinnin kuvaukset ovat lausunnoissa kielteisiä, vaikka tupakointi kuvautuu toisaalta myös vanhemman stressinsieto- ja selviytymiskeinona.

”Arviointijakson alussa äiti saattoi olla puolikin tuntia tupakalla. Hänen toimintaansa ja päivän suunnittelua rytmitti tupakointi.” (L4)

”Äiti pyysi hankalissa tilanteissa henkilökunnan paikalle ja meni itse tupakalle.” (L2)

”Joskus myös poika haisi tunkkaiselta ja tupakalta.” (L5)

Huomio kiinnittyy tupakointiin, mikäli tupakointi menee arviointityöntekijöiden näkemyksen mukaan lapsen tarpeiden edelle. Huomiota kiinnitetään siihen, kauanko vanhempi viipyy tupakalla, kuinka usein vanhempi tupakoi ja haisevatko lapsi ja vanhempi tai perheen koti tupakalta. Mainintoja vanhempien lyhyistä tupakkatauoista ei lausunnoissa ole ja tupakointia kuvataan lausunnoissa lapsen hyvinvointiin kielteisesti vaikuttavana ilmiönä. Tupakointi ei kuitenkaan selkeästi määrittynyt lapsen hyvinvointia vaarantavaksi tekijäksi kuin välillisesti ja kuvautui ennemminkin ”oireena” jostakin vanhemmuuteen liittyvän ominaisuuden puutteesta tai lasta vaarantavasta vanhemman ominaisuudesta kuten muiden päihteidenkäytöstä. Tupakointia ei arviointilausunnoissa rinnasteta muihin päihteisiin, kuten alkoholiin tai huumeisiin.

Tutkimusaineiston vanhemmuuden arviointilausunnoissa kuvaukset lapsen ja vanhemman välisestä vuorovaikutuksesta ovat joko myönteisiä, kielteisiä tai neutraaleja. Neutraaleissa kuvauksissa lukijalle jää vapaus tulkita, onko kuvauksen tarkoituksena olla myönteinen vai kielteinen. Koska kyseessä on arviointilausunto, voidaan olettaa, että niihin ei ole kirjoitettu täysin neutraaleja havaintoja tai niillä ei ainakaan ole vanhemmuuden laadun kannalta ratkaisevaa merkitystä. Tässä tutkimuksessa tekemäni jaottelut kertovat siitä, minkälaiset vanhemmuuden sekä lapsen ja vanhemman välisen vuorovaikutuksen piirteet tulkitaan vanhemmuuden arviointilausunnoissa hyväksi tai huonoiksi ja mitkä piirteet voivat olla kumpaa tahansa kontekstista riippuen (vrt. Kataja 2012, 176). Vaikka neutraaleilla ja toteavilla kuvauksilla voidaan ajatella olevan vain vähän

arvoa arvioinnin näkökulmasta, arviointilausunnoissa on paljon lauseita, joissa todetaan jotain tapahtuneen. Tällaiset lauseet herättävät lukijassa jatkokysymyksiä. Tietenkään kaikkea ei jätetä lukijan tulkin varaan, vaan osassa arviointilausunnoista otetaan rohkeastikin kantaa vanhemman aktiiviseen tai passiiviseen käyttäytymiseen tai vuorovaikutukseen liittyvien seikkojen vaikutuksista lapseen.

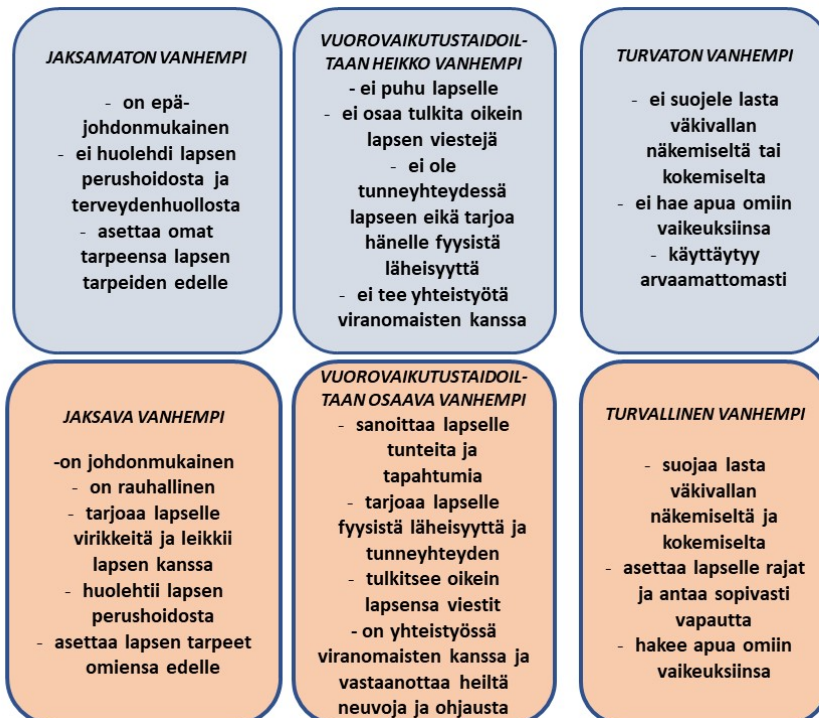
”Molempien vanhempien psyykinen vointi ailahteli ja vaikutti vahvasti heidän toimintakykyynsä. Vanhempien oli haastavaa huolehtia lapsista itsenäisesti ja lapset eivät pysyneet heidän mielessään.” (L12)

”Äiti ei käynyt osastolla hoitamassa lasta säännöllisesti ja sovitusti, mikä vaikutti myös hänen ja tytön vuorovaikutukseen negatiivisella tavalla.” (L11)

Tutkimusaineiston vanhemmuuden arviointilausunnoista löytyy kuusi erilaista vanhemmuuteen liittyvää ominaisuutta, jotka muodostavat riittävän ja riittämättömän vanhemmuuden osa-alueet. Nämä kaksi osa-alueita sisältävät seuraavat ominaisuudet: vanhemman jaksaminen, vuorovaikutustaidot ja turvallisuuden tarjoaminen lapselle. Samassa vanhemmuuden arviointilausunnossa on kirjattuna sekä riittävää että riittämätöntä vanhemmuutta kuvaavia vanhemman ominaisuuksia ja niitä on kirjattu molemmille vanhemmille. Vanhemmuuden arviointi on näiden vanhemmuuden myönteisten ja kielteisten ominaisuuksien arviointia ja vertailua. Mikä vanhemmuudessa kiinnittää arviointiryhmän huomion, minkälaisia ominaisuuksia painotetaan ja milloin vanhemmuus määrittyy niin riittämättömäksi, ettei vanhempi voi enää vastata lapsensa hoidosta ja kasvatuksesta?

Vastakkainasettelun kautta ilmaistuna vanhempi voi määrittyä vanhemmuuden arviointilausunnossa joko jaksavaksi tai jaksamattomaksi, vuorovaikutustaidoiltaan osaavaksi tai heikoksi sekä turvalliseksi tai turvattomaksi (kuvio 1). Samalla vanhemmalla voi olla yhtä aikaa riittävän ja riittämättömän vanhemmuuden ominaisuuksia ajan ja paikan vaihdellessa.

Vanhemmuuden arviointityöskentelyn tarkoituksena on kuitenkin luoda yleiskuva vanhemmuudesta ja sen toimivista ja haastavista osa-alueista. Vanhemmat saatetaan kuvata arviointilausunnoissa usein yhteen alatyyppiin kuuluvaksi, esimerkiksi joko jaksavaksi tai jaksamattomaksi vanhemmaksi. Jaksamattomalla vanhemmalla voi kuitenkin olla myös puutteita korvaavia ominaisuuksia, kuten kyky luoda lapselle puutteistaan huolimatta turvallisuuden tunnetta ja lämmintä vuorovaikutusta tai hänen jaksavuutensa voi vaihdella. Riittävä ja riittämätön vanhemmuus voivat ilmentyä aktiivisina tekoina tai passiivisina tekemättä jättämisinä. Vanhemmuuteen liittyvät riittävän ja riittämättömän vanhemmuuden ominaisuudet myös liittyvät ja vaikuttavat toinen toisiinsa ja niitä voi olla paikoin hyvinkin vaikea erottaa toisistaan. Vanhemmuuden arviointilausunnoista nousevat kuitenkin esille seuraavat kokonaisuuksia muodostavat vanhemmuuden osatekijät:

Kuvio 1. Riittämättömän ja riittävän vanhemmuuden osatekijät

Riittäväksi ja riittämättömäksi määrittyvät vanhemmuuteen liittyvät ominaisuudet esiintyvät tutkimusaineiston vanhemmuuden arviointilauseissa myönteisten ja kielteisten esimerkkien kautta. Vakavat puutteet riittävässä vanhemmuuteen liittyvissä ominaisuuksissa kuvautuvat riskinä lapsen hyvinvoinnille ja vanhemmuus kuvautuu kokonaisuudessaan riittämättömänä. Vanhemmalta voi myös puuttua riittävän vanhemmuuden ominaisuuksista yksi tai useampia ominaisuuksia. Riittämättömän vanhemmuuden ominaisuudet ovat näin riittävän vanhemmuuden peilikuvia, jotka voivat syntyä riittävien vanhemmuuteen liittyvien ominaisuuksia puuttumisen kautta, eli passiivisesti. Esimerkiksi turvallisen vanhemmuuden puuttuminen aiheuttaa lapsessa turvattomuuden kokemuksen. Riittävään ja riittämättömään vanhemmuuteen liittyvät ominaisuudet voivat ilmentyä myös vanhemman aktiivisen toiminnan kautta: vanhempi voi käyttäytymisellään joko suojata tai vaarantaa lapsensa hyvinvoinnin. Esimerkiksi vuorovaikutustaidoiltaan osaava vanhempi pitää aktiivisesti yllä vuorovaikutussuhdetta lapseensa, kun taas vuorovaikutustaidoiltaan heikko vanhempi voi esimerkiksi käyttää puhuessaan kieltä, jota lapsi ei ikätasonsa mukaisesti vielä ymmärrä. Puhumaton vanhempi taas vaarantaa lapsensa hyvinvoinnin passiivisesti olemalla vaiti.

JAKSAMATON VANHEMPI

Jaksamaton vanhempi on toiminnassaan epäjohtonmukainen, laiminlyö lapsen perushoidon ja terveydenhuollon ja asettaa omat tarpeensa lapsen tarpeiden edelle (ks. kuvio 1). Jaksamattomuus on voi olla erilaisista syistä johtuvaa kyvyttömyyttä olla läsnä lapselle ja huolehtia hänen tarpeistaan tai välinpitämättömyyttä lasta ja omaa vanhemmuutta kohtaan.

”Vanhemmuuden arvioinnin aikana äidin omat asiat menivät toistuvasti lasten asioiden edelle. Hän osti lapsilisillä ja muilla perheen rahoilla jakson aikana mm. tatuointeja ja skootterin.” (4)

Tutkimusaineiston vanhemmuuden arviointiläusunnoissa kuvataan useasti lapsen perushoidon puutteita, jotka ymmärretään usein vanhemman jaksamattomuuden aiheuttamiksi. Lapsen perushoidon laiminlyöminen voi kertoa vanhemman toimintakyvyn vakavasta heikkenemisestä ja siihen on suhtauduttava vakavasti (ks. Mäntymaa & Puura 2012, 283). Sillä, minkälaisia tulkintoja arviointityöryhmä tekee perushoidon puutteiden syistä, on suuri merkitys vanhemmuuden arviointityöskentelyn kannalta. Lapsen perushoidon toteutumattomuus saatetaan tulkita vanhemmuuden arviointiläusunnoissa yhden vanhemman kohdalla osaamattomuudesta, kyvyttömyydestä tai jopa välinpitämättömyydestä johtuvana, mutta toisen vanhemman kohdalla esimerkiksi sairauden aiheuttaman toimintakyvyn laskusta johtuvana puutteena. Esimerkiksi vanhemman masennuksesta johtuvan jaksamattomuuden aiheuttamat puutteet lapsen perushoidossa, kuten säännöllisessä ruokailurytmisä, kuvaillaan arviointiläusunnossa ymmärtäväiseen sävyyn eikä tuomiten. Jos perushoidon puutteiden katsotaan johtuvan arviointityöryhmän mukaan vanhemman itseaiheutetusta haitasta kuten päihdeongelmasta, suhtautuminen lapsen perushoidon puutteisiin on ankarampaa.

”Isä ei päihteidenkäytön ja muun elämänhallinnan ongelmien vuoksi pystynyt sitoutumaan lapsen tapaamisiin ja lapsesta huolehtimiseen toivotulla tavalla.” (L3)

Lapsen perushoidon puutteiden kuvausten painotukset vaihtelevat lapsen iän mukaan: pienen vauvan ja isomman koululaisen kohdalla kiinnitetään huomiota eri asioihin. Syömiseen ja ruokailutilanteisiin liittyviä tilannekuvauksia ja havaintoja on kaikissa alle kouluikäisten lasten vanhemmuuden arviointiläusunnoissa. Arviointiläusunnoista käy esimerkiksi ilmi, että mikäli vanhemmat toimivat yleisistä ravitsemussuosituksista

poikkeavalla tai ruokailutilanteissa liian sallivalla tavalla, heidän toimintansa kuvautuu arviointilausunnoissa kielteisessä sävyssä.

VUOROVAIKUTUSTAIDOILTAAN HEIKKO VANHEMPI

Vuorovaikutustaidoiltaan heikko vanhempi ei puhu lapselleen, tulkitsee väärin lapsen viestit, ei ole tunneyhteydessä lapseensa, ei tarjoa lapselle fyysistä läheisyyttä eikä tee yhteistyötä viranomaisten kanssa (ks. kuvio 1). Tutkimusaineiston arviointilausuntojen mukaan vanhemman kyky olla vuorovaikutuksessa muiden ihmisten kanssa ylipäättään, on keskeinen asia myös vanhempana toimimisessa. Vanhempi voi siis olla vuorovaikutustaidoiltaan heikko suhteessa lapseensa tai muihin aikuisiin tai molempiin. Erityisesti lapsen ja vanhemman välisen vuorovaikutuksen monipuolinen arvioiminen on tärkeää, sillä lapsen mahdollisen fyysisen tai psyykkisen kaltoinkohtelun tunnistaminen edellyttää vanhemman toimintakyvyn ja voinnin huolellista arviointia (Mäntymaa & Puura 2012, 283). Vuorovaikutustaidoiltaan heikolla vanhemmalla kuvataan olevan kyvyttömyyttä tulkita oikein lapsen viestejä ja reagoida niihin oikea-aikaisesti. Näin vuorovaikutustaitojen puute näkyy myös käytännön toiminnan tasolla, jolloin vanhempi ei esimerkiksi puhu lapselleen tarpeeksi tai oikealla tavalla, minkä seurauksena osa lapsen fyysisistä tai psyykkisistä tarpeista jää tyydyttymättä. Vanhemman kyky ymmärtää lapsen ikätasoista kehitystä nousee usein esille tutkimusaineiston vanhemmuuden arviointilausunnoissa vanhemman vuorovaikutustaitojen yhteydessä.

”...äiti ei keskustele eikä kommunikoi lasten kanssa riittävästi ja puhuu usein liian vaikeaa kieltä suhteessa lapsen kielen kehitykseen.” (L4)

Arviointiryhmän tekemien ja kirjaamien tulkintojen mukaan vanhemman tulisi osata mukauttaa vuorovaikutustapaansa lapsen kasvaessa ja kehittyessä, jolloin lasta ei saa kohdella ikäistään vanhempana luoden hänelle kohtuuttomia odotuksia. Toisaalta yhtä tärkeää on se, ettei

vanhempi kohtelee lastaan kuin ”vauvaa” ja ylisuojelee tätä. Ylisuojelevan vanhemman lapsi jää vaille ikätasonsa mukaisia virikkeitä. Jos vanhempi suhtautuu epärealistisella tavalla lapsensa kykyihin ja tarpeisiin, se voi kertoa vanhemman omista tuen tarpeista ja olla merkki vanhemman toimintakyvyn heikkenemisestä (Mäntymaa & Puura 2012, 283).

Tärkeänä asiana vuorovaikutuksessa kuvautuu myös niin sanottu aikuisjohtoisuus. Tilanteissa, joissa lapsella ei ole vielä edellytyksiä ohjata omaa toimintaansa, arviointiryhmä odottaa vanhemman vievän yhteistä toimintaa eteenpäin. Pieni lapsi tarvitsee välttämättä jatkuvaa vanhemman ohjausta ja säätelyä vuorovaikutustilanteissa ja aikuisen läsnäolo tunnetasolla on lapsen kehityksen kannalta välttämätöntä (Tamminen 2012, 288). Esimerkiksi lapsen kanssa leikkiminen ei ole vuorovaikutustaidoiltaan heikolle vanhemmalle luontaista tai mieluista ja hänen on vaikea valita lapsen ikään sopivia leikkejä ja toimintoja.

”Äidin oli etenkin arviointijakson alkuaikoina hyvin vaikea keksiä oma-aloitteisesti leikkiä ja touhua lapsille eikä äiti kokenut luontevana itse osallistua lasten leikkeihin tai esimerkiksi kirjan lukemiseen. Äitiä ohjattiin näissä tilanteissa paljon, mutta mainittavaa kehitystä ei tapahtunut.” (L4)

”Isä ei osannut oma-aloitteisesti houkutella tyttöä leikkimään ja pelaamaan kanssaan.” (L9)

Lapsen ja vanhemman välisen vuorovaikutuksen suurimpana riskitekijänä ovat tutkimusaineiston arviointilausuntojen vanhemmilla mielenterveyden ja päihdeongelmat. Eniten tutkimusaineiston vanhemmuuden arviointilausunnoissa kuvaillaan vanhemman sairastamaa masennusta ja sen vaikutusta lapsen hoitoon ja huolenpitoon, joko jaksamisen vaikeuksien tai vuorovaikutuksessa ilmenevien ongelmien kautta. Vanhemman mielenterveyden ongelmat ovat myös usein syynä lapsen sijoitukseen tai vanhemmuuden arviointityöskentelyn toteuttamiseen. (vrt. Hiitola 2015, 94 – 97.) Vanhemmuuden arviointilausunnoissa ei kuitenkaan tehdä suoraa

johtopäätöksiä siitä, aiheutuuko jokin vanhemman käyttäytymismalli suoranaisesti mielenterveyden ongelmista vai ei, mutta vanhemman mielenterveysongelmaan saatetaan viitata ongelmista kirjoitettaessa. Lausunnoista ilmenee, että jotkut vanhemmat saattavat puolestaan itse kuvata oman huonon psyykkisen vointinsa tai jaksamattomuutensa johtuvan lapsesta ja lapsen käyttäytymisestä. Yleensä lapsen huonon käyttäytymisen ajatellaan kuitenkin johtuvan puutteellisesta vanhemmuudesta eikä toisinpäin (Hiitola 2015, 95). Kyseessä voi tuki olla kielteisen vuorovaikutuksen kierre, jossa kielteiset asiat ruokkivat toisiaan. Vanhemman heikon vuorovaikutuksen tapa voi näkyä lapsessa käyttäytymisvaikeuksina, mikä taas lisää puolestaan vanhemman jaksamattomuuden kokemusta ja lapsen ja vanhemman välistä kielteistä vuorovaikutusta.

”Pojan käyttäytymisen ja tunne-elämän ongelmat ovat Tuiren kertoman mukaan olleet osaltaan aiheuttamassa Tuiren jaksamattomuutta.” (L8)

Tutkimusaineiston vanhemmuuden arviointilausunnoissa kiintymyssuhteen käsite on keskeinen ja läsnä esimerkiksi vanhemman ja lapsen välisen vuorovaikutuksen ja emotionaalisen lämmön kuvauksissa. Kiintymyssuhde on käsitteenä haasteellinen ja mittaamisen ulottumattomissa, kuten itse vuorovaikutuskin. Kiintymyssuhde lapsen edun toteutumisen ei-materiaalisena ehtona on kuitenkin ohittamaton (ks. Ahonen 2013, 79). Vanhemmuuden arviointilausunnoissa vuorovaikutuksen ja kiintymyssuhteen laadun määrittely tapahtuu arviointiryhmän suorittaman havainnoinnin ja kuvailun keinoin.

”Essi hymyilee, mutta on perusolemukseltaan hieman vakava. Essi hakeutuu vuorovaikutukseen häntä hoitavan aikuisen kanssa ja viihtyy sylissä.” (L9)

Vuorovaikutustaidoiltaan heikolta vanhemmalta ja lapselta puuttuu vanhemmuuden arviointilausunnoissa tehtyjen tulkintojen mukaan keskinäinen tunneyhteys. Vanhempi ei ota kontaktia lapseensa eikä heillä

ollut fyysistä läheisyyttä esimerkiksi halailua tai sylissä pitämistä. Vanhempi ei puhu lapselle, eikä lapsi ole hänen ajatuksissaan. Vuorovaikutustaidoiltaan heikko vanhempi ei myöskään osaa kuvailla lastaan ja hänen vahvuuksiaan tai omaa vanhemmuuttaan.

”Äidin oli hyvin vaikea kuvailla millainen äiti haluaisi olla.” (L5)

Vuorovaikutustaidoiltaan heikon vanhemman lapsi ei saa osakseen kannustusta ja kehuja vanhemmaltaan. Vuorovaikutustaidoiltaan heikko vanhempi on lisäksi kyvytön ottamaan itse vastaan palautetta, neuvoja ja ohjausta arviointiryhmältä eikä pysty soveltamaan niitä käytännötilanteisiin.

”Äidin oli kuitenkin vaikea ottaa tukea ja ohjausta vastaan ja nähdä korjattavaa omassa toiminnassaan.” (L2)

Vanhemman vuorovaikutus taidot ovat tärkeitä liittyvät ne sitten omaan lapseen, muihin aikuisiin tai viranomaisiin. Vanhemman kyvyttömyys pukea ajatuksiaan ja tunteitaan sanoiksi voidaan tulkita niiden puutteeksi, vaikka tällaista johtopäätöstä ei olekaan mahdollista varmuudella tehdä. Pohdittavaksi vuorovaikutustaitojen osalta jää, onko vanhemmalla mahdollisuus olla lapsensa kanssa vuorovaikutuksessa itselleen luontevalla tavalla ja kuinka paljon vuorovaikutustaitoja voi oppia ulkopuolelta.

TURVATON VANHEMMUUS

Riittämätön vanhemmuus ilmenee tutkimusaineiston vanhemmuuden arviointilausunnoissa myös vanhemman kyvyttömyytenä suojella lasta väkivallan näkemiseltä ja kokemiselta. Turvaton vanhempi käyttäytyy lasta kohtaan arvaamattomasti, jopa väkivaltaisesti eikä hae apua omiin ongelmiinsa ja riippuvuuksiinsa (ks. kuvio 1). Tutkimusaineiston vanhemmuuden arviointilausunnoissa arvioiduilla vanhemmilla on lapselle

turvattomuutta aiheuttavia mielenterveys- ja päihdeongelmia, peliriippuvuutta tai taipumusta väkivallan käyttöön joko lasta tai toista vanhempaa (tai molempia) kohtaan. Turvattomasti käyttäytyvän vanhemman vointi ja tapa olla lapsen kanssa vaihtelee päivästä ja hetkestä toiseen ja tekee lapsen arjesta vaikeasti ennakoitavaa. Arviointiryhmän arvioitavaksi jäi, onko vanhemmalla tarpeeksi riittävän vanhemmuuden ominaisuuksia kompensoimaan turvattomuutta vanhemmassa ja turvattomuus kuvautuukin varsinkin alle kouluikäisten lasten kohdalla lapsen edun näkökulmasta erityisen vahingollisena.

Vanhemman päihteidenkäytöstä voi seurata monenlaista haittaa lapsen kasvulle ja kehitykselle: turvattomuuden tunnetta ja puutteellista hoivaa ja huolenpitoa vanhemman ollessa henkisesti tai fyysisesti poissa lapsen elämästä, taloudellisia vaikeuksia, vanhemman päihtymyksestä johtuvia onnettomuuksia ja sairautta, vanhempien välisiä ristiriitoja ja lähisuuhdeväkivaltaa. Lapsi voi joutua toimimaan ikään kuin vanhempana vanhemmalleen tai nuoremmille sisaruksilleen vanhempien ollessa siihen päihdeongelmastaan johtuen kykenemättömiä. (Cassell & Coleman 1995, 186 – 189.) Päihteidenkäytön seurauksena vanhempi monesti unohtaa lapsensa päihteen hankkimisen ja käytön muodostuessa yhä tärkeämmäksi.

Vanhemman turvaton käyttäytyminen ja toiminta kuvautuvat vanhemmuuden arviointilausunnoissa myös aikuisjohtoisuuden ja ennakoitavuuden puuttumisen kautta. Vanhemman käyttäytymisen ennakoimattomuus liittyy usean vanhemman kohdalla päihteidenkäyttöön, mielenterveyden ongelmiin tai molempiin. Kuten jo totesin, turvallisuuden näkökulma korostuu lausunnoissa sitä enemmän, mitä pienemmästä lapsesta on kyse. Sitä vastoin vanhemman ongelmien ja riippuvuuden ymmärtäminen korostuu sitä enemmän, mitä vanhemmasta lapsesta on kysymys erityisesti mielenterveyden sairauksien kohdalla ja arviointiryhmä saattaa yrittää myös auttaa nuorisoikäistä lasta ymmärtämään vanhempansa mielenterveyden ongelmaan liittyviä asioita.

”Työntekijä keskusteli Tiian kanssa isän kaksisuuntaisesta mielialahäiriöstä ja siitä, että isän voi olla joskus hallita omia tunteitaan.” (L13)

Turvaton vanhempi ei huolehdi kodin siisteydestä eikä lapsen psyykkisistä, fyysisistä tai taloudellisista tarpeista. Kodin siisteyteen liittyvä turvattomuus kuvautuu vaaratilanteiden aiheutumisenä alle kouluikäiselle lapselle. Turvaton vanhempi saattaa aiheuttaa lapselle konkreettista turvattomuutta laiminlyömällä lapsen ikätason mukaisen valvonnan, esimerkiksi antamalla lapsen kiivetä kirjahyllyyn tai käsitellä vaarallisia esineitä ilman valvontaa.

”Äiti antoi pojan kiivetä rajattomasti kaikkialle... Toisinaan äiti kielsi tekemiset, toisinaan äidin mielenkiinto oli suuntautunut muualle eikä hän puuttunut tilanteisiin.” (L5)

Turvaton vanhempi saattaa käyttää kasvatukseen lapsen fyysistä kurittamista tai kohdella lasta väkivaltaisesti pikaistuksissaan. Fyysinen ja henkinen väkivalta saattaa kohdistua myös lapsen toista vanhempaa tai perheen toista aikuista kohtaan lapsen ollessa myös näissä tilanteissa osana tapahtumia joutuessaan seuraamaan niitä sivusta. Arviointilausunnoissa kuvaillaan turvattomaan vanhemmuuteen liittyen usein tilanteita, joissa vanhempi on epäonnistunut lapsensa suojelemisessa.

”Äiti oli tullut miehensä pahoinpitelemäksi, riita oli alkanut yhteisistä olutpulloista... Äiti kertoi tilanteesta, jossa isä uhannut äitiä pitäen veistä äidin kurkulla lasten ollessa paikalla. Toisena kertana isä oli riehunut kotona ja käyttäytynyt uhkaavasti tilanteessa, jossa äidillä oli ollut poika sylissään.” (L12)

”Isä kertoo ”nipanneensa” ja tukistaneensa tyttöä joskus ja joskus hän räyhää kovin.” (L9)

Riittämätön vanhemmuus ja sen kautta lapsen hyvinvointia heikentävät huolenaiheet vanhemmuudessa ovat keskeisessä roolissa tutkimusaineiston vanhemmuuden arviointilausunnoissa (ks. Houston 2014, 354 - 355).

Riittävän vanhemmuuden puutteet lapsen tarpeisiin nähden ovat arvioinnin keskiössä: Ovatko vanhemmuuden puutteet tai suorastaan lasta vahingoittavien piirteiden esiintyminen vanhemman tavassa olla lapsensa kanssa niin merkittäviä, että vastuu lapsen kasvatuksesta, hoidosta ja huolenpidosta ei voi enää olla vanhemman vastuulla? Tässä kappaleessa esiin tulleet riittämättömän vanhemmuuden ominaisuudet, jaksamattomuus, heikot vuorovaikutustaidot ja turvattomuus ovat niitä asioita vanhemmuudessa, joihin lastensuojelun sosiaalityön arvioinnissa kiinnitetään erityistä huomiota lasta vahingoittavina tekijöinä. Nämä ominaisuudet eivät toki ole vanhemmuudessa ainoita seikkoja, jotka nostetaan tutkimusaineiston arviointilausunnoissa esiin, mutta nämä esiin tuomani muodostavat yhtenäisiä kokonaisuuksia ja ainakin osa niistä on esillä kaikissa tutkimusaineiston arviointilausunnoissa.

JAKSAVA VANHEMMUUS

Riittävä vanhemmuus kuvautuu tutkimusaineiston vanhemmuuden arviointilausunnoista ennen muuta jaksavana vanhemmuutena (vrt. Hiitola 2015, 98 – 99). Jaksava vanhempi on johdonmukainen ja rauhallinen toiminnassaan suhteessa lapseensa, tarjoaa lapselleen virikkeitä, leikkii lapsensa kanssa, huolehtii lapsensa perushoidosta ja asettaa lapsensa tarpeet omiensa edelle (ks. kuvio 1). Jaksavan vanhemmuuden käsite nostetaan esiin vanhemmuuden arviointilausuntojen kuvailevissa tekstiosioissa, yhteenvedossa ja suosituksissa vahvasti lasta suojaavana tekijänä. Tutkimusaineiston pohjalta jaksavaa vanhempaa määrittävät uhrautuvuus lapsen tarpeiden täyttämisen puolesta, resilienssi ja ongelmanratkaisukyky.

Osa jaksavaa vanhemmuutta on vanhemman kyky olla johdonmukainen ja rauhallinen lapsen kanssa toimiessa. Vanhemman rauhallisuus ilmenee lapsen ja vanhemman välisessä vuorovaikutuksessa. Useassa

vanhemmuuden arviointilausunnossa rauhallisuus ja johdonmukaisuus nostetaan erityisesti esiin myönteisen kehityksen näkökulmasta.

”Alkuun meni pitkään, että äiti rauhoitteli poikaa. Äiti otti pojan syliin ja rauhallisella äänellä puhui lapselle. Äiti koetti tarjota pojalle erilaisia leluja, mutta poika ei niistä innostunut. Poika osoitteli jonnekin ja sanoi ”toi”, johon äiti vastasi kertomalla mikä se on. Lopulta poika rauhoittui sen verran, että pystyi istumaan omassa tuolissaan, mutta siinäkin kaipasi paljon huomiota. Äiti kuitenkin pysyi itse rauhallisena koko ajan ja pystyi rauhoittamaan poikaakin.” (L5)

Myös lapsen kanssa leikkiminen vaatii vanhemmalta voimavaroja ja jaksamista, vaikka leikkiminen liittyy läheisesti myös lapsen ja vanhemman väliseen vuorovaikutukseen. Tämä on hyvä esimerkki vanhemmuuteen liittyvien ominaisuuksien yhteen kietoutumisesta. Vanhemman jaksamiseen liittyvänä myönteisenä asiana vanhemmuuden arviointilausunnoissa kuvataan vanhemman kykyä tarjota lapselle virikkeellisiä ja lapsen kehitystason huomioivia leikkejä sekä ulkoiluhetkiä. Vanhemman tehtäväksi kuvataan myös kannustamista pitkäjänteiseen leikkiin ja keskittymiskyvyn kehittämiseen. Erityisesti pienten lasten kohdalla aikuisjohtoiselle toiminnalle annetaan arviointilausunnoissa myönteistä painoarvoa.

”Kari pyrkii aktiivisesti leikkisään lähestymistapaan pojan kanssa ja rohkaistuu ajan myötä heittäytymään itsekin leikkiin.” (L5)

Tutkimusaineiston vanhemmuuden arviointilausunnoissa kuvattu jaksava vanhempi huolehtii hyvin lapsensa perushoidosta, puhtaudesta, ruokailuista, levosta ja virikkeistä. Jaksava ja vahva vanhempi huolehtii myös omasta jaksamisestaan ja omista sekä lapsensa sosiaalisista suhteista ja niiden ylläpidosta. Siinä, missä vanhemman vaikeudet huolehtia lapsensa perustarpeista kertovat vanhemman vakavista toimintakyvyn heikkenemisestä, lapsen perustarpeista huolehtiva vanhempi kuvautuu

toimintakykyisenä (vrt. Mäntymaa & Puura 2012, 283). Jaksava vanhempi huomioi lapsensa tarpeet ennen omiaan ja asettaa ne etusijalle.

Pelkkä lapsen perushoidosta ja ulkoisesta hyvinvoinnista huolehtiminen ei vanhemmuuden arviointilausuntojen sisällön perusteella riitä turvaamaan lapsen hyvinvointia ja kehitystä. Osaksi jaksavaa vanhemmuutta arviointilausunnoissa liitetään myös vanhemman itseensä kohdistama vaativuus. Itseen kohdistuva vaativuus voi olla myös liiallista, jolloin vahvuus voi kääntyä itseään vastaan. Vanhemman täytyy kuitenkin pystyä huolehtimaan lapsen tarpeista omista vaikeuksistaan huolimatta. Tämänkaltainen resilienssi kuvastuu vanhemmuuden arviointilausunnoissa eräänlaisena vahvuutena ja sitkeytenä. Useassa lausunnossa mainitaankin erillisenä käsitteenä ”vahva vanhemmuus”. Lukijalle ei täysin selviä, mitä tällä vahvuudella tarkoitetaan, mutta tulkitsen sen vanhemman kyvyksi selvitä eteensä tulevista vaikeuksista ja haasteista sekä toimia niissä lapsen kannalta johdonmukaisella tavalla. Arviointilausunnoissa kuvataan joidenkin vanhempien pinnistelevän siihen saakka, kunnes saavat lapsensa nukkumaan ja antavat vasta sen jälkeen oman väsymyksensä näkyä. Tämä piirre kuvautuu arviointilausunnoissa yhtä aikaa vahvuutena ja riskinä, niin, että tulkinnan teko jää lukijan harkinnan varaan. Toisaalta vanhempi ymmärtää olla läsnä lapselleen, mutta väsymyksen ja ”pinnistelyn tarpeen” olemassaolo on riski, jos tilanne ei pysykään vanhemman hallinnassa tai hän ei saa apua tilanteeseensa.

”Kirsi ei ole tutkimuksen aikana kertaakaan tuonut esille negatiivisia tuntemuksia tai väsymystä, vaan hän on optimistisesti jaksanut päivästä toiseen...” (L13)

Vanhemmuuden arviointilausunnoissa ei aina oteta suoranaisesti kantaa siihen, onko vanhempi itseensä kohdistamissaan vaatimuksissa ja joustavuudessaan kohtuuton vai ei. Toisaalta jaksava vanhempi myös myöntää heikkoutensa ja pyytää apua, kun sitä tarvitsee, jolloin ominaisuus

on tulkittavissa vanhemman ja lapsen tilanteen kannalta myönteisenä tekijänä.

VUOROVAIKUTUSTAIDOILTAAN OSAAVA VANHEMPI

Vanhemmuuden arviointilausunnoissa kiinnitetään vanhemman jaksamisen lisäksi paljon huomiota vanhemman tapaan olla vuorovaikutuksessa lapsensa kanssa ja toisaalta myös muiden sosiaaliseen ympäristöönsä kuuluvien ihmisten, erityisesti arviointityöntekijöiden ja viranomaisten kanssa. Vuorovaikutustaidoiltaan osaava vanhempi sanoittaa pienelle lapselle asioita, niin tilanteita kuin tunteitakin sekä antaa itsestään avoimen ja vastaanottavaisen vaikutelman muille ympärillään oleville ihmisille. Vuorovaikutustaidoiltaan osaava vanhempi tarjoaa lapselleen fyysistä läheisyyttä ja tunneyhteyden sekä tulkitsee oikein lapsensa viestit. Lisäksi hän on yhteistyössä viranomaisten kanssa ja vastaanottaa heiltä neuvoja ja ohjausta. (ks. kuvio 1.) Vuorovaikutustaidoiltaan osaava vanhempi on myös ymmärtäväinen itseään kohtaan, tunnistaa omia vahvuuksiaan ja osaa hyödyntää niitä.

”Tuiren voimavaroina on positiivinen käsitys itsestään äitinä ja vuorovaikutuksessa havaittu sinnikkyys ja vahva tilanteiden sanallinen jäsentäminen pojalle.” (L8)

Vanhemman ja lapsen välistä vuorovaikutusta kuvataan vanhemmuuden arviointilausunnoissa myös fyysisenä läheisyytenä ja tunneyhteytenä. Vanhemman fyysinen läsnäolo on hellyydenosoituksia ja lapsen lähellä pitämistä sekä hänen huomioimistaan elein ja sanoin. Fyysistä läsnäoloa kuvataan arviointilausunnoissa konkreettisin esimerkein, miten vanhempi on pidellyt lasta ja mitä on hänelle missäkin tilanteessa sanonut ja minkälaisin äänenpainoin. Emotionaalinen ulottuvuus vanhemman ja lapsen välillä on vaikeampi kuvata, koska sitä ei voi helposti sanoin konkretisoida.

Tulkinnat lapsen ja vanhemman välisestä tunneyhteydestä perustuvatkin fyysisen lähellä olon ja verbaalisen viestinnän tulkintaan.

”Äiti osoitti hellyyttä ja rakkautta mm. halaamalla ja juttelemalla tytöille.”
(L 3)

”Isä puhui tytölle kauniisti ja käytti puheessaan hellittelysanoja kuten kulta.”
(L1)

Lapsen ja vanhemman välinen tunneyhteys välittyy lukijalle arviointityöntekijöiden tekemien havaintojen kuvausten kautta. Vanhemmuuden arviointilausunnoissa käytetään usein sanaa ”lämmiin” kuvaamaan lapsen ja vanhemman välistä myönteistä tunneyhteyttä. Tunneyhteyteen liittyen arviointilausunnoissa kuvataan myös sitä, miten lapsi säilyy vanhemman mielessä silloin, kun lapsi ei ole fyysisesti läsnä. Riittävän hyvän vanhemman tulee arviointilausunnoissa tehtyjen arvioiden mukaan ymmärtää, mitä minkäkin ikäinen lapsi tarvitsee ja minkälaisia asioita häneltä voi vaatia ja edellyttää. Tärkeänä asiana arviointilausunnoissa nousee esiin myös se, osaako vanhempi samaistua lapsen tunteisiin ja kokemuksiin eri tilanteissa. Vanhemmuuden arviointilausunnoissa saatetaan kiinnittää huomiota myös siihen, minkälaiset käytöstavat lapsi on oppinut vanhemmaltaan.

”Tytöllä havaittiin olevan hyvät käytöstavat ja äiti näyttää siihen hyvää esimerkkiä.” (L10)

”Äidille annetaan myös palautetta siitä, että on havaittu, että lapset ovat hänen ajatuksissaan.” (L6)

”Tunneyhteys näky isän ilmeissä, eleissä ja äänenävyssä.” (L1)

”Isä saattoi samalla täyttää ristikkoja, mutta oli silti läsnä tilanteessa.” (L7)

Vuorovaikutustaidoiltaan osaava vanhempi tulkitsee arviointilausuntojen perusteella oikein lapsensa viestejä. Vanhempi tietää, milloin lapsen itkun

syynä on nälkä, kylmyys tai muuten epämukava olo ja osaa reagoida tilanteeseen asianmukaisesti. Osassa tutkimusaineiston vanhemmuuden arviointilausuntoja tätä ominaisuutta kuvataan sensitiivisyydeksi.

”Juha on sensitiivinen, hän reagoi herkästi tytön itkuun ja vastaanottaa hyvin myös tytön vastustamiset.” (L1)

Vanhemman ja lapsen sanattoman vuorovaikutuksen kuvailu on sitä keskeisemmässä roolissa vanhemmuuden arviointilausunnoissa, mitä pienemmästä lapsesta on kyse. Sanallinen viestintä kuvautuu puolestaan erityisen myönteisenä lapsen ja vanhemman välisessä vuorovaikutuksessa silloin, kun se on vastavuoroista. Erityisen myönteisesti kuvaillaan tilanteita, joissa vanhempi ”kutsuu” pientä lasta vuorovaikutukseen kanssaan puheen avulla.

”litu vastasi usein äidin hymyyn.” (1)

Huomiota kiinnitetään useassa vanhemmuuden arviointilausunnossa myös siihen, miten lapsi ottaa vastaan lohdutusta vanhemmaltaan tai muulta hoitajalta. Jonkin verran jää tulkinnanvaraiseksi, onko vieraan aikuisen lohdutuksen vastaanottaminen myönteinen vai kielteinen asia. Toisaalta se voi kertoa lapsen luottamuksesta aikuisiin yleensä tai lapsen turvattomuudesta suhteessa omaan vanhempaan, jolloin kenen tahansa aikuisen läheisyys kelpaa. Siirtymätilanteiden sujumista, lapsen pettymyksensietokykyä, suhtautumista aikuisen asettamiin rajoihin ja vanhemmista eroon joutumisen kokemuksia kuvaillaan kaikkien alle kouluikäisten lasten kohdalla. Lisäksi alle kouluikäisten lasten kohdalla kuvaillaan lapsen leikkejä ja piirroksia, motoriikan ja kielen kehitystä sekä terveydentilaa. Tämä näkökulma liittyy ainakin välillisesti lapsen ja vanhemman välisen kiintymyssuhteen laatuun.

”Sijoituksen alussa lapsi jäi ilman itkuja osastolle hoitoon, jos isä meni esimerkiksi tupakalle. Sijoituksen loppuvaiheessa muutamia kertoja lapsi selvästi itki isän perään. (L9)

Vanhemman kyky pitää yllä lapselle tärkeitä ihmissuhteita korostuu tärkeänä asiana lausunnoissa ja saattaa ilmetä vanhemman pyrkimyksenä hoitaa parisuhdettaan joko lapsen toisen vanhemman tai oman kumppanin kanssa (vrt. Hakkarainen & Siekkinen 2009, 11 – 12). Joissain arviointiläusunnoissa kuvataan yksityiskohtaisesti eronneiden vanhempjen jaettua vanhemmuutta ja läheissuhteita.

”Tytöllä on myös kolme sisarusta, joilla on tärkeä merkitys tytön elämässä nyt ja tulevaisuudessa. Tytön sisarukset ovat sijoitettuna sijaisperheeseen. Tytön äiti ja isä sopivat yhteisymmärryksessä lastenvalvojalla tytön tapaamisajoista. Vanhemmat kertovat suunnitelleensa niin, että tyttö olisi joka toinen viikonloppu biologisella äidillä. Isän nykyinen vaimo kertoi viimeisessä palaverissa biologiselle äidille, että haluaa, että Julia tulee aina olemaan tytön biologinen äiti.” (L2)

Vuorovaikutustaidoiltaan osaava vanhempi on myös sanavalmis ja pitää omia ja lapsensa puolia. Tähän sanavalmiuteen liittyy kyky käsitellä vanhemmuuteen liittyviä asioita arviointityöntekijöiden kanssa ja ottaa heiltä palautetta vastaan. Palaute voi olla kielteistä tai myönteistä, mutta tärkeimpänä asiana nousee esiin vanhemman kyky toimia saamansa palautteen ja neuvojen mukaisesti. Vanhemman ja arviointityöntekijöiden välisen yhteistyön voidaan olettaa olevan sitä parempaa, mitä yhteneväisempi näiden toimijöiden käsitys on vanhemman tuen tarpeesta. Palautteen vastaanottaminen edellyttää luottamuksen olemassaoloa vanhemman ja arviointityöntekijöiden välillä. Mikäli asiakassuhde on luottamukseen perustuva, vanhempi kertoo avoimemmin ongelmistaan ja haasteistaan lapsen kanssa. (Laakso 2012, 32 – 33.) Parhaimmillaan vanhemmuuden arviointityöskentely voi olla vanhemmalle ja koko perheelle tukea antava ja voimaannuttava kokemus, ei pelkkää kontrollia (ks. Beckett 2010, 2).

TURVALLINEN VANHEMMUUS

Turvalliseen vanhemmuuteen liittyy vanhemman kyky suojata lasta väkivallan näkemiseltä ja kokemiselta sekä kyky asettaa lapselle turvalliset rajat antaen samalla sopivasti vapautta. Turvallinen vanhempi hakee lisäksi apua omiin ongelmiinsa, olivatpa ne sitten taloudellisia vaikeuksia tai päihde- tai mielenterveyden ongelmia. (ks. kuvio 1.) Lapsen turvallisuuden kokemusta voidaan tarkastella taloudellisen, psyykkisen ja sosiaalisen ulottuvuuden kautta. Vakaat perheolot ja ihmissuhteet, ikätason mukainen kasvatusta ja vastuu, yksilöllisyys ja riittävät haasteet ovat lapsen turvallisuuden tunteen ulottuvuuksia. (Helminen 2006, 15 - 16.) Vanhemmuuden arviointiläusunnoissa nostetaan vahvasti esiin lapsen fyysisen turvallisuuden varmistaminen vanhemmuuden tärkeänä osana alueena erityisesti alle kouluikäisten lasten kohdalla. Lapsen turvallisuuden toteutumista arvioidaan konkreettisesti esimerkiksi rajaamisen käsitteen kautta, mutta monesti käytetään sanaa "turvallisuus" melko laajassa merkityksessä tarkoittaen lapsen fyysistä ja psyykkistä koskemattomuutta yleensä. Vanhemman katsotaan tuottavan lapselle myös psyykkistä turvallisuutta esimerkiksi estämällä lasta kiipeämästä vaarallisiksi katsottuihin paikkoihin. Turvallisten rajojen asettaminen vaatii vanhemmalta myös lapsen ikätason asettamien reunaehtojen ymmärtämistä. Vanhempien kykyä toimia turvallisesti suhteessa lapseen vertaillaan useassa lausunnossa.

"Isä sai laitettua pojalle paremmin rajoja kuin äiti ja rajaa poikaa herkemmin." (L5)

Turvallinen vanhempi huolehtii omasta terveydestään, niin fyysisestä kuin psyykkisestäkin. Joissakin arviointiläusunnoissa viitataan vanhemman omiin rankkoihin lapsuuden aikaisiin kokemuksiin ja niiden mahdolliseen toistumiseen omassa vanhemmuudessa. Myönteisenä asiana nostetaan esiin sukupolvien välisen ongelmallisen ketjun katkeaminen. Tämän kaltaista

sosiaalityön ammattitiedon kautta tehtyä arviointia arviointilausunnoissa olisi voinut olla paljon enemmänkin.

” Janette on käsitellyt omat lapsuuden aikaiset kokemuksensa.” (L6)

Turvallisella vanhemmalla voi olla elämäntilanteessaan ja terveydentilassaan suuriakin haasteita, mutta keskeistä on, miten hän itse suhtautuu näihin haasteisiin ja vaikeuksiin. Esimerkiksi vanhemman mielenterveyteen liittyvinä myönteisinä asioina vanhemmuuden arviointilausunnoissa kuvataan vanhemman kokema sairautentunto, hoitomyönteisyys ja kyky huomioida oman sairautensa vaikutukset lapseen.

Turvallinen vanhempi ottaa vastuuta sekä omista että lapsensa tekemisten seurauksista. Vanhempi voi joutua suojaamaan lastaan kodin ulkopuolisilta tekijöiltä, kuten koulukiusaamiselta tai perheen sisäisiltä riskeiltä, kuten vanhempien parisuhteen ongelmilta tai perheväkivallalta. Väkivallan näkeminen on lapsen kehityksen ja hyvinvoinnin kannalta hyvin vahingollista ja väkivallan kohteeksi joutuneen vanhemman tulisi pyrkiä suojelemaan lastaan itsensä lisäksi.

Kaikilla tutkimusaineiston vanhemmuuden arviointityöskentelyjen aikana arvioituilla vanhemmilla on puutteita ainakin yhdessä riittävään vanhemmuuteen liittyvässä ominaisuudessa tai käyttäytymistä, joka vaarantaa riittävän vanhemmuuden toteutumisen. Vastapainoiksi vanhemmalla voi olla joitain muita riittävään vanhemmuuteen liittyviä aktiivisia tai passiivisia ominaisuuksia, jotka toimivat puolestaan lasta suojaavina tekijöinä. Ratkaisevaa sosiaalityön arvioinnin kannalta on, minkälaisessa suhteessa nämä ominaisuudet ovat toisiinsa, eli onko vanhemmalla lapsen tarpeisiin nähden tarpeeksi riittävään vanhemmuuteen liittyviä ominaisuuksia vai onko jokin vanhemmuuden ominaisuuden puute tai vanhemman lasta vaarantava käyttäytyminen niin vakavaa, että riittävän vanhemmuuden ominaisuudet eivät voi paikata lapsen tarpeiden täyttymisen vajetta. Vanhemmuuteen liittyvien ominaisuuksien

ilmenemisen vaihtelevuutta olisi mahdollista arvioida enemmän nimenomaan sosiaalityön ammattitiedon kautta huomioimalla sosiaalisen ympäristön ja olosuhteiden vaikutuksia. Esimerkiksi vanhemman työttömyydellä tai vähäisellä yhteydenpidolla omiin vanhempiin ja sukulaisiin voi olla kielteisiä vaikutuksia vanhemmuuteen ja päinvastoin (ks. Rönkä & Kinnunen 2002, 5). Tällainen arviointi tuo tutkimusaineiston vanhemmuuden arviointilausunnoista esiin vanhemman vahvuudet, huolenaiheet ja osittain muutoksen mahdollisuudet (ks. Houston 2014, 345 – 355). Näin toteutettua, sosiaalityön erityisosaamiseen painottunutta vanhemmuuden arviointia lausunnoissa voisi olla vielä enemmän.

5 Yhteenveto ja johtopäätökset

Vanhemmuuden arviointityöskentelyn tuloksena annetut arviointilausunnot ovat rakenteeltaan ja osin sisällöltään erilaisia. Kaikista niistä on kuitenkin löydettävissä yhteisiä teemoja, jotka ovat tyypillisiä nimenomaan vanhemmuuden arviointilausunnolle. Rakenteellisesti keskeisiä ja yhteisiä vanhemmuuden arviointilausuntoon kirjattavia teemoja ovat: lapsen ja perheen taustatilanteen kuvaus lastensuojelun prosessin näkökulmasta, vanhemmuuden arviointityöskentelyn syy, perheen kokoonpano

vaihtelevassa laajuudessaan, kuvaus lapsesta sekä lapsen ja vanhemman välisestä vuorovaikutuksesta, kuvaus vanhemman yhteistyöhalusta ja -kyvystä sekä suositukset lastensuojelun jatkotyöskentelylle. Lapsen tarpeet ja lapsen käyttäytymisen kuvaaminen korostuvat lasta kuvailevissa osioissa.

Miksi vanhemmuuden arviointilausunnot ja niiden sisällöt ovat niin kiinnostavia? Ensinnäkään vanhemmuuden arviointityöskentelyä ei ole tarkoin määritelty eikä vanhemmuuden arviointilausunnot ole annettu sisällöllisiä vaatimuksia. Tämän tutkimusaineiston arviointilausuntojen sisältöä tarkastelemalla saadaan tietoa siitä, mitä vanhemmuuden arvioinnilla lastensuojelussa tarkoitetaan, minkälainen asiakirja vanhemmuuden arviointilausunto on sekä minkälaiset vanhemmuuteen liittyvät ominaisuudet ovat lapsen edun näkökulmasta keskeisiä. Lisäksi aineiston arviointilausuntojen sisältöä tarkastelemalla saadaan tietoa myös siitä, miten arviointityöskentely on toteutettu ja minkälaiseen tietoon tehdyt havainnot perustuvat. Kyse on siis tästä näkökulmasta käsin vanhemmuuden arviointityöskentelyn määrittelystä ja kriittisessä tarkastelusta empiirisen aineiston pohjalta. Tutkimus tarjoaa tärkeää perustietoa lastensuojelun käytännön tarpeisiin ja vanhemmuuden arvioinnin kehittämiseksi. Kokemustietoa kaivataan sosiaalityöhön lisää sekä vanhempien, lasten, että sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta sekä myös lastensuojelun menetelmien ja toiminnan osalta (Pekkarinen 2011, 51).

Osassa arviointilausunnoista vastataan lausunnon tilaajan, eli lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän, antamiin ennakkokysymyksiin. Tästä huolimatta arviointityöryhmät kiinnittävät näiden ennakkokysymysten lisäksi huomiota myös muihin seikkoihin vanhemmuudessa. Tästä syystä vanhemmuuden arviointilausunnot kertovat siitä, mikä on lastensuojelun sosiaalityön arvioinnin ja kiinnostuksen keskeisenä kohteena juuri nyt.

Yhdistävänä tekijänä arviointilausunnoille on vanhemmuuden osa-alueiden käsittelyn lisäksi myös *viranomaisnäkökulma*, josta käsin arviointilausunnot on kirjoitettu. Näkökulma on kaikissa arviointilausunnoissa lastensuojelun

sosiaalityön ja viranomaisen näkökulma enemmän kuin lapsen tai vanhemman näkökulma. (vrt. Kääriäinen 2003, 10.) Lukijalle syntyy vaikutelma, että on tärkeää kuvailla lapsi ja vanhempi lastensuojelun sosiaalityön tarkoituksiin, jotta viranomaiset voivat järjestää riittävät tukitoimet lapselle ja perheelle. Tässä tutkimuksessa *asiakaslapsen osallisuus* jää arviointilausunnoissa sivuosaan osittain arvioinnin kohteena olleiden lasten nuoren iän vuoksi. Kuitenkaan arvioinnin kohteena olleiden kouluikäisten lastenkaan näkemyksiä ei ole juuri kirjattu arviointilausuntoihin.

Asiakasvanhempien osallisuus arviointilausunnoissa aineistossa myös osittain puutteellisena. Arviointilausuntoihin ei ole kirjattu vanhempien mielipidettä annettuihin jatkosuosituksiin, mutta heidän näkemyksiään ja mielipiteitään arviointityöskentelystä yleensä kuvataan lausunnoissa jonkin verran (vrt. Beckett 2010, 2). Asiakasvanhempien omia näkemyksiä on kirjattu arviointilausuntoihin erityisesti suhteessa arviointityöryhmän näkemyksiin. Tilanteissa, joissa vanhempien ja arviointityöryhmän näkemykset eivät kohtaa, lukijalle voi helposti syntyä vaikutelma viranomaisen näkemyksen oikeellisuudesta.

Asiakasperheen osallisuuden huomioiminen tai huomiotta jättäminen on hyvä esimerkki työntekijöiden mahdollisuudesta käyttää valtaa ja valita, mitä asioita tuovat esiin lapsesta ja vanhemmasta ja mitkä jätetään huomion ja kiinnostuksen ulkopuolelle. Asioiden jäädessä mainitsematta ei välttämättä aina ole kysymys työntekijän tekemästä tietoisesta karsinnasta, vaan mainitsematta jääneet asiat voivat olla esimerkiksi työntekijälle itsestään selviä. Arviointilausunnossa voidaan kertoa perheen kanssa työskentelyssä käytetyn esimerkiksi verkostokarttaa, mutta läheisverkostoon liittyviä mainintoja ei myöhemmin enää tule lausunnossa vastaan. Läheisverkosto on siis kartoitettu, mutta kartoituksen lopputulosta ei ole kirjattu arviointilausuntoon.

Tutkimusaineiston vanhemmuuden arviointilausuntojen sisältöön tutustessaan lukija huomaakin melko helposti joidenkin itsestään selvien asioiden unohtuneen lausunnosta. Osassa arviointilausuntoja käsitellään asiakasperhettä kokonaisuutena monesta eri näkökulmasta, mutta osassa lausuntoja perheen kokonaisvaltainen kuvailu on puutteellista erityisesti taustatietojen osalta. Perheen kokoonpano, läheisverkosto, vanhempien oma elämänhistoria, sosioekonominen asema sekä parisuhde, vanhemman oma lapsuus, lapsen huoltomuoto ja etävanhemman osallisuus lapsen elämään jäävät osassa arviointilausuntoja hämärän peittoon tai tiedot on lukijan näkökulmasta esitetty epäloogisessa järjestyksessä niin, että uusia tietoja ilmestyy sieltä täältä. Tämä vaikeuttaa kokonaiskuvan muodostamista perheestä. Täyttä varmuutta siitä, onko edellä lueteltuja asioita huomioitu arviointityöskentelyssä vai ei, ei ole.

Vanhemmuuden arviointityöskentelyyn johtaneet syyt ovat tutkimusaineiston vanhemmuuden arviointilausunnoissa myös yhteneviä ja ne ovat pääosin kotiin ja vanhemmuuteen liittyviä ongelmia. Lapsen käyttäytymiseen liittyviä ongelmia tuodaan myös esiin, mutta asiakaslasten verrattain nuori ikä (suurimmalta osin alle kahdeksan vuotta) voi vaikuttaa siihen, että myös lapsen käyttäytymisen ongelmat tulkitaan puutteellisesta vanhemmuudesta aiheutuviksi. Tästä voidaan päätellä, että vanhemmuuden arviointiin ryhdytään silloin, kun perheen ongelmien arvellaan aiheutuvan vanhemmuuden puutteista ja lapsen käyttäytymisen ongelmien vain heijastelevan vanhemman riittämättömyyttä. Näkökulma on lapsen kannalta hyvin vapauttava, sillä lapsesta syntyy lukijalle käsitys pohjimmiltaan hyvänä ja olosuhteiden ”uhrina”.

Riittämätöntä vanhemmuutta aiheuttavina tekijöinä tutkimusaineiston arviointilausunnoissa tulevat esiin vanhemman kasvatusvaikeudet, uupumus, päihderiippuvuus, mielenterveyden ongelmat, perheväkivalta ja haastava elämäntilanne erityisesti alle kouluikäisten lasten vanhempien, sekä isien että äitien, kohdalla. Moni vanhemman ongelma, erityisesti

päihdeongelma, voi heikentää vanhemman kykyä toimia vanhempana usealla vanhemmuuden osa-alueella. Vanhempi voi päihtyneenä olla kykenemätön huolehtimaan lapsen perushoidosta, turvallisuudesta ja toimivasta vuorovaikutuksesta lapsen kanssa. Päihteidenkäyttö ja niiden hankinta voivat kuluttaa kaiken vanhemman ajan ja energian eikä vanhempi jaksa olla käytettävissä lapsen tarpeita varten. Laitosmuotoisesti toteutetuissa vanhemmuuden arviointityöskentelyissä vanhemman päihdeongelma näkyy lapsen arjessa vanhemman poissaolona lapsen arjesta jopa kokonaisen viikonkin. Vanhemmuuden arvioinnissa keskeiset vanhemmuuteen liittyvät ominaisuudet voivatkin näin ilmentyä vanhemmassa *aktiivisena* tekemisenä tai *passiivisena* tekemättä jättämisenä lapsen edun näkökulmasta.

Lapsen ikätason huomioiminen riittämättömän vanhemmuuden aiheuttamien riskien osalta vaikuttaa hyvin keskeiseltä ja merkitykselliseltä. Arviointityöryhmän jäsenillä täytyy olla ymmärrys esimerkiksi siitä, minkä ikäisen lapsen voi jättää valvomatta huoneeseen ilman pelkoa esimerkiksi lapsen kiipeämisestä kirjahyllyyn. Tutkimusaineistossa arvioitujen perheiden lasten pääasiassa nuoren iän perusteella voidaan ehkä ajatella vanhemmuuden arviointityöskentelyn olevan pääasiassa pikkulapsiperheille suunnattu tuen ja kontrollin muoto.

Jos vanhemmuuden arviointi kohdistuu saman perheen kahteen vanhempaan, vaikuttaa vanhemman sukupuoli tulevan merkitykselliseksi. Esimerkiksi isien ruuanlaitto- ja kodinhoitotaito nousevat arviointilausunnoissa esiin erikoismaininnan arvoisina suorituksina, kun taas äitien kodinhoidollinen osaaminen saa huomiota osakseen vain puutteidensa osalta. (vrt. Hiitola 2015, 98 – 99, 177.) Arviointityöryhmien huomio kiinnittyy kahden vanhemman perheiden kohdalla myös siihen, miten vanhemmat ovat vuorovaikutuksessa keskenään ja lastensa kanssa, jakavatko he samanlaiset kasvatuseriaatteet ja tukevatko he toisiaan esimerkiksi tilanteissa, joissa toinen vanhempi joutuu rajoittamaan lasta.

Vaikka vanhemmuuden arviointityöskentelyn tarkoituksena on selvittää, pystyykö vanhempi vastaamaan lapsensa tarpeisiin, eli selvittää huostaanoton kriteerien mahdollinen täytyminen, ei yhdessäkään tutkimusaineiston vanhemmuuden arviointilausunnossa kirjata huostaanoton kriteerien täyttymisen arviointia työskentelyn tavoitteeksi. Asia ilmaistaan asiakasperheelle kiertoilmauksin ”huostaanotto” - sanan mahdollisesti herättämän pelon ja vastustuksen vuoksi. Arviointityöskentelyyn liittyy kuitenkin valvonnan ja kontrollin elementtien lisäksi arviointilausuntojen sisällön perusteella selkeä pyrkimys tukea ja auttaa perhettä, niin että huostaanotolta vältyttäisiin (vrt. Walker & Beckett 2011, 60). Tämänkaltaista avointa pohdintaa konkreettisista tukimuodoista vanhemmuuden arviointilausunnot eivät sisällä. Pohdinta olisi tervetullutta, sillä vanhemmuuden arviointiin ei ryhdytä tilanteissa, joissa perheelle suunnitellut tukitoimet ovat selvillä ja perheen tilanne on lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle hyvin selvillä (vrt. Munro 2010, 21, 94).

Asiakasperheen ja arviointityöryhmän välisen yhteistyön kuvaaminen on kaikissa vanhemmuuden arviointilausunnoissa keskeisessä roolissa. Osittain tämä voi selittyä tarpeena oikeuttaa vanhemmuuden arviointijakso ja tehdä siitä välttämätön ja tarpeellinen lapsen edun määrittämiseksi lastensuojelun jatko työskentelyä varten. Vanhemman yhteistyöhalulla ja -kyvyllä vaikuttaa arviointilausuntojen perusteella olevan myös muunlainen kuin vain työskentelyn oikeutukseen liittyvä merkitys ja vanhemman käyttäytymistä voidaan tulkita eri tavoin riippuen hänen samanmielisyydestään arviointityöryhmän kanssa. Esimerkiksi vanhemmuuden arviointityöskentelyyn myönteisesti suhtautuva ja yhteistyökykyinen vanhempi vaikuttaa arviointilausuntojen perusteella tiedonhaluiselta kysyessään neuvoja lapsen hoidossa ja kasvatuksessa. Vastaavasti, jos vanhemman suhtautuminen vanhemmuuden arvioinnin tekemiseen on kielteinen ja hänen yhteistyökykynsä on heikko, myös hänen neuvojen kysymisensä tulkitaan helpommin avuttomuudeksi ja tietämättömyydeksi kuin tiedonhaluksi.

Vanhemmuuden arviointi on laadukas silloin, kun sosiaalityöntekijän kokemusperäinen ja ammatillinen arviointi ja arviointityövälineiden tuottama tieto yhdistyvät kokonaisuudeksi (Petrelius 2016, 144 - 145). Tutkimusaineiston vanhemmuuden arviointilausunnoissa yhdistyvät havainnoinnin, haastatteluiden ja taustatietojen kautta saadun sekä moniammatillisen työskentelyn avulla hankittu tieto. Eniten tietoa hankitaan lasta ja vanhempaa havainnoimalla (vrt. Pezzot-Pearce & Pearce 2004, 5, 12, 237). Osassa vanhemmuuden arviointeja lasta ja vanhempaa havainnoidaan heidän arkisessa ympäristössään sekä toiminnallisissa tilanteissa kodin ulkopuolella. Pienten lasten kohdalla erilaisten siirtymätilanteiden sujuminen, kuten valmistautuminen ulkoiluun ja lapsen ja vanhemman käyttäytyminen niissä kiinnittävät arviointiryhmän huomion kaikissa arvioinneissa. Arviointilausuntoihin on usein kirjattu perheen arjesta tehtyjä havaintoja myös muiden ammattiryhmien edustajien kuvaamana.

Osassa arviointeja lapsen ja vanhemman havainnointi tapahtuu laitospolosuhteissa. Tässä näkökulmasta käsin tutkimusaineiston asiakasperheet ovat arvioinnin kohteina eriarvoisessa asemassa, sillä kotona arvioidulla perheellä on tietynlainen ”kotikenttäetu” laitospolosuhteissa arviointeihin nähden. Laitospolosuhteiden vaikutusta arviointiin ei kaikissa arviointilausunnoissa pohdita riittävästi. (vrt. Petrelius 2016, 144 - 145.) Havainnoinnin tapa ja intensiteetti vaihtelevat siis suuresti riippuen siitä, missä arviointi toteutetaan.

Muita havainnoinnin lisäksi käytettyjä tiedonhankinnanmenetelmiä ovat vanhemman ja kouluikäisen lapsen haastattelut, psykologiset tutkimukset sekä asiakasperheestä saatavilla olevan aikaisemman tiedon hyödyntäminen. Psykologin vanhemmille tekemiä yksilötutkimuksia selvästi suositumpia ovat haastattelut (MIM- ja WMCI-haastattelut) sekä vanhemman ja lapsen välisten leikki-tilanteiden havainnointi ja videoavusteinen arviointi. Arvioinnissa sosiaalityöntekijän eniten käyttämiä

vanhemmuuden havainnollistamisen apuvälineitä ovat taas ”Vanhemmuuden roolikartta” ja ”Sijaisvanhemman valmiudet” (vrt. Rautiainen 2001; Ylitalo 2011; Hakkarainen & Siekkinen 2009).

Hyvistä tiedonhankinnan menetelmistä huolimatta arvioinnin päättelyketju jää suuressa osassa arviointilausuntoja lukijalle epäselväksi erityisesti sosiaalityön ammatillisen tiedon osalta. Pohdintaa ja riittämättömän ja riittävän vanhemmuuden osa-alueiden vertailua voisi esittää arviointilausunnoissa näkyvämmiin, niin ettei se jää hiljaiseksi tiedoksi arviointityöryhmälle (vrt. Alhanen 2014, 66). Vanhemmuuden arviointilausuntoa ei kuitenkaan synny lainkaan ilman sosiaalityöntekijän ammatillista arviointia ja arviointityötä tekevällä sosiaalityöntekijällä on työkokemuksensa ja mahdollisesti myös koulutuksensa kautta nimenomaan vanhemmuuden arviointiin liittyvää teoria- ja käytännöntietoa (vrt. Petrelius 2016, 144 - 145). Tämän tiedon esiin tuominen vahvistaisi sosiaalityön roolia arviointityössä.

Kiintymyssuhteeseen sekä vanhemman ja lapsen väliseen *vuorovaikutukseen ja tunneyhteyteen* kiinnitetään kaikissa arviointilausunnoissa runsaasti huomiota. Kiintymyssuhteesta ei sosiaalityöntekijän kirjoittamana kerrota paljoakaan käyttäen sanaa ”kiintymyssuhde”, mutta teoria on varmasti monen lapsesta ja vanhemmasta tehdyn havainnon tulkinnan taustalla. Kiintymyssuhdeteoriaa pidetään usein etenkin psykologien ammatillisena tietona ja mahdollisesti sosiaalityöntekijät viittaavat siihen arkaillen. Muutenkin arviointityöskentelyyn osallistuvat sosiaalityöntekijät voisivat tuoda rohkeammin esille omia ammatillisia näkemyksiään sen sijaan, että verhoavat ne usein kokonaan arviointityöryhmän yleisen näkemyksen alle. Vanhemmuuden arviointi on toki moniammatillisesti ja yhteistyössä toteutettu kokonaisuus, mutta yksittäisen ammattilaisen näkemyksellä on siinäkin sijansa.

Keskeinen osan sekä vanhemmuuden arviointilausunnoista, että tästä tutkimuksesta muodostavat vanhemmuuteen liittyvien ominaisuuksien kuvaukset ja tulkinnat. Vanhemmuuden arviointilausuntojen perusteella keskeisiä ovat riittävän ja riittämättömän vanhemmuuden osa-alueet, jotka jakautuvat edelleen *jaksavan ja jaksamattoman vanhemmuuden, vuorovaikutustaidoiltaan osaavan ja heikon vanhemmuuden sekä turvallisen ja turvattoman vanhemmuuden* alaluokiksi.

Vanhempi voi ilmentää samanaikaisesti sekä riittävää että riittämätöntä vanhemmuutta. Jos vanhempi kuvataan arviointilausunnossa esimerkiksi jaksamattomaksi, hän on sitä pääsääntöisesti koko arvioinnin ajan, joitain poikkeuksia lukuun ottamatta. Kaikilla tutkimusaineistossa arvioituilla vanhemmilla ilmenee puutteita ainakin yhdessä riittävän vanhemmuuden osa-alueessa. Lapsen edun kannalta myönteiset ja kielteiset vanhemmuuteen liittyvät ominaisuudet, kuten jaksaminen ja turvallisuus tai jaksamattomuus ja turvattomuus, liittyvät läheisesti toisiinsa ja ovat monesti vanhemman toiminnassa yhtä aikaa läsnä.

Riittävää vanhemmuutta kuvataan erityisesti alle kouluikäisten lasten kohdalla tutkimusaineiston vanhemmuuden arviointilausunnoissa ennen muuta jaksavana vanhemmuutena, mutta riittämätön vanhemmuus on puolestaan ensisijaisesti lapsen näkökulmasta turvatonta. Turvaton vanhempi voi vaarantaa lapsensa esimerkiksi päihteidenkäytöllään tai väkivaltaisuuksillaan. Tilanteeseen voi lastensuojelun tukitoimin olla vaikea tuoda muutosta lapsen kannalta riittävällä tavalla erityisesti vanhemman oman motivaation puuttuessa ja vanhemman käyttäytymisen muuttamiseen käytettävissä olevan ajan ollessa rajallinen. Jaksamattomasta vanhemmuudesta johtuvia puutteita voi olla helpompi lieventää lastensuojelun avohuollon tukitoimin lapsen asuessa kotona, kun taas turvattomuuden näkökulmasta se voi olla vaikeampaa.

Vanhemmuuden arviointilausunnoissa kuvaillaan paljon lapsen perushoidon ja huolenpidon toteutumista vanhemman ja lapsen oman toiminnan kautta

nimenomaan jaksamisen näkökulmasta. Lapsen ikä vaikuttaa luonnollisesti perushoidon puutteiden kuvaamiseen ja eri ikäisten lasten kohdalla arviointiryhmä kiinnittää huomiota erilaisiin asioihin. Vanhemman kyky olla johdonmukainen ja rauhallinen lapsen kanssa toimiessa on arviointilausuntojen perusteella tärkeä osa jaksavaa vanhemmuutta. Arviointilausunnoissa korostuu myös vanhemman resilienssin merkitys lapsen hyvinvoinnin kannalta. Vanhemman vahvuus ja sitkeys kuvaavat osaltaan vanhemman sitoutumista vanhempana toimimiseen ja varmistavat riittävän vanhemmuuden toteutumisen vanhemman vaikeuksista huolimatta. Sitoutumisen puuttuminen taas kuvautuu suurena riskinä lapsen edun toteutumiselle.

Lapsen perushoidon puutteiden ja vanhemman jaksamattomuuden syihin liittyen, arviointiryhmä antaa suuren painoarvon puutteiden taustalla oleville syyille. Perushoidon puutteet saatetaan joidenkin kohdalla tulkita vanhemman osaamattomuutena tai kyvyttömyytenä, jopa välinpitämättömyydestä johtuvina, mutta toisen vanhemman kohdalla jaksamattomuudesta ja heikosta vanhemmuudesta johtuvina. Tulkinnan suuntaan vaikuttavat vanhemman itse esiin tuomat syyt vaikeuksiinsa esimerkiksi masennus. Yhteistyökyvyttömän ja vastahakoisen vanhemman vaikeudet tulkitaan puolestaan helpommin vanhemman osaamattomuudesta johtuviksi.

Riittämätön vanhemmuus ilmenee lapsen näkökulmasta myös turvattomuutena, joka korostuu jälleen erityisesti pienten lasten etua arvioitaessa. Arviointilausunnoissa kuvaillaan turvallista vanhemmuutta vähemmän ja turvallisuus kuvautuukin turvattomuuden ja sen mukanaan tuomien riskitekijöiden puuttumisena lapsen elämästä. Turvattomuutta voi aiheuttaa vanhemman päihde- tai mielenterveysongelma, perheväkivalta tai vanhemman kyvyttömyys asettaa lapselle ikätason mukaiset rajat. Myös vanhemman kyvyttömyys hakea apua ongelmiinsa voi aiheuttaa lapselle välillistä turvattomuutta. Tutkimusaineistossa arvioinnin kohteena olevat

lapset ovat iältään pääsääntöisesti alle kahdeksanvuotiaita, joten turvallisuuden merkitys korostuu varmasti tietyin painotuksin tästä syystä. Myös nuorisoikäinen voi yhtä lailla kärsiä turvattomuutta esimerkiksi vanhemman päihdeongelman tai perheväkivallan vuoksi tai vanhemman antaessa hänen rajattomasti päättää itse tekemisistään ja menemisistään. Tutkimusaineistossa arvioitujen nuorisoikäisten lasten kohdalla painottuu turvattomuuteen liittyvien asioiden kohdalla arviointiryhmän pyrkimys auttaa nuorta ymmärtämään esimerkiksi mielenterveyden ongelmista kärsivän vanhemman käyttäytymisen syitä.

Tilapäinen kyvyttömyys huolehtia lapsen turvallisuudesta ja muista tarpeista voi ilmentyä esimerkiksi lapsen huomioimisen laiminlyömisinä. Vanhempi voi päihtymystilansa vuoksi olla kykenemätön turvaamaan lasta ja aiheuttaa lapselle monenlaisia kielteisiä tunteita mahdollisen fyysisen vaaran lisäksi (pienien lasten kohdalla iän mukaisen valvonnan puuttuessa). Aktiivisesti ilmenevä turvallisuuden puute lapsen elämässä ilmenee väkivaltana joko lasta itseään tai toista perheenjäsentä kohtaan. Tutkimusaineistossa arvioidut lapset joutuivat kohtaamaan väkivaltaa välillisesti ja kuritusväkivaltana.

Vuorovaikutustaitojen osalta fyysisen läheisyyden ja tunneyhteyden merkitys lapsen ja vanhemman välillä on tärkeä ja niitä kuvataan arviointilausunnoissa paljon. Aihepiiri liittyy läheisesti kiintymyssuhteen käsitteeseen. Käsite on arviointilausunnoissa läsnä vanhemman ja lapsen välisen tunneyhteyden kuvausten kautta. Vanhemman ja lapsen lämmin tunneyhteys on halauksia, suukkoja ja hellittelysanoja sekä ikävän tunnetta poissa olevaa läheistä kohtaan. Myös lapsen tarvitseman lohdutuksen vastaanottaminen saa arviointiryhmän huomiota osakseen. Jos lapsi hyväksyy lohduttajaksi kenet tahansa, saattaa lukijalle välittyä mielikuva vanhemman ja lapsen välisen kiintymyssuhteen ongelmista. Tämänkaltaisia tulkintoja ei kuitenkaan ole kirjattu arviointilausuntoihin muuten kuin rivien väliin.

Pienten lasten kohdalla vanhemman sensitiivisyydellä on suuri merkitys. Vanhemman tulee pystyä tulkitsemaan oikein lapsensa viestejä ja reagoimaan niihin oikealla tavalla oikeaan aikaan. Vanhemman tulee osata sanoittaa pienelle lapselle asioita, olla sanavalmis ja antaa itsestään avoin ja vastaanottavainen vaikutelma arviointityöryhmälle. Vanhemmille asetettu vaatimus *kuvailta sanallisesti vanhemmuuttaan ja lastaan*, voi vaikuttaa lukijasta jopa epäoikeudenmukaiselta. Jos vanhemmalla on vaikeuksia kuvailta lastaan tai omaa vanhemmuuttaan, hänellä saattaa olla vain vaikeuksia puheita tunteitaan sanoiksi. Kuvailun vaikeus ei näkemyseni mukaan välttämättä tarkoita tunneyhteyden puuttumista tai välinpitämättömyyttä lasta kohtaan, vaikka tällainen vaikutelma voi joidenkin arviointilausuntojen kuvailujen perusteella syntyä.

Vanhemmuuden arviointilausunnon tärkein anti lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle ovat suositukset asiakasperheelle tarjottavista lastensuojelun avohuollon tukitoimista tai suositus lapsen huostaanotosta ja sijoittamisesta kodin ulkopuolelle. Arviointilausunnossa voidaan suositella myös lapsen huostassapidon lopettamista ja lapsen palauttamista syntymävanhemmilleen. Lastensuojelun avohuollon tukitoimien suositusten yhteydessä lähes kaikissa arviointilausunnoissa annetaan myös toissijainen suositus. Toissijaiset suositukset liittyvät tilanteisiin, joissa vanhempi ei sitoudu hänelle ja perheelle tarjottuun avohuollolliseen tukeen. Tilanteissa, joissa vanhemman sitoutuminen jää puutteelliseksi, arviointityöryhmä suosittelee lapsen huostaanottoa ja sijoittamista sijaishuoltoon.

Mahdollisen huostaanoton ajalle vanhemmuuden arviointilausunnoissa ei anneta suosituksia lainkaan, mikä saa huostaanoton näyttämään eräänlaisena kaiken korjaavana toimenpiteenä (ks. Walker & Beckett 2011, 13; Beckett 2010, 25). Yhtenä huostaanoton tavoitteena on perheen jälleen yhdistämisen mahdollisuuden jatkuva arviointi ja tämä tulisi mielestäni huomioida jo ennen huostaanottoa (Walker & Beckett 2011, 13; Beckett 2010, 25.). Vaikka lapsi ei koskaan pääsisi palaamaan syntymäperheeseensä,

on lastensuojelun tehtävä varmistaa, että yhteys vanhempiin ja muihin läheisiin ihmisiin kuitenkin säilyy mahdollisuuksien mukaan ja tämän tavoitteen toteutumiseksi tarvitaan lastensuojelun tukitoimia (vrt. Lastensuojelulaki 2007/417; Lamminen 2016; Ahonen 2013). Useassa arviointilausunnossa annetaan kuitenkin suositus lapsen mahdolliseksi sijaishuoltopaikaksi. Sijaishuoltopaikaksi suositellaan aina sijaisperhettä ja suositusta perustellaan yksinomaan lapsen nuorella iällä (vrt. Lamminen 2016).

Tarkastellen lopuksi kokoavasti tutkimusaineiston vanhemmuuden arviointilausuntojen sisältöä laadukkaasti toteutetun vanhemmuuden arvioinnin neljästä näkökulmasta. Laadukas arviointi sisältää arvion *vanhemman vahvuuksista, kehittymismahdollisuuksista, huolenaiheista sekä arvion vanhemmuuden vaikutuksista lapseen* (ks. Houston 2014 354 - 355). Tutkimusaineiston vanhemmuuden arviointilausunnoissa vanhemman vahvuudet näkyvät vanhemman omasta toiminnastaan saaman ja ylös kirjatun arviointityöryhmän antaman palautteen kautta. Arviointilausuntoihin on kirjattu, jos vanhemmalle on annettu palautetta toiminnastaan lapsensa kanssa. Vanhemman vahvuuksia tuodaan eniten esille niissä arviointilausunnoissa, joissa suositellaan perheelle avohuollon tukitoimia.

Toinen näkökulma on vanhemman vahvuuksien vastakohta eli huolenaiheet (Houston 2014, 354 - 355). Huolenaiheet ovat monessa tutkimusaineiston vanhemmuuden arviointilausunnossa pääosassa. Tämä on ymmärrettävää, koska vanhemmuuden arviointityöskentely toteutetaan tilanteessa, jossa lapsen tilanteesta on jo vakava lastensuojelullinen huoli (vrt. Munro 2010, 21, 94). Kuten jo aiemmin todettiin, huolenaiheet voivat liittyä joko kodin olosuhteisiin tai lapsen käyttäytymiseen (Kataja 2012, 79). Tutkimusaineiston vanhemmuuden arviointilausunnoissa huolenaiheet liittyvät pääasiassa vanhemman tavalla tai toisella puutteelliseen vanhemmuuteen, eli kodin olosuhteisiin. Lapsen käyttäytymisen ongelmat

hahmottuvat puutteellisen vanhemmuuden jatkumona eli lapsesta tai lapsen käyttäytymisestä ei etsitä selittäviä tekijöitä perheen ongelmiin.

Huolenaiheita käsitellään tutkimusaineiston vanhemmuuden arviointilausunnoissa runsaasti, ovat ne sitten vanhemmasta tai lapsen käyttäytymisestä johtuvia. Eniten huolenaiheita käsitellään niissä lausunnoissa, joissa suositellaan lapsen huostaanottoa. Asioiden syy-seuraussuhteiden käsittelyä olisi toivottavaa sisällyttää arviointilausuntoihin vielä enemmän. Vaikka esimerkiksi perhettä kohdannut työttömyys tai läheisen kuoleman aiheuttama suru ei oikeuta laiminlyömyään vanhemman velvollisuuksia, perheen kokonaistilanteen ja historian hahmottaminen ja ottaminen mukaan osaksi arviointia auttaa lapsen asioista vastaavaa sosiaalityöntekijää ymmärtämään paremmin tilanteiden taustatekijöitä ja mahdollisesti vaikuttamaan niiden seurauksiin erilaisin tukitoimin (ks. White 2005, 19).

Kolmas laadullinen näkökulma on muutoksen ja kasvun mahdollisuuksien näkökulma (Houston 2014, 354 - 355). Onnistuneen vanhemmuuden arviointityöskentelyn jälkeen kirjatussa arviointilausunnossa tuodaan esille myönteistä vanhemmasta ja arvioidaan hänen kehittyvän vanhemmuuden taidoissaan edelleen sitoutuessaan hänelle ja lapselle tarjottuihin avohuollon tukitoimiin. Jos vanhemmuuden arviointityöskentely on vanhemman osalta sujunut huonosti eikä vanhemmalle ole voitu antaa paljoakaan myönteistä palautetta, ei arviointilausunnossa juurikaan käsitellä vanhemman muutoksen ja kasvun mahdollisuuksia. Lukijalle syntyy vaikutelma siitä, että muutoksen ja kasvun mahdollisuuksien läpikäyminen on arviointilausunnoissa myös vaikuttamisen keino. Avohuollon tukitoimien avulla pärjäävät vanhemmat ovat niitä, joilla on eniten vahvuuksia ja muutoksen mahdollisuuksia. Niiden vanhempien, joiden lapsille suositellaan huostaanottoa, ei näitä mahdollisuuksia juuri näytä olevan. Huostaanotto näyttäytyy arviointilausunnoissa tyhjentävänä suosituksena eikä lapselle tai vanhemmalle suositella tukitoimia huostaanoton jälkeen. Tämä on selkeä

puute, sillä vanhemmuus ja työskentely lapsen kanssa jatkuvat myös huostaanoton jälkeen. Erityisesti jään kaipaamaan lapsen ja hänen läheistensä yhteydenpidon tukemiseen liittyviä tukitoimia huostaanoton aikana. Muutoksen ja kasvun mahdollisuuksia pohdittaessa on hyvä muistaa, että vanhemmuuden arviointityöskentelyn aikana tehty arviointi on aina vain arvio, ei koskaan selvää faktatietoa. Täysin varmoja johtopäätöksiä tai ennustuksia asiakkaan tilanteen kehittymisestä tai muuttumisesta ei siis voida tehdä. (Beckett 2010, 30-31, 33.)

Neljäs laadukkaan vanhemmuuden arvioinnin näkökulma on vanhemmuuden vaikutuksen arvioiminen suhteessa lapseen (Houston 2014, 354 - 355). Tähän näkökulmaan olisi vanhemmuuden arvioinneissa mahdollista panostaa nykyistä enemmän vertailemalla lapsen tarpeita vanhemman kykyihin entistä yksilöllisemmin ja yksityiskohtaisemmin, ei ainoastaan yleisellä tasolla. Lausuntojen suositusosioissa kerrotaan, mihin annetut suositukset perustuvat, mutta erityisesti lapsen tarpeet on kuvattu yleisinä ikätasoisina tarpeina, liian vähän juuri kyseessä olevan lapsen tarpeina.

Hyvin sujuneen vanhemmuuden arviointityöskentelyn tuloksena syntyneessä arviointilausunnossa on paljon ylös kirjattuna myönteisiä vanhemmuuden vaikutuksia lapseen ja usein suositus lastensuojelun avohuollon tukitoimista jatkossa. Huonosti sujuneen vanhemmuuden arviointityöskentelyn jälkeen kirjatuihin arviointilausunnoissa vanhemmuuden vaikutukset lapseen kuvautuvat luonnollisestikin kielteisinä ja suosituksena on usein huostaanotto tai erittäin vahva velvoitus sitoutua intensiivisiin lastensuojelun avohuollon tukitoimiin. Tästä näkökulmasta käsin tutkimusaineiston vanhemmuuden arviointilausunnot on mahdollista jakaa hyviin ja huonoihin samoin kuin niiden kohteena olleet vanhemmatkin. Arviointilausunnoissa, joissa suositellaan lapsen huostaanottoa, tuodaan vanhemmuuden kielteisiä vaikutuksia esiin eniten ja vanhemman vahvuuksia sekä muutoksen ja kasvun mahdollisuuksia niukimmin. Jos

arviointilausunnossa suositellaan lastensuojelun avohuollon tukitoimia, tuodaan vanhemmuuden vaikutuksista lapseen ja muutoksen ja kasvun mahdollisuuksista esiin se, jonka varaan avohuollon tuen riittävyys rakentuu. Jokaisesta tutkimusaineiston vanhemmasta löytyy jotakin vahvistamisen arvoista suhteessa lapseen ja vanhempi on aina lapselle tärkeä kaikkine puutteineenkin (vrt. Cassell & Coleman 1995, 169). Tästä näkökulmasta käsin vanhemmuuden arviointilausunnoissa voisi tuoda vieläkin enemmän esiin vanhemman vahvuuksia myös silloin, kun vanhemman oma tilanne vaikuttaa lapsen edun toteutumisen kannalta toivottomalta.

Vanhemmuuden arviointilausunto ja asiakirjat yleensä, ovat aina tulkintaa sosiaalisesta todellisuudesta ja rakentuvat sen kautta (ks. Kataja 2012, 69). Tässä tutkimuksessa tulkitsem edelleen vanhemmuuden arviointilausuntojen luomaa todellisuutta omista lähtökohdistani käsin. Näin ollen asiakirjojen tuottamaan tietoon on suhtauduttava sosiaalisesti tuotettuna ja tulkittuna tietona, joka kuvaa tutkittua ilmiötä, tässä tutkimuksessa vanhemmuutta, vain rajallisesti. Tutkimusaineiston arviointilausunnoista on kuitenkin löydettävissä yhteisiä teemoja, joihin jokainen arviointiryhmä kiinnittää huomionsa. Riittävä ja riittämätön vanhemmuus määrittyy jaksamattomuuden, vuorovaikutuksen ja lapselle tarjotun turvallisuuden kautta, vaikka mahdollisia tarkastelukulmia voisi olla muitakin. Se, kykeneekö vanhempi vastaamaan lapsen yksilöllisiin tarpeisiin riippuu siitä, onko vanhemmalla tarpeeksi riittävän vanhemmuuden ominaisuuksia riittämättömän vanhemmuuden ominaisuuksiin nähden. Onko vanhempi jaksava vai jaksamaton, vuorovaikutustaidoiltaan osaava vai heikko, turvallinen vai turvaton?

Lähteet

Alasuutari, Pertti 2011. Laadullinen tutkimus 2.0. Tampere: Vastapaino.

Baker, Tony 2003. What is the relevance of attachment to parenting assessments? Teoksessa Reder, Peter & Duncan, Sylvia & Lucey, Clare (toim.) 2003. *Studies in the Assessment of Parenting*. London/New York: Routledge. 75 – 89.

Bardy, Marjatta 2009. Tiedon punninta ja maailman asuttaminen. Teoksessa Bardy, Marjatta (toim.) 2009. *Lastensuojelun ytimissä*. Yliopistopaino: Helsinki. 265-272.

Beckett, Chris 2010. *Assesement and intervention in social work: Preparing for practice*. London: Sage.

Cassell, Diana & Coleman, Rosalyn 1995. Parents with psychiatric problems. Teoksessa Reder, Peter & Lucey, Clare (toim.) 1995. *Assessment of parenting. Psychiatric and psychological contributions*. London/New York: Routledge. 169 – 181.

Hakkarainen, Pirjo & Siekkinen, Riitta 2009. *Sijaishuollon peruspilarit. Osallistujan käsikirja. 2. painos*. Jyväskylä: Pesäpuu ry.

Haverinen, Riitta 2005. Toimintaympäristöt sosiaalityön käytäntötutkimuksen haasteena. Teoksessa Satka, Mirja & Karvinen-Niinikoski, Synnöve & Nylund, Marianne & Hoikkala, Susanna 2005. *Sosiaalityön käytäntötutkimus*. Helsinki: Palmenia. 99 – 123.

Helminen, Jari 2006. Onnen kehto vai kurjuuden alho? Suomalaisten lapsiperheiden arjen kurjistumisesta. Teoksessa Helminen, Jari (toim.) 2006. *Elämä koettelee, tuki kannattelee. Sosiaali- ja terveysalan työ monimuotoisissa perhesuhteissa*. PS-Kustannus: Jyväskylä. 15 – 36.

Helminen, Marja-Liisa 2001. Vanhemmuuden roolikartan käyttö. Vanhemmuuden roolikartan käyttökokemuksia. Teoksessa Rautiainen, Mari (toim.) 2001. *Vanhemmuuden roolikartta. Syvennä ja sovela*. Varsinais-Suomen lastensuojelun kuntayhtymä. Suomen kuntaliitto: Helsinki. 58 – 63.

Hietämäki, Johanna 2015. Lastensuojelun alkuarvioinnin vaikutukset vanhempien näkökulmasta. Jyväskylä studies in education, psychology and social research 529.

Hämäläinen, Juha 1987. Laadullinen sosiaalitutkimus käytännössä: johdatus laadullisen sosiaalitutkimuksen ”käsityötaitoon”. *Tilastot ja selvitykset* 2/1997. Kuopio: Sosiaalitieteiden laitos. Kuopion yliopisto.

Hämäläinen, Ulla & Kangas, Olli 2010 (toim.). Perhepiirissä. Kelan tutkimusosasto: Helsinki.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi 2004. Valtasuhteiden analysoiminen. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Eero Suoninen (toim.) 2004. Diskurssianalyysin aakkoset. Jyväskylä: Vastapaino, 75 – 108.

Kurri, Katja & Wahlström, Jarl 2000. Moraalin vuorovaikutuksellinen rakentuminen perheväkivaltakeskusteluissa. Teoksessa Jokinen, Arja & Suoninen, Eero (toim.) 2000. Auttamistyö keskusteluna. Tutkimuksia sosiaali- ja terapiatyön arjesta. Tampere: Vastapaino. 167 – 188.

Kuula, Arja 2006. Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Jyväskylä: Vastapaino.

Kääriäinen, Aino 2003. Lastensuojelun sosiaalityö asiakirjoina. Dokumentoinnin ja tiedonmuodostuksen dynamiikka. Sosiaalipolitiikan laitoksen tutkimuksia 1/2003. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Kääriäinen, Aino 2006. Lapset sosiaalityön asiakasdokumenteissa. Teoksessa Forsberg, Hannele & Ritala-Koskinen, Aino & Törrönen, Maritta 2006. Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia. PS-Kustannus: Jyväskylä. 45 – 67.

Laakso, Riitta 2012. Vanhempien kanssa tehtävä työ ja moraalikysymykset lastenkodissa. Teoksessa Forsberg, Hannele & Autonen-Vaaranniemi, Leena 2012. Kiistanalainen perhe, moraalinen järkeily ja sosiaalityö: Tampere: Vastapaino. 25 – 44.

Lemert, Edwin M. 1967. Human deviance, social problems & social control. Enlewood Cliffs: Prentice-Hall Sociology Series.

Miller, Ivan & Ryan, Christine & Keitner, Gabor & Bishop, Duane & Epstein, Nathan 2000. McMaster model approach to families. theory, assessment, treatment and research. Journal of family therapy, 22, 168-189.

Milner, Judith & O'Byrne, Patrick 1998. Assessment in social work. Basingstoke: Macmillan.

Mäntymaa, Mirjam & Puura, Katja 2012. Pikkulasten psyykkisen voimien arviointi. Teoksessa Sinkkonen, Jari & Kalland, Mirjam 2012 (toim.). Varhaislapsuuden tunnesiteet ja niiden suojeleminen. Sanoma Pro Oy: Helsinki. 271 – 286.

Möller, Sointu 2005. Arviosta sanoisin. Tutkimus lastensuojelun asiakkuuden alkuvaiheeseen liittyvän arvioinnin mallintamisesta. Pesäpuu ry. Tutkimuksia 1. Jyväskylä: Pesäpuu ry.

Oranen, Mikko 2006. Tutkimista ja tunnustelua. Lastensuojelun alkuarviointin käytäntöjä, malleja ja kehityssuuntia. Alkuarviointi ja avohuolto-työryhmän loppuraportti. Lastensuojelun kehittämisohjelma.

Pezzot-Pearce, Terry & Pearce, John 2004. Parenting Assessments in Child Welfare Cases. A practical guide. Toronto: University of Toronto Press.

Pösö, Tarja 2012. Lapsen etu, oikeudet ja näkökulma moraalisisina kannanottoina. Teoksessa Forsberg, Hannele & Autonen-Vaaranniemi, Leena 2012. Kiistanalainen perhe, moraalinen järkeily ja sosiaalisuus: Tampere: Vastapaino. 75 – 97.

Pösö, Tarja 2012. Hyvässä ja pahassa. Teoksessa Forsberg, Hannele & Autonen-Vaaranniemi, Leena 2012. Kiistanalainen perhe, moraalinen järkeily ja sosiaalisuus: Tampere: Vastapaino. 169 – 173.

Raatikainen, Panu 2004. Ihmistieteet ja filosofia. Gaudeamus: Helsinki.

Reder, Peter & Duncan, Sylvia & Lucey, Clare 2003. What principles guide parenting assessments? Teoksessa: Reder, Peter & Duncan, Sylvia & Lucey, Clare (toim.) 2003. Studies in the assessment of parenting. East Sussex: Routledge. 3 – 26.

Räty, Tapio 2015. Lastensuojelulaki. Käytäntö ja soveltaminen. Helsinki: Edita.

Rönkä, Anna & Kinnunen, Ulla (toim.) 2002. Perhe ja vanhemmuus. Suomalainen perhe-elämä ja sen tukeminen. PS-Kustannus: Jyväskylä.

Sheppard, Michael & McDonald, Paula & Welbourne, Penelope 2010. The parenting questionnaire and parenting stress index: comparison of two common assessment framework-compatible assessment instruments. Child and family social work, 15, 345 – 356.

Tamminen, Tuula 2012. Lapsen ja lapsuuden puolesta puhuja. Teoksessa Sinkkonen, Jari & Kalland, Mirjam 2012 (toim.). Varhaislapsuuden tunnesiteet ja niiden suojeleminen. Sanoma Pro Oy: Helsinki. 287 – 289.

Trevithick, Pamela 2005. Social work skills: A Practice Handbook, Open university Press: Maidenhead.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2002. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Vierula, Tarja 2012. Asiakkuus ja asiakirjojen väliset suhteet lastensuojelussa. Vanhempien näkökulma. Janus 2/2012 vol. 20. 149 – 167.

Vierula, Tarja 2014. Vanhempien kokemukset lastensuojelusta. Lastensuojelun asiakkuus ja asiakirjat vanhempien kokemuksena. Janus 4/2014 vol. 22. 343 – 360.

Walker, Steven & Beckett, Chris 2011. Social work assesement and intervention. 2. edition. Lyme Regis: Russell House.

Ylitalo, Pertti (toim.) 2011. Roolikartta vanhemmuuden, parisuhteen ja itsenäistymisen tueksi. Varsinais-Suomen lastensuojelukuntayhtymä. Helsinki: Kuntaliitto.

Sähköiset lähteet

Ahonen, Arja M. 2013. Lapsen edun argumentaatio sijaishuollossa. Yhteisösozialityön erikoisala. Turun yliopisto. Sähköinen julkaisu: <http://www.sosnet.fi/loader.aspx?id=b16f69f0-1f9e-4894-996a-d2730ae1bc52>. Viitattu 1.5.2016.

Alhanen, Kai 2014. Vaarantunut suojelulta. Tutkimus lastensuojelujärjestelmän uhkatekijöistä. Raportti 2014_024. Terveiden ja hyvinvoinninlaitos. Sähköinen julkaisu. Viitattu 13.7.2015.

Budd, Karen 2001 & Poindexter, LaShaunda & Felix, Erika & Naik-Polan, Anjali 2001. Clinical assessment of parents in child protection cases: An empirical analysis. Sähköinen julkaisu: https://www.researchgate.net/profile/Karen_Budd/publication/12056322_Clinical_Assessment_of_Parents_in_Child_Protection_Cases_An_Empirical_Analysis/links/00b7d51715e01713f8000000/Clinical-Assessment-of-Parents-in-Child-Protection-Cases-An-Empirical-Analysis.pdf. Viitattu 26.2.2017.

Hiitola, Johanna 2015. Hallittu vanhemmuus. Sukupuoli, luokka ja etnisyys huostaanottoasiakirjoissa. Tampereen yliopisto. Sähköinen julkaisu: <https://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/96664/978-951-44-9721--6p.pdf?sequence=1>. Viitattu 19.1.2016.

Holland, Sally 2004. Child and family assesment in social work practice. London: Sage publications. Sähköinen julkaisu: <http://ebookcentral.proquest.com/lib/kutu/reader.action?docID=334335>. Viitattu 1.3.2017.

Houston, Stan 2014. Assessing parenting capacity on child protection: toward a knowledge-based model. Child and family social work. Sähköinen julkaisu: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/cfs.12151/full>. Viitattu 5.3.2017.

Kansakoulu- hankkeen tiedote 1.12.2015. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Sähköinen julkaisu: http://www.thl.fi/attachments/tiedonhallinta/Kansakoulu_tiedote_1_2015.pdf. Viitattu 18.2.2017.

Kataja, Kati 2012. Lapsuuden rajoilla. Normaalin ja poikkeavan määrittäminen huostaanotto-asiakirjoissa. Kulttuurisosiologian tutkimuskeskuksen raportti 78. Turun yliopisto. Sähköinen julkaisu: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-4989-2>. Viitattu 5.2.2013.

Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 8.2.1983/361. Finlex. Sähköinen julkaisu: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1983/19830361>. Viitattu 7.8.2015.

Lamminen, Tiina 2016. Vastustettujen sijoituspaikkojen valintaperustelut hallinto-oikeuksien huostaanottopäätöksissä. Sosnet. Turun yliopisto. Julkaisematon liseniaatin tutkielma. Viitattu 13.11.2016.

Lastensuojelulaki 13.4.2007/417. Finlex. Sähköinen julkaisu: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417>. Viitattu 9.7.2014.

Munro, Eileen 2010. The Munro Review of Child Protection. Interim Report: The Child's Journey. Family Perspectives on safeguard and relationships with children's service. The Children's Commissioner of England. Sähköinen julkaisu: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/206993/DFE-00010-2011.pdf. Viitattu 26.2.2017.

Milner, Judith & Myers, Steven & O'Byrne, Patrick 2015. Assessment in social work. 4. edition. Palgrave: London. Sähköinen julkaisu: https://books.google.fi/books?hl=fi&lr=&id=ssu9CgAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&dq=social+work+%2B+assessment&ots=Ljiwc8lZ6N&sig=X45WHr9Ac5vQXNPPX6v0vD37GdY&redir_esc=y#v=onepage&q=social%20work%20%2B%20assessment&f=false. Viitattu 3.3.2017.

Mäkelä, Sinikka & Samuelsson, Maritta 2009. Vanhemmuuden arviointi vauvojen ja pienten lasten suojelussa. Raportti. Jorvin sairaala, Espoon kaupunki. Sähköinen julkaisu: <http://docplayer.fi/14095740-Vanhemmuuden-arviointi-vauvojen-ja-pienten-lasten-suojelussa.html>. Viitattu 19.3.2016.

Pekkarinen, Elina (2011). Lastensuojelun tieto ja tutkimus – Asiantuntijoiden näkökulmia. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto. Sähköinen julkaisu: <http://nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/lastensuojeluntieto.pdf>. Viitattu 19.5.2017.

Petrelus, Päivi 2014. Lastensuojelussa tehtävä arviointi – sosiaalityöntekijöiden kokemuksia Englannista ja Norjasta. Terveyden ja

hyvinvoinnin laitos. Lastensuojelun käsikirja. Sähköinen julkaisu: <https://www.thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/-/lastensuojelussa-tehtava-arviointi>. Viitattu 19.5.2017.

Petreljus, Päivi & Tulensalo, Hanna & Jaakola, Anne-Mari & Hietämäki, Johanna 2016. Kohti lapsikeskeistä ja kokonaisvaltaista lapsen tilanteen ja tuen tarpeiden arviointia. Teoksessa Petreljus, Päivi & Tulensalo, Hanna & Jaakola, Anne-Mari & Hietämäki, Johanna (toim.) 2016. Lapsen elämäntilanteen ja tuen tarpeiden lapsikeskeinen monitoimijainen arviointi: Tietoa lastensuojelun kehittämisen pohjaksi. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Työpaperi 2016. 5 -27. Sähköinen julkaisu: [https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/131363/URN ISBN 978-952-302-749-7.pdf?sequence=1](https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/131363/URN%20ISBN%20978-952-302-749-7.pdf?sequence=1). Viitattu 19.5.2017.

Petreljus, Päivi 2016. Lastensuojelun lapsi- ja perhekohtaisen arvioinnin kansainvälinen tutkimus. Teoksessa Petreljus, Päivi & Tulensalo, Hanna & Jaakola, Anne-Mari & Hietämäki, Johanna 2016 (toim.). Lapsen elämäntilanteen ja tuen tarpeiden lapsikeskeinen monitoimijainen arviointi: Tietoa lastensuojelun kehittämisen pohjaksi. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Työpaperi 2016. 132-156. Sähköinen julkaisu: [https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/131363/URN ISBN 978-952-302-749-7.pdf?sequence=1](https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/131363/URN%20ISBN%20978-952-302-749-7.pdf?sequence=1). Viitattu 5.3.2017.

Samonsen, Vibeke & Willumsen, Elisabert 2014. Assessment in child protection. Social workers' voices in England and Norway. Journal of Comparative social work. Vol. 9, no 1 (2014). Sähköinen julkaisu: <http://journal.uia.no/index.php/JCSW/article/view/275>. Viitattu 19.5.2017.

Sosiaalihuoltolaki 30.12.2014/1301. Finlex. Sähköinen julkaisu: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2014/20141301>. Viitattu 7.1.2016.

Suomen mielenterveysseura. Lapset puheeksi menetelmä. Sähköinen julkaisu: <http://www.mielenterveysseura.fi/fi/kehitt%C3%A4mist%C3%B6iminta/lapset-ja-nuoret/toimiva-lapsi-perhe-ty%C3%B6>. Viitattu 16.4.2017.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL) Lastensuojelu 2015. Tilastoraportti 20/2016. Sähköinen julkaisu: http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/131625/Tr20_16.pdf?sequence=4. Viitattu 18.5.2017.

Virtanen, Tiina 2011. Opinnäytetyö. Turun ammattikorkeakoulu. Vanhemmuuden arviointi pienten lasten vastaanottokodissa – esite vanhemmille. Sähköinen julkaisu: https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/35521/Virtanen_Tiina.pdf?sequence=1. Viitattu 19.3.2016.

White, Angela 2005. Assessment of parenting capacity. Literature review. Centre of parenting and research. Sähköinen julkaisu: http://www.community.nsw.gov.au/data/assets/pdf_file/0020/321635/research_parenting_capacity.pdf. Viitattu 26.2.2017.

YK:n lapsen oikeuksien sopimus 60/1991. Finlex. Sähköinen julkaisu: <http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1991/19910060>. Viitattu 28.12.2015.

VANHEMMUUDEN ARVIO (ks. Pearce&Pezot-Pearce 2004, Parenting Assessments in Child Welfare Cases, A practical guide. Toronto: University of Toronto press.

